

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Patrioterne i Lyngby

En liden fortælling om handlinger så ædle og uegennyttige, at det turde være løgn. Nordsjælland 1807

Peter Henningsen

Fortid og Nutid, december 2007 s. 243-262

I august 1807 besatte Storbritannien Sjælland, og i september bombede de København sønder og sammen. Briterne frygtede, at Napoleon ville indtage landet og benytte den store danske flåde i kampen mod Storbritannien. Man måtte derfor hellere komme fjenden i forkøbet og selv få fat i flåden. Englænderne sendte en efter omstændighederne stor hær- og flådestyrke til Danmark, og på ganske få dage var Sjælland blevet besat. Men en hær kræver forsyninger og et vældigt logistisk arbejde skulle løses, før de engelske tropper kunne berede sig på kamp. I Lyngby nord for København fik de uventet hjælp af den lokale sognepræst, der frivilligt påtog sig at forsyne den engelske hær i hele den nordlige del af Københavns amt. "*Landsforrædderi*" mente nogle. "*Et eksempel på patriotisme og fædrelandskærlighed*" mente andre. Døm selv.

Peter Henningsen, f. 1964. dr. phil., arkivar ved Københavns Stadsarkiv. Forfatter til bl.a. "I sansernes vold. Bondekultur og kultursammenstød i enevældens Danmark" (2006); "Hedens Hemmeligheder. Livsvilkår i Vestjylland 1750-1900" (1995), og redaktør af "Patrioter og fattigfolk. Fattigvæsenet i København, ca. 1500-1840" (2005) og "Strengt tider. København i krig og fred 1943-49" (sm. Rasmus Mariager, 2006). Senest har han redigeret bogen "København 1807. Belejring og bombardement" (2007).

En anderledes krig

I 1807 blev Sjælland belejret og København sønderbombet af Storbritannien. Markeringen af denne begivenhed har i den grad været markedsført af såvel forlagsbranchen som *Golden days*-festivalen i København, at det næppe kan have undgået ret manges opmærksomhed, at der skete noget specielt i netop dette år i Danmarkshistorien. Noget af det, som gjorde den engelske *blitzkrieg* interessant, er dens karakter af ander-

ledes krigsførelse og ikke, som det ellers til bevidstløshed er blevet hævdet, at det var verdenshistoriens første terrorbombardement (for det var det absolut ikke).¹ Et gennemgående træk ved den engelske besættelse af Sjælland i eftersommeren 1807 og det efterfølgende bombardement af København er snarere begivenhedens karakter af *anderledes*: Englænderne havde ikke erklæret Danmark krig, da landet blev invaderet og danskerne reagerede ikke på invasionen på nogen nævneværdig måde, men

levede nærmest videre, som om intet var hændt. Kronprins Frederik gav endda de danske militære styrker den usædvanlige ordre, at de skulle lade englænderne være i fred og ikke optræde som førsteagressor. De engelske tropper førte sig endvidere frem med en hidtil uset konduite og hensynsfuldhed mod lokalbefolkningen. Man opførte sig høfligt og belevent, som var man kære gamle venner, der var blevet inviteret på et længe ventet besøg. Englænderne hverken hærgede eller stjal, men betalte pænt og redeligt for de fødevarer og det foder, de skulle bruge til deres tropper.

Den øverstkommanderende engelske general, lord William Cathcart udstedte strikte ordrer om, at lokalbefolkningen ikke måtte forulempes og at ingen brutalitet ville blive tålt: Enhver engelsk militær *"som under udøvelsen af voldsomheder bliver pågreben og bragt til nærmeste engelske vagt, kan vente at blive tilbørligt straffet"*, hed det således.² Og det var ikke tomme ord fra Cathcarts side. Englænderne holdt streng disciplin i egne rækker, og udisciplinerede soldater blev straffet hårdt. Under felttoget på Sjælland blev der i den engelske lejr således afsagt fire dødsdomme og en deportationsdom, mens et antal mænd tildelt ikke færre end 100 piskeslag for overgreb mod civile.³ Også dette var noget nyt i international krigsførelse, hvor man bestemt ikke var forventet med så hensynsfuld en adfærd fra en fjendtlig besætters side. Ja, det er faktisk intet mindre end højst *anderledes*.

Besættelsen af Sjælland

Da englænderne den 16. august 1807 besatte Sjælland og belejrede København, medbragte de ikke alene en overordentlig stor mandskabsstyrke, men også et større antal heste. Såvel mandskab som

heste skulle indkvarteres og have føde. Almindeligvis tog man i den slags situationer ikke hensyn til lokalbefolkningen. Tværtimod tog man med magt, hvad man skulle bruge. Men det gjaldt altså ikke den engelske hær på Sjælland i 1807. Den gjorde i stedet sit bedste for at opføre sig så civiliseret og dannet (ja, det var lige før, lokalbefolkningen blev inviteret på the og biscuits), at man ikke senere skulle kunne bebrejde hverken regering eller hær nogen voldsom fremfærd mod de sagesløse danskere. Utvivlsomt skyldtes det englændernes egen bevidsthed om, at deres 'ekspedition' næppe var helt så moralsk forsvarlig som ønskes kunne. I hvert fald viste togtets ledende officerer langt hen ad vejen stor uvilje mod den opgave, der var blevet dem pålagt ligesom den engelske udenrigsminister George Canning, der var kreatøren bag overfaldet, selv havde moralske skrupler og problemer med at retfærdiggøre krigen mod Danmark.⁴

I de besatte områder lod englænderne de lokale øvrigheder – amtmænd og amtsforvaltere – tilkalde og beordrede dem til at stå for forsyningslogistikken. Ved landgangen i Vedbæk havde englænderne (*"på kysten af Sjælland"*, som der står) udstedt en proklamation til det danske folk, hvori de opfordrede de lokale embedsmænd til at organisere forsyninger til besættelsesmagten for at undgå plyndringer og vilkårligheder. *"Det vil blive indvånerne til stor lettelse og vil spare dem tab og ubehageligheder når i de forskellige distrikter er at finde betjente, hos hvem rekviritioner kunne blive bestilte og ved hvilke betalingen kunne bestemmes og likvideres"*.⁵ Ro og orden måtte der til i et civiliseret samfund, selv i krigstider. Det var nye toner i forhold til ældre tiders brutale mord og voldtægter (det betød dog ikke, at der ikke også i denne krig lejlighedsvis fandt overgreb sted).

Idyllisk ser den jo ud, præstegården i Lyngby. Men i august 1807 var billedet nok noget anderledes. Mens pastor Rønne halsede rundt efter fourage, var gården fyldt til bristepunktet med militære escorter, der utålmodigt og støjende slog lejr på gårdspladsen, indtil forsyningerne var leveret. "I førstningen da havren måtte hjemkøres, tærskes og leveres på én dag, var det vist ingen let sag at bringe den sammen i hast, hvorfor escorterne ofte holdt flere timer hos mig", skriver Rønne således i sin publicerede redegørelse for hans virke i 'Kommissionen for Ordens Vedligeholdelse'. "Jeg mindes at jeg engang havde omtrent 60 mand husarer i min gård fra kl. 9 formiddag til kl. 3. eftermiddag, inden det rekvirerede kunne sammenskrabes". (Illustration fra Karen Hjorth: Slottet og slægten).

Nægtede myndighederne at samarbejde, ville englænderne gribe til plyndring. Men man lod dem også forstå, at man kun ugerne greb til så drastisk et skridt. De lokale, sjællandske myndigheder forstod dog straks situationens alvor og indvilligede omgående. Man ville for enhver pris undgå, at de sjællandske bønder blev udsat for 'militær eksekution' midt i høsttiden.⁶ I den nordlige del af Københavns Amt opstod der imidlertid et problem, idet amtmanden og amtsforvalteren til daglig boede i København, og derfor var de blevet inde-sluttet i den belejrede by (amtsforvalterens bolig blev skudt i brand allerede på den første bombardementsnat).⁷ I stedet

tilkaldte den engelske kommandant i området - oberstløjtnant Ompteda - den lokale sognepræst i Lyngby og beordrede ham til at stå for fødevare- og foderforsyningen (fourage) til den del af den engelske hær, der var indkvarteret her. Hvordan han ville gøre det, måtte blive hans egen hovedpine.

I det følgende skal vi høre, hvorledes sognepræsten i Lyngby, Bone Falch Rønne, greb den lidet misundelsesværdige opgave an, og om hvorledes han allierede sig med to fornemme standspersoner, med hvem han dannede en 'kommission', hvis arbejde skulle vise sig at blive såre gavnligt for bønderne i Lyngby, Holte og Gentofte. Til trods for alle gode

intentioner endte de tre dog med at blive anklaget for landsforrædderi og for at have gået fjendens ærinde. Deres handling måde var nemlig udtryk for misforstået patriotisme, som militærhistorikeren Jakob Thode Ræder hævdede i 1845, og deres fremgangsmåde "fremkaldte under belejringen megen misstemning og var vistnok også en af de handlinger, der måtte beklages". Til 'misstemningen' bidrog de mangfoldige rygter, der svirrede i København og omegn. Rygtemaerne vidste nok at fortælle, hvordan det i virkeligheden hang sammen med forsyningssituationen i Lyngby, og det var ikke en fortælling, der var smigrende for vor fortællings tre hovedpersoner. Forholdt det sig mon ikke således, at de i virkeligheden benyttede sig af situationen ved med engelsk hjælp at ekspropriere lokalbefolkningens ressourcer for at videresælge det til fjenden med egen vinding for øje? Som tiden gik blev rygterne mere og mere fantasifulde, vanærende og skadelige for 'kommissionen'.⁸

Et umage trekløver

Men lad mig præsentere sagens tre hovedpersoner: Først har vi sognepræsten Bone Falch Rønne i Lyngby. Han var ingen helt almindelig sognepræst. For det første havde han været informator for arveprins Frederiks børn (heriblandt den senere Christian 8.), og i 1802 blev han præst i Lyngby sogn. Rønne tilhørte den rationalistiske præstetype, der ikke kun så det som sin opgave at forkynde Ordet, men som også ønskede at forbedre bøndernes materielle levevilkår (og dermed størrelsen på deres egen tiende). Det var præster, der, med historikeren Michael Bregnsbos ord, kunne finde på at skøjte hen over dagens tekst for i stedet at holde et landøkonomisk instruktionsforedrag.⁹ Rønne var desuden en

"67 år gammel er jeg nu chef for en familie, der måske er den talrigste og den, der holder bedst sammen af alle i København, og jeg er genstand for en hengivenhed, som jeg søger at gøre mig fortjent til. Jeg har endnu næsten alle mine åndsevner ubeskåret, og jeg har få af de svagheder, som min alder plejer at bringe med sig; jeg har begrebet al min ærgerrighed og har kun få sorger at bære på (...) Få mennesker have i sandhed så megen grund som jeg til at være taknemmelig mod Forsynet for dens mangfoldige velgerninger" skrev Frédéric de Coninck i sin selvbiografi – dateret 21. juli 1807. Så ond kan skæbnen være. (Illustration fra Karen Hjorth: Slottet og slægten).

fittig forfatter, der både havde skrevet læsebøger for almuebørn, vejledninger i biavl og leveret bidrag til landøkonomiske tidsskrifter, hvor han tordnede mod almuens traditionalisme og mangel på agrare visioner.¹⁰

Fortællingens anden hovedperson er storkøbmanden og finansspekulanten Frédéric de Coninck, der boede på Dronninggaard i Holte, hvorfra han styrede et af landets mægtigste finansimperier. Coninck var af hollandsk afstamning og

Schulin var opmærksom på, at 'kommissionens' virksomhed kunne afstedkomme ond-sindet sladder fra folk, der tænkte mindre ædelt end kommissionens medlemmer. Kommissionen havde f.eks. lovet general Cathcart at sørge for logistikken, og det var et løfte, der skulle holdes, uanset hvad den folkelige domstol mente om det. Den 22. august 1807 skrev han således til Rønne, at man som "mænd af ære, der skatter dyd og redelighed over alt andet" nøje måtte overholde sine forpligtelser, "ej at handle som fjender mod ham [Cathcart], mod at han respekterer vores personlige frihed og vores ejendomme. Hvad de sofistiske og stundom politiske jødeprincipper angår, at man tør bedrage og tør bryde tro og love mod en fjende eller mod den, der dyrker det højeste væsen på en anden måde end vi; så er disse principper ej mine principper, og denne tro er ej min tro. Jeg tror, at man skal være sanddru og ærlig mod alle mennesker, til alle tider, og under alle omstændigheder". (Illustration fra Karen Hjorth: Slottet og slægten).

var kommet til København i 1763, hvor han via sit gode, internationale netværk arbejdede sig op til en hovedrig mand. Han handlede i stor stil med oversøiske produkter – heriblandt negerslaver – og havde bl.a. ydet A. G. Moltke og landet

værdifulde tjenester ved at fungere som mægler for den danske stat i forbindelse med optagelse af statslån. På et tidspunkt holdt han ikke mindre end 64 skibe i søen for egen regning, og i 1790 var han medinitiativtager til stiftelsen af Grosserersocietetet. Hans formue var i stor stil tjent på den udnyttelse af neutraliteten, der havde ført til Slaget på Reden i april 1801. Han var med andre ord ingen hr. hvem som helst.¹¹

I sin levnedsbetegnelse, skrevet blot tre uger før den engelske invasion, priste han afslutningsvis det held, der havde fulgt ham livet igennem: "Få mennesker have i sandhed så megen grund som jeg til at være taknemmelig mod Forsynet for dens mangfoldige velgerninger", skrev han.¹² Lidet skulle han ane, hvad fremtiden havde i vente.

Historiens tredie hovedperson er Sigismund Ludvig, greve af Schulin på Frederiksdal ved Lyngby. Han tilhørte den fornemmeste del af det nye danske enevoldsaristokrati og var både standsbevidst og selvbevidst. Til trods for en noget tvivlsom livsførelse i sin ungdom – han havde flere brudte forlovelser bag sig og havde ført et ekstravagant liv, der langt oversteg hans indtægter – holdt det ham ikke tilbage fra at fungere i rollen som moralsk og patriotisk forbillede. I kraft af sit adelsskab havde han (mente han i hvert fald selv) nærmest moralsk pligt til at gå forrest i tunge tider. Han var kort sagt finere og bedre end almindelige dødelige. Ved én bestemt lejlighed havde Frédéric de Coninck endda følt sig tvunget til at lægge en dæmper på hans aristokratiske selvgælde ved at fortælle ham, at han opførte sig hovmodigt, forfængeligt og indbilsk. Troede han, at han var bedre end andre mennesker, blot fordi han var adelig?¹³

Der er dog ingen grund til at drage Schulins patriotiske hensigter i tvivl. Da greven erfarede, at englænderne havde

besat landet, red han nemlig sporens strengs til København for at melde sig som frivillig, men blev stoppet af englænderne ved Emdrup og måtte slukøret returnere.¹⁴ Som han senere skrev til Rønne, så var han af den opfattelse, at alle fædrelandselskende mænd burde gøre, hvad de kunne i en situation som denne: *"De, såvel som jeg, er vores konge, og vort land af ganske hjerte hengivne; og var vi dette ej, da fortjente vi foragt af venner og fjender. Hvad vi påtage os, påtage vi os blot for landets, for vore medborgeres, og altså for vores konges interesse"*. Når uvidende folk kritiserede dem for at fraternisere med fjenden, var det, fremhævede Schulin, blot udtryk for *"s sofistiske og stundom politiske jødeprincipper"*, der foreskrev, at man for enhver pris skulle bedrage og tilsidesætte alle moralske principper i omgangen med mennesker, der tilhørte en fjendtlig nation, eller som *"dyrker det højeste væsen på en anden måde end vi"*.

Sådanne principper var ikke Schulins: *"Jeg tror, at man skal være sanddru og ærlig imod alle mennesker, til alle tider og under alle omstændigheder. Er man dette med et godt hjerte, og har man desforuden den gode villie, der ærligen stræber efter lyset, og kærlighed i barmen til Gud og til næsten, da tilgiver Vor Herre kødets synder og skrøbeligheder, der mere eller mindre hæfter ved os alle. "Thue Recht, und scheue Niemand" er mit valgsprog, og jeg vil da også nu, og i fremtiden, handle efter min samvittighed og min overbevisning uden at bryde mig om mulige ubehagelige følger for min person her på jorden"*.¹⁵ I et brev til Københavns kommandant Ernst Peymann, dateret 27. august 1807, iscenesatte han desuden sig selv og sit adelsskabs forpligtelser ved med patos at fremhæve, at han ville *"stræbe at befordre mit lands og mine medborgeres vel, når, hvorledes og hvori det er mig nogensinde muligt. Jeg*

Under retssagen mod 'kommissionens' medlemmer blev det bebrejdet dem, at man ikke på det nøjeste havde ført journaler over korrespondencen, ligesom man ikke havde overholdt de almindelige normer for konduite, og ikke havde optrådt med fornøden underdanig respekt, når man korresponderede med personer af højere rang. Hertil svarede Rønne: "Kommissionen (havde) i hine trængsleres dage næppe tid til at veje sine egne ord og udtryk, end sige andres. Da man bestormedes fra den tidlige morgen til den sildige nat med rekvisitioner etc., måtte der handles hurtigt, raskt og vedholdende. Der levnedes ikke megen tid til deliberationer over ord, dersom man ville frelse egnen fra militære eksekutioner; man måtte se på sagen, og ej på formen". (Illustration fra Karen Hjorth: Slottet og slægten).

er dertil ikke konstitueret af nogen anden end Gud og mig selv".¹⁶

Indbyrdes repræsenterede de tre ikke personer, man umiddelbart ville formode kunne omgås hinanden på lige fod: Aristokrater og præster havde traditionelt et noget anstrengt forhold til hinanden, ligesom de ikke havde meget fidus til de pengebegærlige storkøbmænd (forretningsfolk). Omvendt betragtede han-

delsfolk aristokrater som fossile levninger fra en svunden tid (hvilket dog ikke betød, at de ikke selv hellere end gerne ville bruge penge på at købe rang- og adelstitler), mens præster var religiøse stivstikkere, der i tide og utide tordnede mod de succesrige forretningsfolks slette handelsmoral. Men det var altså ikke desto mindre dette højst umage trekløver, som i løbet af august måned 1807 fandt sammen om en opgave, der senere skulle koste dem dyrt og skade deres renommé i en grad, de næppe havde forestillet sig.

De blanke sablers krav

Efter den succesrige landgang ved Vedbæk og Skovshoved havde de engelske tropper straks sat sig i bevægelse mod København i så højt et tempo, at sjællænderne næppe havde hørt om landsætningen før hele egnen var besat. *"Med forbavelse så man fjenden"* fortæller Rønne, *"næsten ligeså hastigt, som man hørte rygten om hans landgang, at vandre igennem Lyngby den 16de august – og allerede den 17de kom en bataljon for at besætte dette sogn"*. Det blotte syn af fremmede soldater skræmte næsten livet af de lokale. De flygtede over stok og sten ud i skovene med børn og habengut. *"Jeg var selv ikke uden frygt"*, siger Rønne, *"thi når jeg skulle bedømme de endnu ukendte krigere efter deres regering, turde jeg vel næppe have håbet, at barnet i vuggen skulle blive sparet; jeg sendte også min kone og mine børn ind i landet, hvor jeg håbede dem sikrere; men for mig, som kongelig dansk embedsmand, troede jeg det pligt, at blive og modtage hvad der måtte følge"*.¹⁷

De lokale besættelsestropper, omkring 1000 mand under ledelse af oberstløjtnant Ompteda, slog deres hovedkvarter op på det nærliggende Sor-

genfri slot, som arveprins Frederik og hans familie i hast havde forladt for at søge i sikkerhed sammen med den øvrige kongefamilie. Oberstløjtnanten erfarede hurtigt, at der ingen lokale øvrigheder var at opspore i området, og henvendte sig derfor til Bone Falch Rønne, som den eneste repræsentant for staten, han var i stand til at lokalisere.¹⁸ Rønne blev derpå forelagt et ultimatum: Enten skulle han sørge for levering af fødevarer og fourage til de engelske tropper, eller også ville Ompteda lade sine soldater indkvartere hos de lokale bønder, hvilket næppe ville blive morsomt for lokalbefolkningen: *"Soldaten må leve"* pointerede oberstløjtnanten, *"kan han få det, hvoraf han skal leve, så skal han straffes strengeligen, om han øver voldsomhed; hvis ikke, er han nødsaget til at øve den"*. Hvis Rønne derimod ville tage sig af problemet og levere det fornødne til Ompteda, ville denne til gengæld undlade at indkvartere tropper hos bønderne og i stedet beholde dem hos sig på Sorgenfri. Ja, han ville oven i købet betale for varerne, hvad de kostede. Ompteda ville, hvis Rønne accepterede 'tilbuddet', levere rekvisitioner til ham, hvorefter han skulle skaffe det fornødne, hvor han kunne finde det.¹⁹

Det var et tilbud, som Rønne ikke kunne afslå. Tværtimod var det, mente han, hans pligt som embedsmand og dansk patriot at skåne sin menighed for udplyntring, voldtægter, mord, og hvad man nu ellers kunne forestille sig af rædsler. Han svarede derfor, at han ville gøre alt, hvad der stod i hans magt, for at afværge en sådan ulykke. Men ville det leverede blive betalt med en ordentlig pris? Det ville Ompteda straks undersøge hos den øverstkommanderende general, William Catchcart, der havde opslået hovedkvarter på agent Erichsens landsted Hellerup i Gentofte sogn. Få dage senere kunne oberstløjtnanten

melde tilbage, at ja, englænderne vil betale for alt efter *"landets gangbare priser"*. Rønne modtog derpå straks en rekvisition på, hvad der skulle leveres allerede denne første dag, og så skulle der handles hurtigt. Rønne indkaldte omgående til møde med en række af bymændene i Lyngby for at drøfte, hvad man skulle gøre, og man enedes om at skyde penge sammen til at købe forsyninger hos omegnens bønder for. Ganske vist havde englænderne lovet at betale for varerne, men man kunne jo ikke være sikre herpå, når det kom stil stykket: *"Indbyggerne [ville] da hellere sammenskyde, end plyndredes"*, som Rønne fortæller.²⁰

Englænderne krævede kartofter – masser af kartofler – og dem fandt pastoren dels i sin egen have og dels hos nabogårdmændene, som han købte hos på kredit. Også fersk kød fik han i en fart arrangeret hos nogle lokale Lyngbybønder.²¹ Så langt så godt. Faren var umiddelbart afværget, men så skete der noget, som Rønne ikke havde taget i betragtning: *"Som den, der var født og opdraget i et fredeligt land, og aldrig før så krig til lands, var jeg ikke af erfaring bekendt med fjenders fordringer"* forklarede han senere til offentligheden i det forsvarsskrift han udgav om sagen.²² Rygtet om sognepræstens virksomhed som 'forsyningskommissær' til de britiske tropper i Lyngby havde nemlig bredt sig med lynets hast til de øvrige engelske bataljoner i den nordlige del af Københavns Amt, der stod i akkurat samme situation som Ompteda på Sorgenfri, og et par dage efter var Rønnes præstegård fyldt med engelske militærfolk, der skreg på forsyninger under ildevarslen-de trusler om plyndring, og som dyngede den arme præst til med rekvisitioner. Rønne var fristet til at sige nej, men havde han sagt A, måtte han også sige B, og han svarede derfor ja, han skulle

forsøge at gøre, hvad han kunne.

For at tilfredstille de glubske horders værste 'sult' og slippe af med dem i en fart tog han hø fra sit eget loft. Selv fortæller han: *"Uagtet det var ligeså ubehageligt og ængsteligt, som byrdefuldt for mig, så modtog jeg dog således i min gård escorter af 30 indtil 60 husarer, og mindre escorter af artillerister, ad gangen, og holdt dem, såvidt muligt, hos mig, skønt mine småkreaturer og flere ting ved sli-ge lejligheder blev borte, ej at tale om, at der ofte forlangtes mad og drikke, som jeg måtte give; men jeg var glad, at jeg således kunne afholde de blanke sabler fra bøndernes og andres boliger, hvor det vel ikke var bleven ved småtyverier (...)* Jeg mindes at jeg én gang havde omtrent 60 mand husarer i min gård fra kl. 9 formiddag til kl. 3 eftermiddag, inden det rekvirerede kunne sammenskrabes".²³

Inden længe var den utrættelige Bone Falch Rønne blevet det absolutte centrum for leveringen af fourage og fødevarer til samtlige engelske bataljoner i det nordlige Københavns Amt. Han hastede rundt mellem gårdene i Lyngby og nabobyerne for at overtale bønderne til at levere ham deres forråd, hvis ikke de ville have 'besøg' af englænderne, og det faldt ham ikke svært at overbevise bønderne om det fornuftige i foretagendet. Han fik, hvad han havde brug for, og det både af vegetabiliske og animalske produkter. Han fik endda overtalt to mænd i Lyngby til at holde slagteri, hvor der blev slagtet kvæg, hentet hos bønderne, hvorefter kødet leveredes til de hujende husarer på præstegårdens gårdsplads.

'Kommissionen til Ordens Vedligeholdelse'

Rygtet om Rønnes virksomhed nåede også til Holte, hvor Frédéric de Coninck hørte om den. Også han var bekymret,

for englænderne var allerede begyndt at tage for sig på egen hånd i omegnen, og da Sigismund Schulin på det nærliggende Frederiksdal, der havde hørt om Rønnes arbejde fra pastoren selv (han var stødt ind i ham i Lyngby på vej hjem fra sit mislykkede forsøg på at blive hvervet som frivillig), var med på idéen, blev han og de Coninck enige om at indbyde Rønne til et fællesmøde på Frederiksdal i den hensigt at sammentræde i en kommission, der skulle varetage forsynings-situationen i hele denne del af amtet: *"Her var nu ikke længere tale om alene at forsyne en bataljon eller et regiment med mundprovisioner, og således at sikre et eller nogle få sogne for plyndring af kød, kartofler etc., men, så vidt det var muligt, at forebygge de langt farligere plyndringer af fourage, som måtte bringe fjenden ind i hver mands hus og lade, og det langt ud i landet, når den nærmeste kreds intet mere havde"*, fortæller Rønne.²⁴

På mødet blev de tre hurtigt enige om at kontakte den engelske øverstkommanderende - general Cathcart på Hellerup - hvis foretagendet skulle krones med held. Det var væsentligt, at generalen sanktionerede deres arbejde og sikrede dem mod overgreb fra de engelske tropper. Også for ham måtte det være en fordel, at hæren kunne rekvirere forsyninger på et centralt sted. Ligeledes ville det være hensigtsmæssigt, hvis man kunne indgå en aftale med generalen om, at han ville sørge for, at tropperne ikke alligevel begik plyndringer, og at soldaterne, hvis de gjorde sig skyldige heri, ville blive irettesat. De tre forfattede derfor et brev til Cathcart, som Schulin, de Coninck og dennes søn påtog sig at aflevere på Hellerup. Som den højeste rangsperson var det Schulin, der førte ordet. I det hele taget deltog han kun i kommissionen for at forlene den med legitimitet i kraft af sin aristokra-

tiske nådes lys, mens han ellers overlod det drøje slæb til Rønne og de Coninck. Schulin bad generalen om at skåne lokalbefolkningen for krigens ulykker. Han fremførte den selvbestaltede kommissions ønsker, som alle vandt gehør hos generalen. Hvad kunne de også næsten andet?

Der var tale om en yderst gunstig ordning for englænderne, og general Cathcart gik ind på alle krav om at beskytte deres arbejde og udstedte straks en befaling til sine tropper om at følge kommissionens instrukser og forholdsregler (senere igen tog englænderne endda initiativ til, *"at de uordener, som ved strejff-partiers eller enkelte militæres utilladelige forhold have fundet sted på landet i Sjælland, kunne hæmmes og standses"*, ved at oprette et ridende politi).²⁵ Cathcart accepterede desuden at betale alle forsyninger med den 'gangbare' pris. Han udstedte derpå en beskikkelse af de tre til at fungere som engelsk 'feltkommissariat':

"Da man har fundet, at magistratspersonerne, og andre offentlige embedsmænd, under de nærværende Omstændigheder have forladt deres distrikter, og begivet sig til København, og da det er nødvendigt, at træffe anstalter til den civile administration af øen Sjælland, indtil de forrige embedsmænd igen vordt indsatte i deres funktioner, så vil der til dette øjemed vordt føjet en almindelig indretning - Imidlertid beordres Hr. grev von Schulin, Hr. Friderich de Coninck, og Hr. pastor Rønne herved, at påtage dem bestyrelsen af, og overopsigten med politiet og civiladministrationen på deres distrikter, i hvilke de er boende, nemlig grev Schulin i Frederiksdal, Etatsråd de Coninck på Dronninggaard, pastor Rønne i Lyngby, og da den myndighed, med hvilken de beklædes, overdrages dem til den ende at vedligeholde ro og orden i disse distrikter, og forebygge de farlige

følger af anarki og forvirring, så forventes og fordres af indvånerne, at de villigen underkaste dem denne jurisdiktion, som vil blive udøvet med strengt hensyn på landets love og sædvaner. På den anden side vil den civile, herved konstituerede, autoritet, hvis sådant skulle gøres fornødent, vende understøttet med væbnet hånd. Indsættelsen gælder ikke kun indtil videre ordre”.

*”Således opstod nu en kommission, i hvilken jeg indtrådte som 3die medlem” fortæller Rønne, men det var netop denne beskikkelse, som af ildetænkende personer let kunne forveksles med, at man accepterede besættelsesmagten som en legal myndighed, der senere førte til, at Rønne, de Coninck og Schulin blev anklaget for landsforrædderi. Derfor pointerer Rønne da også i sit lille forvarsskrift, at ”Hr. lord Cathcart gav, som den der havde magten, ikke retten, i hænde, sit skriftlige samtykke til det, kommissionen havde foresat sig at udvirke til ordens vedligeholdelse”.*²⁶

Sådan gik det altså til, at tre nord-sjællandske honoratiores kom til at forsyne de engelske besættere med alt, hvad de behøvede, og indirekte hjalp englænderne i deres krigsførelse. Som anklager Hans Bilsted senere formulerede det, bidrog ’kommissionens’ arbejde jo til, at englænderne kunne frigøre ressourcer til med desto større kraft at slippe *”ødelæggelsens engel”* løs i hovedstaden, og det på en sådan måde *”som de, der ikke var øjenvidner dertil, endog med den varmeste fantasi, ingen nøjagtig forestilling kan gøre sig om”*.²⁷

Brevet til Peymann

Dagen efter samledes Rønne, de Coninck og Schulin på Frederiksdal for at planlægge deres nye rolle som engelsk udpeget administration og ’feltkommissa-

riat’. De var på det rene med, at de be fandt sig på gyngende grund, og at onde tunger kunne finde lejlighed til at bagtale deres virksomhed. Som det første besluttede de sig derfor til at henvende sig til Københavns kommandant Ernst Peymann, der stod i spidsen for det danske forsvar i hovedstadsområdet, og berette om den ordening, de havde indgået med den engelske general. I henvendelsen begærede de desuden, at Peymann omgående skulle beordre den lovlige administration - dvs. amtmanden og amtsforvalteren - ud på deres poster i amtet, hvor de kunne aflaste tremandskommissionen i det trælse arbejde. Rønne var allerede nu hårdt mærket af stress pga. de evindelige forsamlinger på hans gårdsplads af husarer, som aldrig gav ham et øjeblik ro.²⁸

Sammen med en engelsk proklamati on til Sjællands indvånere og en kopi af Cathcarts fuldmagt, der beordrede dem til at stå for administrationen i deres distrikter, sendte ’kommissionen’ nu brevet (der var forfattet på tysk, således at Cathcart kunne læse med) med de engelske parlamentærer til København tillige med en anmodning om at få 15.000 rigsdaler til dækning af omkostningerne til opkøb af fourage mv. De forsikrede om, at de senere nok skulle aflægge regnskab for pengene. ’Kommissionen’ lagde i brevet ikke skjul på, at de ikke nærrede de store forhåbninger til den danske hærs forsvarsevne: *”En del af Sjælland er oversvømmet af en betragtelig mængde af fjendtlige tropper”,* skrev de, *”og det vil, efter al sandsynlighed ikke vare længe førend det hele flade land af Sjælland falder i fjendens magt”*. Overmagten var ganske enkelt for stor og alle former for modstand måtte forekomme nyttesløse: *”Under nærværende omstændigheder er det aldeles umuligt (ved en almindelig opstand eller ved noget som helst andet middel) at bortfjerne fjenden fra vort*

land, formedelst fjendens så betragtelige styrke, formedelst det ringe antal af våbendygtige indbyggere her på øen, og fornemmeligen formedelst umuligheden af at kunne bevæbne og organisere sig hensigtsmæssigen".²⁹

Nogle dage efter modtog 'kommissionen' Peymanns besvarelse, igen med de engelske parlamentærer, og det var ikke noget opmuntrende svar. Peymann advarede de tre patrioter om, at de var i færd med at begå forrædderi. De herrer Schulin, de Coninck og Rønne burde omgående afstå fra deres højst upassende forretninger. Peymann bekendt havde ingen lokal embedsmand forladt sin post (og det var jo i princippet rigtigt). Kommissionens virksomhed kunne heller ikke opfattes som andet end hjælp til englænderne, og i en situation, hvor det krævedes, at enhver dansk patriot greb til våben mod fjenden, kunne en sådan virksomhed på ingen måde accepteres: "Jeg må derfor ynke de personer, der, ved at påtage dem øvrigheds-roller, tværtimod landets love, uundgåeligen vil udsætte dem selv for, til sin tid, at vorde behandlede efter sammes strengthed".³⁰ Meget tydeligere kunne det ikke siges. Rønne, de Coninck og Schulin var gået i fjendens sold og ville til sin tid blive stillet til ansvar for deres gerninger. Men det var nu et noget besynderligt svar, som Peymann her leverede til de tre 'kommissionærer'. Vidste Peymann virkelig ikke, at amtets øvrighed sad indsluttet i hovedstaden, eller var der, som forsvareren Johan Martin Schönheyder senere fremhævede, tale om et "groft sofistteri, der ikke ligner en gammel soldat? (...) Hvad agtelse kunne et sligt svar vente?"³¹

Schulin blev da også ude af sig selv af raseri. Hvad bildte den elendige kommandant sig ind? At beskyldte ham, Schulin, en aristokrat, for at gå fjendens ærinde! Han grifede omgående et vredt

svar til Peymann, hvor han udfordrende spurgte, om Peymann blot var idiot eller ondskabsfuld? Og i øvrigt gad han, greven af Schulin, ikke lægge øre til slig pølsesnak – skulle det forestille at være en patriotisk og fædrelandskærlig handling at overlade bønderne til fjendens plyndringer?

Peymann havde simpelthen intet forstået, mens omvendt den engelske general William Cathcart til gengæld havde opført sig både ædelt og humant (som en ægte gentleman), og derfor ville han, Schulin, uførtrods fortsætte sin patriotiske virksomhed: "Den, der af vor opførsel ville slutte, at vi handlede, eller kunne handle mod de pligter, vi er vort fædreland skyldige, og mod den ed, vi som undersætter har svoret vor konge, måtte røbe enten ondskab eller dumhed" skrev han. "Vi ville handle som fjender imod vore medborgere, som feje karle og egoistiske skurke, hvis vi, af frygt for mistydelse, eller bagvaskelse, eller af ængstelighed for en uretfærdig straf, vil tilsidesætte det heles interesse for vort private og individuelle tarv (...) Jeg har den ære at erklære Deres Højvelbårenhed og enhver, at intet menneske, det være sig hvem det vil, er berettiget til blot at kaste en skygge af mistanke af denne natur på grev Schulin".³²

Sådan reagerer en sand aristokrat, når han konfronteres med "søfistiske jødeprincipper", og hans ære beklækkes af sociale undermålere.

Kommissionens virksomhed

Arbejdet i 'Kommissionen til Ordens Vedligeholdelse' organiseredes på den måde, at Rønne mod betaling leverede fersk kød og kartofler til englænderne, når de (hujende i præstegården) forlangte det. Han stod som person inde for, at de lokale ville modtage deres betaling,

når englænderne atter var ude af landet. Han arrangerede fouragen til englændernes mange medbragte heste, ligesom han arrangerede transport med bøndervogne. Han skaffede havre, hør og halm ved at tage rundt til beboerne i Lyngby og omegn *"og forestille dem, at de, ved godvillig at levere, ville undgå plyndring"*. Dernæst skrev han til fogederne *i de længere fra liggende nabobyer*, og hvad han ej så sig i stand til at få fra sognene i Københavns Amt, begærede han leveret fra Frederiksborg Amt efter overenskomst med sammes amtmænd.

Den myreflittige Rønne fik desuden oprettet et magasin på Jægersborg og i Lyngby, for at man straks kunne levere, når englænderne forlangte det *"på det at de engelske ikke selv skulle bemægtige sig fouragen, hvor den fandtes"*. Han sørgede også for udbringningen ved at lade transporten gå på omgang mellem bønderne og bogføre kørslerne, så ingen blev forfordelte. Han fik endda amtmænd Archtander i Frederiksborg Amt til at levere vogne til fragten. Rønnes heftige aktivitet kendte ingen grænser, og oven i købet formåede han at overtale fabrikant Knoop i Lyngby til at levere brændsel til den engelske bataljon på Sorgenfri. Frédéric de Coninck var på sin side beskæftiget med at udstede passersedler, der gav de lokale bønder tilladelse til at fragte korn til mølle og rejse omkring i deres øvrige forretninger i det belejrede område. Ved henvendelse til den engelske admiral James Gambier fik han desuden udvirket, at fiskerne i Tårnbæk, Skovshoved og Vedbæk uhindret kunne fortsætte deres fiskeri i Øresund. Han sørgede også for, at der fortsat kunne afgå både til Sverige, hvor han for egen regning indkøbte tobak, salt, humle og sæbe, der videresolgtes til lokalbefolkningen til indkøbspris. Hans baggrund som handelsmand fornægtede sig ikke. Sammen med Rønne sørgede han for, at

lokalbefolkningens klager over engelske soldaters overgreb blev indberettet til det engelske hovedkvarter, ligesom han hjalp Rønne med at anskaffe vogne og heste til fouragekørsler. Hertil kom, at han forstrakte lokale fabrikanter med likvide midler, således at de kunne fortsætte deres produktion og ikke var tvunget til at afskedige deres ansatte.

Og Schulin? Ja, han gjorde ikke meget andet end at være kransekagefigur - det aristokratiske overhoved i kommissionen, der forlenede arbejdet med en vis glans og officiel autoritet. Han havde på det bestemteste frabedt sig at blive involveret i de daglige trakasserier, men nedlod sig dog til at meddele fogeden på Frederiksdal ordre om at hjælpe bønderne, hvis de følte sig forulempede af fjenden.

Således gik alt forholdsvis glat og smertefrit frem til Københavns officielle kapitulation den 7. september 1807 og endda helt frem til englænderne forlod landet den 20. oktober. Derefter kom der andre boller på suppen. Efter tilbagetrækningen fik hadet mod de englændere, der havde smadret landets hovedstad og var stukket af med flåden, nemlig frit løb og det kom selvfølgelig til at gå ud over de folk, der blev opfattet som kollaboratører og medløbere.³³

Et uheldigt læserbrev

Dagen efter den formelle kapitulation den 7. september 1807 skrev den selvbestaltede kommission til amtmænd Frederik Hauch, der stadig sad i København, og bad ham om at genindtræde i sit embede og overtage deres arbejde. Han svarede dagen efter og bad dem fortsætte indtil videre, mens han sonderede terrænet for at finde ud af, hvordan man kunne organisere sig. Han takkede dem desuden for deres indsats - de gjorde jo

hans arbejde - og kommissionen fortsatte derfor sit virke. Da amtsforvalteren senere overtog administrationen af fourageleveringen, fortsatte Rønne endda med at gå ham til hånde.³⁴

Men tiden var svanger med rygter og bagtalelse. Alle ventede blot på, at fjenden forlod landet, og der kunne ingen tvivl herske om, at der var lagt i kakkelovnen til deltagerne i 'Kommissionen for Ordens Vedligeholdelse'. Som Jakob Thode Ræder bemærkede i 1845: *"I det hele gjorde denne selvskabte øvrigheds sammentrædelse intet godt indtryk udenfor de af englænderne besatte distrikter, om den end udrettede noget godt i disse. Det kan og ikke nægtes, at det ser lidt underligt ud, når mænd sammentræde for at hjælpe en fjende til rette indenfor vore egne grænser; årsagen og hensigten være hvilke de være ville"*³⁵

Også Bone Falch Rønne fornemmede, hvor det bar hen, og for at komme fjenden i forkøbet lod han et åbent brev indrykke i *Kjøbenhavnske Tidender* (almindeligvis omtalt som de Berlingske Tidender) den 14. september. Brevet var grundlæggende en reaktion på, at avisen nogle dage i forvejen havde bragt et indlæg, hvor englænderne kritiseredes for brutal fremfærd mod den sjællandske bondebefolkning, men det var også et forsøg på at komme såvel rygter om engelske overgreb som kedelige rygter om kommissionens arbejde til livs. Efter en indledende redegørelse for 'kommissionens' logistiske arbejde fandt Rønne det (måske nok noget utidigt) på sin plads at rose de engelske officerer for deres humane og civiliserede adfærd. Englændernes gode "mandstugt" og ordentlighed medvirkede til at "lindre adskillige af krigens byrder for omegnens beboere, hvorfor vi alle er den humane general en chef tak skyldige".

I særdeleshed roste Rønne oberstløjtnant Ompteda på Sorgenfri til skyerne

og gav i det hele de engelske officerer et skudsmål, der nok kunne virke en kende provokerende på de københavnske patrioter, der befandt sig midt i hovedstadens endnu ulmende ruinhob: *"Alle de chefer, som jeg, under mine forretninger lærte at kende, såvelsom de fleste officerer, med hvilke jeg havde at gøre, have vist en udmærket lyst til orden, og holdt en rosværdig mandstugt. Som præst i Lyngby har jeg havt mest lejlighed til at kende den øverstkommanderende i sognet, Hr. oberstløjtnant Ompteda, der har holdt en orden, som langt er overgået alt hvad jeg i krigstider kunne have forestillet mig; der har betalt prompte og nøjagtig alt hvad der leveredes til hans bataljoner, og har sørget så vel for egnens fredelige beboere, at så ofte disse erindre fædernelandets nød og deres egne, under krigen, uundgåelige byrder, ville de tillige erindre og velsigne Hr. oberstløjtnant Omptedas disciplin og menneskekærlige forhold, ligesom andre egne velsigne flere ædeltænkende iblandt de fjendtlige chefer, som var dem nærmere"*³⁶

Det var jo pænt af Rønne at skrive således. Det var sikkert også sandt. Men det var ikke klogt.

Anklagen

Danske Kancelli skred til handling, lige så snart englænderne var draget bort med deres flydende rov. Den 10. november 1807 nedsattes således en undersøgelseskommission, der skulle udrede om Rønne, de Coninck og Schulin havde rent mel i posen eller "om de 3de Pågældende, ved at påtage sig og udføre disse forretninger, havde handlet overensstemmende med det, de skyldte kongen og landet". Undersøgelseskommissionens arbejde varede frem til 6. januar 1808, og den 21. samme måned nedsattes den dømmende kommission, der skulle afgø-

re sagen.³⁷ Samme dag fik advokat Hans Bilsted af kancelliet ordre om at tiltale de tre. Efter en række yderligere afhøringer udfærdigede Bilsted et anklageskrift, hvori han krævede de anklagede dømt for landsforrædderi - og det var ensbetydende med en dødsdom og konfiskation af alt rørligt gods.³⁸ De anklagede, der havde hyret den velrenommerede og dygtige jurist Johan Martin Schönheyder som forsvarer, hævdede derimod deres uskyld og sande patriotiske sindelag.

Anklagen mod Rønne, Schulin og de Coninck var på fire punkter, og den alvorligste anke gik pudsigt nok ikke på, at de havde hjulpet fjenden med forsyninger (for det havde de andre besatte områders amtmænd og amtsforvaltere nemlig også gjort), men at de havde gjort det uden officiel myndighed og efter en beskikkelse af den engelske general. Det betød, at de formelt var gået i fjendens sold. De havde dermed usurperet nogle magtbeføjelser, de ingen adkomst havde til, og det var en uhørt fornærmelse mod den enevældige kongemagt.

Dernæst blev de skarpt kritiseret for i Schulins brev til Peymann, som jo også var blevet læst af den engelske besættelsesmagt, at have tilkendegivet en manglende og højst upatriotisk mistilid til Danmarks evne til at forsvare sig mod fjenden. Og kommissionen havde endda fortsat sin virksomhed til trods for Peymanns udtrykkelige forbud. For at gøre ondt værre, havde Schulin formastet sig til at tale i uærbødige vendinger til Peymann (og det var sandt nok), hvilket ikke kunne godtages over for en kongelig embedsmand i funktion. Hertil kom en række mindre punkter, der gik på, om kommissionen nu også havde pålignet byrderne ligeligt mellem de lokale bønder. F.eks. var det privilegerede hartkorn – dvs. adeligt ejet samt præstegårdsjord – gået fri, hvorved de tre selv-

bestaltede kommissionærer ikke selv havde lidt under tvangsudskrivningen.

Anklager Hans Bilsted opfattede det desuden som landsforrædderisk hån, når Rønne, fuldstændig uden situationsforømmelse, havde kunnet lade den ovenfor omtalte rosende beskrivelse af de engelske chefer og officerer indrykke i et af de mest læste danske dagblade: *"Imens det friske sår endnu blødte"* docerede Bilsted i retten, *"mens det af fjenden antændte København endnu brændte i sine ruiner, mens hele Danmark sørgede, og de tusinde, som havde mistet formue, frænder, lemmer og helbred, forbandede stifteren af deres ulykke i samme grad, som de afskyede hans lejede redskaber – netop 6 dage efter – den 13. september 1807, fremstår præsten i Lyngby uopfordret, uden mindste nødvendighed, og i et offentligt blad, holder lovtaler over disse, det engelske ministeriums villige håndlangere. Om disse lovtaler var smiger eller sandhed, er aldeles ligegyldigt; men betragter man tiden, da Hr. Rønne fremstod, og folkets stemning på den tid i forening med det nylig skete, så kan man umulig begribe, hvad der kan have bevæget ham til at krænke det danske folk så uforskyldt. Et større crimen læsæ patriæ kunne der vel næppe begås".*³⁹ Måske nok noget eksalteret, men Bilsted havde ret i, at der var tale om dårlig timing fra pastor Rønnes side.

Rønnes indlæg i *Kjøbenhavnske Tidender* havde, viste det sig, tirret mange københavnere fra de højere samfundslag. Den allestedsnærværende københavnske filantrop og embedsmand Johan Henrich Bärens sigtede endda, omend indirekte, til Rønnes forrædderiske udtalelser, da han i sit tidsskrift *Penia* senere i september 1807 bragte en mindetale over den faldne danske officer Konrad Otto August von Restorff. I mindetalen bebrejdedes nemlig en unavngiven person for hjælpsomt at have rakt

fjenden hånden og for offentligt at have takket den samme fjende, ”fordi hos enkelt fjende [dvs. oberstløjtnant Ompteda] endnu var følelse af retskaffenhed og tålelig behandling mod værgeløse og fornærmede borgere”.⁴⁰ I København var der ifølge byens sladder ingen tvivl om, at det var Rønne, som Bärens her sigtede på.⁴¹

Efter en vidtløftig proces, hvor anklageren Hans Bilsted greb til selv det mindste halmstrå for at føre sin sag igennem, blev de anklagede imidlertid pure frikendt for forræderi den 19. oktober 1808. Det stod nemlig hurtigt klart for dommerne, at de tre kommissionsmedlemmer ikke havde handlet med egen vinding for øje, ligesom de i høj grad havde skånet lokalbefolkningen for udplyndring. De førte vidner kunne alle som én bekræfte, at meget ondt var blevet afværget ved ’kommissionens’ uegennyttige virksomhed. Schulin blev dog idømt en høj bøde for sine respektløse ytringer til Peymann, og de anklagede skulle desuden betale sagens ikke ubetydelige omkostninger med den noget bizarre begrundelse, at det var deres egen skyld, at sagen var blevet anlagt: Deres opførsel havde med føje givet god grund til mistanke. Og Danske Kancelli følte sig vel også tvunget til at komme den udbredte rygtedannelse om kommissionens virksomhed til livs ved at få opklaret de mere dunkle punkter ved en egentlig retssag. Til trods herfor indankede kancelliet dog dommen for Højesteret, der imidlertid stadfæstede den i alle dens punkter den 9. februar 1809.

Heller ikke de anklagede kunne være utilfredse med, at sagen blev ordentlig belyst, således at man kunne komme de ubehagelige rygter om landsforræderi til livs. Og derfor billigede de også, at Schönheyder siden lod alle de væsentligste akter udgive, for ”det er ikke altid afgjort, at den anklagede, som frifindes,

er uskyldig”, som Schönheyder forklarede i forordet. ”Når han nægter gerningen, og der ikke findes sådanne beviser imod ham, som lovene anse for gyldige, må han frifindes. Muligen kan han være uskyldig, og ve den dommer der vovede at fælde dom; men ikke så sjældent er det, at den anklagede kun frifandtes, fordi han var listig nok til at begå sin ugerning uden vidner, og fripostig nok til at nægte alt for retten. I nærværende sag vil derimod læseren finde: at de tiltalte, ej alene ikke er overbeviste om nogen mishandling, men at det modsatte: deres uskyldighed, og deres ægte patriotisme, fuldeligen er bevist”.⁴²

Med skindet imod sig

Tilbage stod det etiske og moralske spørgsmål om, hvor langt den enkelte kunne gå til gavn for fædrelandet og almenvellet. For ganske vist skånede kommissionens virksomhed lokalbefolkningen, men man hjalp også indiskutabelt fjenden ved at levere forsyninger til krigsførelsen. På den anden side gjorde kommissionen ikke andet end amtmænd og amtsforvaltere gjorde i andre besatte sjællandske områder. Som juristen Anders Sandøe Ørsted, der selv deltog i anklagekommissionens voteringer, konkluderer, så var det først og fremmest, ”fordi hine tre mænd ikke var beklædte med øvrighedsmyndighed, at man ville drage dem til strafansvar for den virksomhed, som man uden tvivl ville have fundet ulastelig, ja vel priselig, hvis den var bleven udøvet af en beskikket øvrighed”.⁴³

Men sagen har også en anden ’krølle’, som måske kan bidrage til en forklaring på, hvorfor ’Kommissionen til Ordens Vedligeholdelse’ kom i så heftig modvind. Hver især – og især tilsammen – repræsenterede kommissionens

medlemmer tre sociale 'idealtyper', der i det store og hele havde en ualmindelig dårlig presse, ikke bare hos manden på gaden, men også langt op i de højere kredse: En præst, en købmand og en aristokrat. Meget værre kunne det ikke blive i tiden omkring 1800: Sognepræsterne blev af menigmand generelt betragtet med mistænksomhed, såvel i by som på land.⁴⁴ De gejstlige optrådte som statens forlængede arm i lokalsamfundene, og mange var af den opfattelse, at de havde mere travlt med at skrabe til sig end med at forkynde Guds ord. Også købmændene betragtedes som suspekte personer, der havde travlt med at mele deres egen kage, især de virkelig velhavende af slagsen, som forbrød sig mod den ældgamle forestilling om, at man ikke måtte profitere på andres bekostning.⁴⁵ Hvad mere var, så vidste de fleste, at de store københavnske købmænd i stor stil handlede med England, og kun nødig fraveg deres handelskontakter, selv i en krigssituation: *"De store købmænd er så engelsksindede, at de intet hellere ønske end at blive under engelsk herredømme"*, noterede embedsmanden Laurits Engelstoft meget sigende i sin dagbog.⁴⁶

Netop i tiden omkring 1800 verserede der en del debatter om købmændenes *"ukristelige vindesyge"* og griskhed. Det var således ikke usædvanligt, at købmænd opfattedes som personer, der var smittet af *"hovmodens, egoismens og vindesygens frygtelige hydra"*, som *"fordærver hans moralske karakter, og berøver ham såvel borgeragt som borgerlykke"*. Købmandens egennytte og vindesyge, som var så typisk for hans stand, kvalte let *"patriotismens spæde plante"*, ja, den havde næppe *"fæstet rod i hans hjerte"*.⁴⁷

Og aristokraterne? Ja, dem var de fleste enige om at nære uvilje imod. Siden den franske revolution i 1789 var det

stedse blevet sværere og sværere at være aristokrat i Danmark. De fleste havde travlt med at lægge kulturel afstand til adelen - og da især i en tid med en fremvoksende nationalisme og dyrkelse af det borgerlige. For aristokraterne kendte intet fædreland, de var kosmopolitter, endda ofte af tysk baggrund (som f.eks. Schulin), og følte (påstodes det) ingen samhørighed med det brede og jævne folk.⁴⁸ Det var ikke kun samfundsrevsere som Malthé Conrad Bruun og P. A. Heiberg, der så skævt til adelen, om end det nok var dem, der lod det komme skarpest til udtryk. Et sted sammenligner Heiberg f.eks. sarkastisk aristokrater med *"den bedste sort jagthunde, der pudses på demokrater, og får steg for at bide dem"*,⁴⁹ og i et nummer af *Minerva* fra 1790 hedder det i overensstemmelse hermed, at adelen opfatter sig som *"ophøjet over de øvrige medborgere"*, og at de *"ved en nærmere forbindelse med disse bliver besmittet og vanæret"*. I adelen selvforståelse var det *"kun adelsmanden alene [der] har sand følelse af ære, og den fine levemåde. Indbildninger som vel ikke af alle, men dog ganske vist blandt den store hob af de adelige, anses som uomstødelige sandheder"*.⁵⁰ I et ikke afsendt brev til kronprins Frederik brystede Schulin sig faktisk af at have nedladet sig til at indgå i et samarbejde med folk af lavere stand. Beviste dette ikke hans oprigtige patriotisme?⁵¹

Med andre ord havde 'kommissionens' medlemmer på forhånd en del odds imod sig, og det var på denne baggrund ikke mærkeligt, at den offentlige mening beklikkede deres motiver. Præster, købmænd og aristokrater personificerede simpelthen de folkelige forestillinger om griskhed og egennytte, og man havde mere end svært ved at forestille sig ædle og uegennyttige handlinger komme fra den kant.

Morale

Når man stikker næsen frem, må man være parat til at tage de hug, der vil komme. Det var i hvert fald Rønne helt på det rene med. I det forsvarsskrift, dateret fem dage før undersøgelseskommisionens nedsættelse den 10. november 1807, som han på opfordring af vennen stiftsprovst Plum lod udgive, siger han således: *"Ikke nogensinde har jeg håbet, at undgå enkeltes dadel i denne eller andre af mine idrætter for medbrødres vel. – Alle tiders og menneskers erfaring lærte mig at forsage dette håb – jeg nærer det heller ikke nu; men af den fornuftigere og ædlere del at erkendes for det, jeg er, dette håber jeg, og dertil tør jeg vente at have bidraget ved denne beretning og erklæring"*.⁵²

Men her gjorde Rønne nok regning uden vært. Dengang som nu næres vi mennesker af den uheldige tilbøjelighed til at tænke i - og forklare verden ved hjælp af - komplotter. Verdens gang bliver ligesom mere forklarlig på den måde. Til trods for den ubetingede frikendelse og oprejsning, der blev kommissionens medlemmer til del, så hindrede det nemlig ikke, at rygterne stadig ulmede. Det ville også være mærkeligt andet, for sagen var i det hele yderst speciel, og menigmand kunne let få en opfattelse af, at man her havde endnu et eksempel på, at 'de store' endnu engang havde holdt hånden over deres venner – selv i en sag om landsforrædderi.

Folkelige forestillinger om fordækte konspirationer og luskede komplotter trivedes imidlertid ikke blot i krigstider, hvor det var småt med officielle informationer om, hvad der i grunden fandt sted. Komplottænkningen var derimod en helt almindelig måde at tænke på blandt høj og lav i en tid, hvor den enevældige stat generelt holdt kortene tæt til kroppen og ikke sådan uden videre delte in-

formationer ud til højre og venstre. De 'lydige' undersåtter havde intet krav på statslig vidensdeling. De manglende informationer om snart sagt alt af nogen betydning (siden 1799 havde aviserne haft forbud mod at skrive om statssager) skabte som noget helt naturligt en frodig grobund for idelige rygtestrømme, der snart kunne forvandle sig til veritabile floder af sladder og forlydender, hvis ikke der blev grebet ind i tide. Og således gik det også for d'herrer Rønne, de Coninck og Schulin, for mon nu den sag også var blevet belyst så fuldkomment som ønskes kunne? Var de tre 'kommissionærers' motiver nu også så patriotiske og uegennyttige, som de gav det skin af? Mon ikke der stak noget under osv. osv.⁵³

Rønne, de Coninck og Schulin kom kort sagt til at dele skæbne med andre af tidens uheldige helte. Militære topfolk som Peymann, Gedde og Bielefeldt – de øverstbefalende for Københavns forsvar, der på trods af kronprins Frederiks udtrykkelige forbud alligevel havde kapituleret den 5. september, blev ligeledes mistænkeliggjort af såvel kronprinsen som den offentlige mening, og selvom de senere blev renset og fik æresoprejsning, kunne intet udviske den nagende tvivl om deres handlinger, der vedblivende cirkulerede i folkedybet og klæbede til deres personer.⁵⁴

Har man først én gang været mistænkt ved den folkelige domstol gives intet middel, der fuldstændigt kan viske mistanken og den nagende usikkerhed bort. En total oprejsning og rehabilitering er ikke mulig. Schulin måtte således vinke farvel til sine gyldne fremtidsdrømme om en glørværdig karriere i statens tjeneste, og i 1809 ramtes de Coninck af apopleksi, "og vedblev kun at være en skygge af sig selv lige til sin død".⁵⁵ Den indtraf i september 1811, og ifølge overleveringen døde han som en

nedbrudt mand. Rønne prædikede ved bisættelsen, hvor han takkede ”den hedenfarne, hæderværdige olding” for hans mangfoldige gode gerninger: ”Tak i vor egns navn! Du var ofte dens trøster og rådgiver – du var det også i hine rædselsdage”.⁵⁶

Bone Falch Rønnes, Frédéric de Conincks og Sigismund Ludvig Schulins praktiserede patriotisme var mere *anderledes* end godt var. Deres *anderledes* handlinger i en *anderledes* krig blev deres skæbne - for folk flest tror ikke på dyden, selv når de ser den.

Noter

- 1 Skulle man stadig svæve i sådanne vildfarelser, kan man forvisse sig om det modsatte ved at konsultere Jens Rahbek Rasmussen: Epilog, Rasmus Glenthøj & Jens Rahbek Rasmussen (red.): Det venskabelige bombardement. København 1807 som historisk begivenhed og national myte, 2007, s. 258ff.
- 2 Proklamation, indrykket i aviserne Dagen og Kjøbenhavnske Tidender, 21. sept. 2007.
- 3 Thomas Munch-Petersen: København i flammer. Hvordan England bombarderede København og ranede den danske flåde i 1807, 2007, s. 174.
- 4 Om de engelske forberedelser og overvejelser forud for ’ekspeditionen’ til København, se f.eks.: Thomas Munch-Petersen som ovenfor anført, s. 103-171. Om englændernes utilpashed med ’ekspeditionens’ moralske aspekter, se J. H. Rose: Canning and Denmark in 1807, The English Historical Review vol. 11, no. 4, 1896, s. 85, 88-90.
- 5 Proklamationen er gengivet i A. C. Hansen: Tillæg til Kjøbenhavns Leirkrands for Aaret 1807, eller udførlig Efterretning om hvad der er skeet, saavel i og uden for Kjøbenhavn, som i Engelland, i Anledning af Krigen imellem Danmark og Storbritannien, fra den 21de Julii til henimod Slutningen af October Maaned, 1807, s. 41.
- 6 Johan Martin Schönheyder (udg.): Proceduren for Commissionen, samt Dommene, og nogle Bilage, i Sagen, anlagt, paa Justitiens Vegne, imod de Herrer Greve Schulin, Etatsraad de Coninck, og Sognepræsten Rønne, 1809, s. 105f.
- 7 I Kjøbenhavnske Tidender læses den 11. sept. 1807: ”Formedelst den min bopæl natten imellem den 2den og 3die dennes overgåede ildebrand, og andre nærværende omstændigheder, har jeg set mig nødsaget at tage bopæl på Amagerbro, straks udenfor porten. Amagerbro 4. sept. 1807. Bierg, Amtsforvalter”.
- 8 Jakob Thode Ræder: Danmarks Krigs- og Politiske Historie, fra Krigens Udbrud 1807 til Freden til Jönköping den 10de December 1809, Første Deel, 1845, s. 130, 490. Om tidens rygtedannelse i øvrigt, se Lars Vangen Christensen: Bombarderet med rygter. Fortællinger om frygt og forhåbninger i det belejrede København, Peter Henningsen (red.): København 1807. Belejring og Bombardement, 2007, s. 130-157. Se også L. Møller: Krigstildragelser, ædle og uædle Handlinger samt Anecdoter i Anledning af

- Englændernes Overfald paa Sjælland i August 1807, samlede af L. Møller, Student, 1808.
- 9 Michael Bregnsbo: Samfundsorden og statsmagt set fra prædikestolen, 1997, s. 61; Se også Michael Langkjær: Religion og økonomi. Grænser mellem fysikoteologi, moralfilosofi og praktisk landbrugsøkonomi i 1700-tallets Danmark, Dan H. Andersen m. fl. (red.): Landbrug Lokalhistorie og Langt fra Danmark. Festskrift til Erik Helmer Pedersen i anledning af hans 70 års fødselsdag lørdag den 6. juli 2002, 2002, s. 26-46.
 - 10 Se f.eks. Bone Falch Rønne: Nogle Aarsager, hvorfor Forbedringer i Agerdyrkningen gaae saa langsomt frem iblandt os & Nogle Betragtninger i Anledning af den danske Bondes Forfatning. Begge bidrag trykt i Landoeconomiske Tidender, udg. af et Selskab i Sjælland, bd. 1, 1815. Se i øvrigt Thomas Hansen Erslews "Almindeligt Forfatter-Leksikon for Kongeriget Danmark med tilhørende Bilande, fra 1814 til 1840" (1847), for udgivelser af Rønne.
 - 11 Dansk Biografisk Leksikon; Paul Hennings: En Autobiografi af Etatsraad Frédéric de Coninck, Personalhistorisk Tidsskrift 5. rk. bd. 3, 1906, s. 91-99. Om de Coninck i øvrigt, se samme forfatters: Frédéric de Coninck. 1740-1811. Et Tidsbillede fra den danske Handels Empire-tid. Særtryk af Berlingske Tidende, 19. Decbr. 1901.
 - 12 Paul Hennings (udg.): En Autobiografi af Etatsraad Frédéric de Coninck som ovenfor anført, s. 99.
 - 13 Karen Hjorth: Slottet og slægten. Familien Schulin på Frederiksdal 1740-1840, 2006, s. 164.
 - 14 Ibid., s. 159.
 - 15 Johan Martin Schönheyder som ovenfor anført, bilag 5, s. 197-200.
 - 16 Jakob Thode Ræder som ovenfor anført, s. 489f.
 - 17 Bone Falch Rønne: Brev fra højærværdige Herr Stifts-Provst Plum til Pastor Rønne, og dennes Erklæring over Samme, i Anledning af Sidstnævntes Forhold under Krigen mod Engelland i August og følgende Maaneder 1807, 1807, s. 8.
 - 18 Anders Sandøe Ørsted: Af mit Livs og Min Tids Historie, Tredie Bind, 1855, s. 358.
 - 19 Bone Falch Rønne: Brev fra Stiftsprovst Plum som ovenfor anført, s. 8f.
 - 20 Ibid., s. 10.
 - 21 Dette og det følgende bygger, hvor intet andet er nævnt, på kommissionsdommen fra 19. oktober 1808, som findes publiceret hos Johan Martin Schönheyder som ovenfor anført, s. 162-187.
 - 22 Bone Falch Rønne: Brev fra Stiftsprovst Plum som ovenfor anført, s. 10.
 - 23 Ibid. s. 11.
 - 24 Ibid. s. 14.
 - 25 Proklamation i Kjøbenhavnske Tidender, 21. sept. 1807. Proklamationen bringes samme dag også i avisen Dagen.
 - 26 Bone Falch Rønne: Brev fra Stiftsprovst Plum som ovenfor anført, s. 14f.
 - 27 Johan Martin Schönheyder som ovenfor anført, s. 140f.
 - 28 Bone Falch Rønne: Brev fra Stiftsprovst Plum som ovenfor anført, s. 12.
 - 29 Her citeret fra Johan Martin Schönheyder som ovenfor anført, s. 53.
 - 30 Ibid., bilag 7, s. 206.
 - 31 Ibid., s. 120f.
 - 32 Jakob Thode Ræder som ovenfor anført, s. 489f.
 - 33 Rasmus Glenthøj & Jens Rahbek Rasmussen: "Engelskmanden den forbandede tyv". Fjendebilledet af England i samtid og eftertid, Rasmus Glenthøj & Jens Rahbek Rasmussen (red.): Det venskabelige bombardement som ovenfor anført, s. 232.
 - 34 Dette og det ovenstående bygger, hvor intet andet er nævnt, på kommissionsdommen af 19. oktober 1808. Se Johan Martin Schönheyder som ovenfor anført.
 - 35 Jakob Thode Ræder som ovenfor anført, s. 489.
 - 36 Kjøbenhavnske Tidender, 14. september 1807. Rønnes indlæg er dateret "Lyngby d. 13. Septbr. 1807". Indlægget bragtes (på foranledning af redaktør C. H. Seidelin) i øvrigt også i avisen Dagen den 18. september 1807.
 - 37 Den dømmende kommissions materiale befinder sig på Landsarkivet i København: Landstings- og Kommissionsdomstolsarkiver: Kommissioner udskilt af amtsarkiver, Københavns Amt nr. 4: 1808 Kommission af 21.1. 1808 til at pådømme sagen mod grev Sigismund Schulin og etatsråd Fr. de Coninck og Bone Falch Rønne for at have påtaget sig at fungere som feltkommissariat for den engelske hær under Sjællands besættelse.
 - 38 Johan Martin Schönheyder som ovenfor anført, s. 1-83.
 - 39 Hans Bilstedts duplik til Johan Martin Schönheyder, Johan Martin Schönheyder som ovenfor anført, s. 141.
 - 40 Nekrolog over Konrad Otto August von Restorff, Penia nr. 17, 1807, s. 260.
 - 41 Bone Falch Rønne: Brev fra Stiftsprovst Plum som ovenfor anført, s. 6.
 - 42 Johan Martin Schönheyder som ovenfor anført, se "Forerindringen".

- 43 A. S. Ørsted som ovenfor anført, s. 362.
- 44 Se f.eks. Peter Henningsen: I sansernes vold. Bondekultur og kultursammenstød i enevældens Danmark bd. 1, 2006, s. 422-425.
- 45 Se f.eks. Adrian Randall & Andrew Charlesworth: *The Moral Economy: Riot, Markets and Social Conflict*, Adrian Randall & A. Charlesworth (eds.): *Moral Economy and popular protest. Crowds, Conflict and Authority*, 2000; Raymond de Roover: *The Concept of the Just Price. Theory and Economic Policy*, *The Journal of Economic History* vol. XVIII, 1958 & Hanne Monclair: *Kulturløse kjøpmenn? Betragtninger om historiske studier av økonomi og kultur*, (norsk) *Historisk Tidsskrift* bd. 85, hf. 3, 2006.
- 46 Rasmus Glenthøj & Jens Rahbek Rasmussen: *Fra Slaget på Reden til freden i Kiel. Københavns bombardement i perspektiv*, Rasmus Glenthøj & Jens Rahbek Rasmussen (red.): *Det venskabelige bombardement. København 1807 som historisk begivenhed og national myte*, 2007, s. 44.
- 47 Formuleringerne er hentet fra den københavnske sognepræst Niels Henrik Gudes festtale i Christianis Institut på Vesterbro 1812, se Niels Henrik Gude: *Hvortil bør Opdragere og Lærere i Handelsinstituter fortrinligen tage Hensyn, naar disse gradviis skal kunde forædle Handelsaanden i Staterne? Et Indbydelsskrift til den aarlige offentlige Examen i Det Christianiske Institut, den 6te April 1812, 1812, s. 3, 5, 9. Se også Peter Henningsen som ovenfor anført, s. 497-500.*
- 48 Peter Henningsen som ovenfor anført., bd. 2, s. 631-640; Rasmus Glenthøj: *På fædrelandets alter. National identitet og patriotisme hos det danske borgerskab 1807-1814*, 2007, s. 68.
- 49 P. A. Heiberg: *Sprog-Grandskning, For Sandhed. Et Fierdingaarsskrift* bd. 2, hf. 1, 1798, s. 198.
- 50 NN: *Svar paa det Spørgsmaal: Skal man undertrykke Adelen?*, *Minerva*. Juli, August, September 1790, s. 16.
- 51 Karen Hjort som ovenfor anført, s. 164.
- 52 Bone Falch Rønne: *Brev fra Stiftsprovst Plum som ovenfor anført, s. 19.*
- 53 Se Lars Vangen Christensen som anført i note 8. Se også Lars Vangen Christensen: *Pøblens stemme – refleksioner over rygters kildeværdi, Fortid og Nutid* nr. 3, 2004, s. 19-33 samt Ulrik Langen & Jakob Sørensen (red.): *Rygternes magt*, 2004.
- 54 Peter Henningsen: *Ekspeditionen til København. Historien om et bombardement og en præventiv krig*, Peter Henningsen (red.): *København 1807. Belejring og Bombardement*, 2007, s. 43-49.
- 55 Karen Hjort som ovenfor anført, s. 167; Paul Hennings: *Frédéric de Coninck. 1740-1811 som ovenfor anført, s. 15.*
- 56 Bone Falch Rønne: *Ved Sal. Etatsraad de Conincks Begravelse den 9de September 1811 af den hæderværdige Hensovnes Ven B. F. Rønne, sognepræst i Lyngbye*, 1811.

Prinsessen i tugthuset

En undersøgelse af en kvindelig svindler på Christian 7.s tid.

Rune Windfeld

Fortid og Nutid, december 2007 s. 263-284

Den sjette oktober 1769 blev der ved kongelig ordre nedsat en kommission, som skulle undersøge en yderst usædvanlig sag. Som kommissærer valgte man tre af rigets mest erfarne og betroede embedsmænd, intet mindre var tilstrækkeligt i en så prekær sag. Deres opgave var at undersøge en kvinde, som kaldte sig Anna Sophia Magdalena Friderica Ulrica von Koppelou. De skulle finde ud af, hvem hun virkelig var, og hvor hun kom fra, og de skulle bevise, at hendes påstande var falske. Kvinden havde nemlig i flere år sendt supplikker til både kongen og til højtstående embedsmænd, hvori hun påstod at være uægte datter af Christian 6. og dermed grandtante til den siddende enevældige monark, Christian 7.

I virkeligheden var kvinden en professionel svindler, som i mange år havde levet af at rejse rundt i Norge og Danmark og narre penge fra folk ved at udgive sig for at være adelig. Da hun hævdede at være af kongelig byrd, gik hun imidlertid over stregen og endte med at blive spærret inde på Møns tugthus i 33 år.

I artiklen redegøres for denne svindlers fantasifulde historier, og for den, noget mere prosaiske, historie som kommissionsundersøgelsen fandt frem til.

Rune Windfeld, f. 1978, stud.mag. i historie på Københavns Universitet.

I instruksen til den kommission, der skulle undersøge Anna Sophias¹ påstande, stod der, at hun skulle indkaldes til forhør og om nødvendigt også hendes følgesvend, Henrik Kirchov. Det skulle foregå *"i all Stilhed"*.² Der er ingen tvivl om, at kommissærerne udførte deres arbejde omhyggeligt, men man kan diskutere om undersøgelsen gik for sig med den diskretion, som instruksen udbad sig.

Arrestationen af de to svindlere forløb i hvert fald ikke i stilhed.³ En dag i begyndelsen af november 1769 indfandt

en politiadjutant og to politibetjente sig hos regimentskvartermester Ferslev med det formål at arrestere Anna Sophia og hendes følgesvend, Henrik Kirchov, som logerede hos officeren. Der opstod dog hurtigt et problem: Ferslev nægtede pure at hjælpe betjentene, de manglede en nøgle for at kunne komme ind og foretage arrestationerne, men officeren ville ikke udlevere denne nøgle. Politijadjudant Engel så til sidst ingen anden udvej end at sende en af sine betjente til sin overordnede, politimester og etatsråd Frederich Horn.

Det var enhver borgers pligt at hjælpe politiet i deres arbejde. Når officeren nægtede at åbne dørene for betjentene, var der altså tale om en direkte tilside-sættelse af det hensyn, han skyldte politiets myndighed. Politimesteren blev da også fortørnet og udtalte, at han om nødvendigt ville arrestere Ferslev. Da politimesteren ankom til Ferslevs bolig, indså kvartermesteren dog hurtigt, at slaget var tabt, og han gjorde ikke flere ophævelser. Alligevel fandt politimesteren det nødvendigt at meddele den genstridige officer, hvor tæt han havde været på selv at blive arresteret. Dette viser, at det var blevet et spørgsmål om politistyrkens ære og myndighed.

Der er ingen grund til at tro, at kvartermesteren havde nogen særlig grund til at ville beskytte sine logerende. Når han alligevel nægtede at lade politiet foretage anholdelser på sin ejendom, hænger det snarere sammen med kompetencestridigheder mellem de civile og de militære myndigheder. Som officer var Ferslev underlagt de militære straffemyndigheder, så han følte sig tydeligvis ikke forpligtet til at være imødekommende overfor de civile myndigheders repræsentanter. Politimesteren så anderledes på sagen. Han mente, at Ferslev som husvært var at betragte som en almindelig borger og derfor havde pligt til at hjælpe politiet.

Da hun var blevet arresteret, blev Anna Sophia sat i husarrest hos politiadjudant Engel. Hendes følgesvend, Henrik Kirchof, som hun benævnte som sin hofmester, blev sat i Blåtårn. På denne måde kunne de ikke afstemme deres forklaringer under forhørene.⁴

Snart indfandt de høje kommissærer sig i Engels hjem for at forhøre Anna Sophia. Det var uden tvivl de mest betydningsfulde personer, der havde gæstet politiadjudanten. Kommissionens fornemste medlem, og dermed dens for-

mand, var overkammerherre og gehejmeråd i konseillet, grev Ditlev Reventlow. Der er tale om den samme mand, der som overkammerherre havde haft ansvaret for den senere kong Christian 7.'s opdragelse – et hverv, han havde røgtet med så megen strenghed, at prinsens huslærer, Reverdil, tillagde Reventlow en væsentlig del af ansvaret for prinsens uheldige udvikling. I 1768 var Reventlow faldet i unåde og havde mistet sin plads i konseillet, men han kunne altså endnu bruges som betroet kommissær.⁵

Kommissionens vægtigste juridiske ekspert var Henrik Stampe. Han var professor i jura ved Københavns Universitet, men han er bedst kendt for sit mangeårige virke som generalprokurør. Denne stilling indebar, at han var kongens juridiske rådgiver. Stampes gengivelse af kommissionens endelige indstilling er trykt i hans *Breve, Forestillinger og Erklæringer Generalprocureurembedet vedkommende*, 1-6.⁶

Kommissionens tredje medlem var Stephan Hofgaard Corzen, som var etatsråd og assessor i højesteret⁷. Det var altså en betydelig bureaukratisk og juridisk ekspertise, som var samlet i kommissionen.

De tre embedsmænd besad den nødvendige juridiske og politiske indsigt til at behandle den indviklede og ømtålelige sag, men der har også været en anden årsag til, at netop de tre blev valgt.

Med de tre kommissærer var samtidens vigtigste magtinstanser repræsenteret; højesteretsassessoren repræsenterede domstolenes dømmende magt, generalprokurøren repræsenterede kongens lovgivende magt, og selv om Ditlev Reventlow ikke længere havde sæde i konseillet, repræsenterede han gennem sin erfaring og sine forbindelser konseillets udøvende magt.⁸ Ydermere var der ingen af de tre, som i 1769 var en del af landets højeste magtelite. Ved at vælge

Det nye "Blåtårn". På Christiansborg slot var der ikke plads til et fangetårn, men kongemagten nye fængsel fik uofficielt det samme navn. Det lå på voldterrænet på Frederiksholm, lige ved Langebro. Efter alt at dømmes var forholdene for de indsatte frygtelige. (Rach og Eegbergs Københavnske malerier 1749)

folk fra forskellige grene af centraladministrationen, og folk som stod uden for magtens inderste cirkel, mindskedes risikoen for, at den penible sag blev brugt politisk.

Anna Sophias egen historie

Under forhørene fortalte Anna Sophia sin historie til embedsmændene. Hun påstod, at hendes forældre var Christi-

an 6. og fyrstinden af Ostfriesland. Hun voksede dog op i grevinde Schacks hus, hvor hun levede i yderste hemmelighed. Selv tjenestefolkene måtte ikke vide, at hun boede der, og når hun blev transporteret rundt på godset i karet, havde hun en maske på for ikke at blive set.⁹ Der må være tale om enkegrevinde Anna Sophia Schack, født Rantzau, som blandt andre godser ejede Giesegård på Midt-sjælland.¹⁰

Anna Sophia fortalte, at hun flere

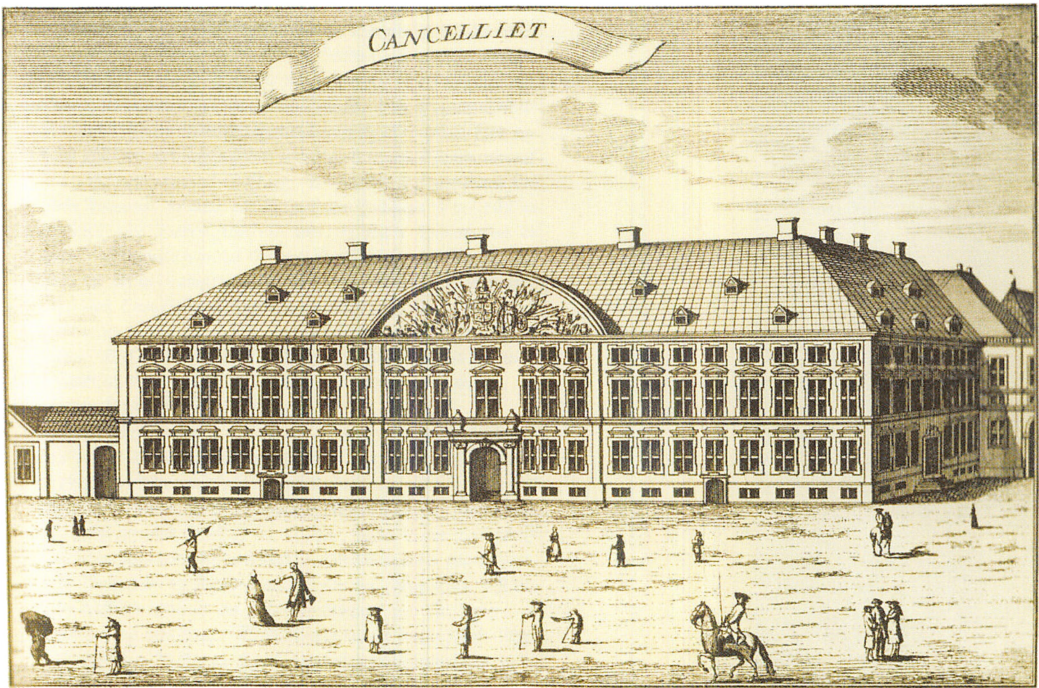
En lille del af undersøgelseskommissionens bevarede papirer. (Indlæg til Sjællandske Tegnelser, Rigsarkivet)

gange havde haft besøg af sin far, og efter dennes død havde hun plejet omgang med sin halvbror, Frederik 5. Hun skulle endog have været med i dennes følge på et besøg i Holsten. I øvrigt havde hun ikke modtaget nogen form for undervisning, men var opvokset i uvidenhed og ukyndighed.¹¹ Opholdet hos grevinden sluttede brat, da Anna Sophia en dag blev kørt til en havn, hvor hun blev lokket ombord på en båd, som pludselig lagde fra. På trods af hendes protester blev hun sejlet til Norge.¹²

Herefter fulgte nogle år, som var dårligt belyst i Anna Sophias forklaring, indtil hun dukkede op i København i 1763 med det formål at opsøge sin mor,

fyrstinden af Ostfriesland. Hun fortalte, hvordan hun havde aflagt fyrstinden en visit i Prinsens Palæ.¹³ Besøget formede sig dramatisk: Fyrstinden lukkede selv Anna Sophia ind i palæet. De talte sammen i enrum, og fyrstinden besvimele undervejs. Før de skiltes, fik Anna Sophia en seddel, hvor fyrstinden erklærede hende for sin datter. Denne seddel påstod Anna Sophia, at hun siden havde mistet.¹⁴

Disse historier har deres egen indbyggede logik. De trækker på en folkelig fortælletradition, der i eventyrets og romanens form befolkede landevejene med fortabte prinsesser og fortryllede prinser. Historierne i disse "ridderromaner"

Kancellibygningen, opført 1715-20 til at huse den ståt voksende centraladministration. Bygningen er flot udstyret med sandstensindrammede vinduer og en stor fronton med "krigens og fredens symboler". Det var i denne bygning Danske og Tyske Kancelli samt Rentekammeret havde deres kontorer. (Pontoppidans Atlas, 1764)

er ofte temmelig stereotype. Et eksempel på genren er romanen om "den skønne Magelone og ridder Peder med sølvnøglen". I denne roman rejser prinsesse Magelone rundt incognito på grund af sin uheldige skæbne, men ender med at finde vej til ridder Peders land, hvor hendes retmæssige position i samfundshierarkiet bliver genoprettet, og hun får sin prins. I hvert fald fire såkaldte folkebøger med dette motiv kunne købes i Danmark i denne periode. At dømme efter antallet af oplag var de uhyre populære.¹⁵ Dette betyder ikke, at Anna Sophia direkte havde modelleret sin egen historie over disse skabeloner, men det viser, at motivet med den fortabte kongedatter var en udbredt tradition i folkelige for-

tællinger, og det tyder på, at hendes historie trækker på denne tradition.

Kommissionens efterforsknings-teknik

De høje embedsmænd i kommissionen var udmærket i stand til at genkende motivet med den fortabte kongedatter i Anna Sophias forklaringer. I den endelige relation til kongen siges det, at historierne "har Anseende af en Roman".¹⁶ På denne tid var ordet roman stærkt nedsettende. Romaner var underlødige litteratur, som gemene folk læste. Det var ikke en genre, som lærde folk regnede for noget.¹⁷

Henrik Stampe 1713-89. Generalprokurør 1753-84. Henrik Stampe arbejdede målrettet for at indføre et skel mellem lovgivende og dømmende magt i Danmark. Han betegnede den danske enevælde som "en Slags faderlig Regiering". At samtidens forståelse af fadermyndighed indebar en vidtgående tugtesret ses af, at det var Henrik Stampe, der affattede dommen over Struensee. (Stik efter maleri af Jens Juel)

Kommissærerne troede altså ikke på historien, og jo mere Anna Sophia fremturedede med sine forklaringer, desto mere overbeviste blev de om, at hun var en ondsindet svindlerske. Under forhørene konfronterede de den stadig mere forvirrede kvinde med manglerne og modsigelserne i hendes forklaring: Hvorfor skulle fyrstinden selv åbne døren for Anna Sophia? Hvorfor blev ingen tilkaldt da fyrstinden besvimelede? Det stod hurtigt klart, at Anna Sophias viden om adelens levevis var mangelfuld og langt fra tilstrækkelig til at overbevise kommissærerne.¹⁸ Hun fremturedede dog og påstod, at hun havde beviser på sin høje byrd: Hun påstod, at hun ejede nogle ørenringe, som var blevet vurderet til 30-40.000 rigsdaler. Hun mente, at denne uhyre værdi var tilstrækkeligt bevis på, at hun havde fået dem af kongelige slægtninge. Uheldigvis var ørenringene blevet stjålet, måtte hun forklare kommissærerne. Til sidst sagde hun teatralisk, "... at hendes *Beviisligheder vare bortstiaalne, og at hun intet havde meer tilbage, end Livet.*"¹⁹

I det hele taget er det tydeligt, at der ikke er nogen grund til at fæste lid til Anna Sophias historier. De mange selvmodsigelser og hendes uvidenhed om adelens levevis afslører hende som en svindler. Også det faktum, at hun på et tidspunkt udgav sig for at være datter af en oberst og på et senere tidspunkt udgav sig for at være kongedatter, viser, at kommissionens vurdering af hende var rigtig.

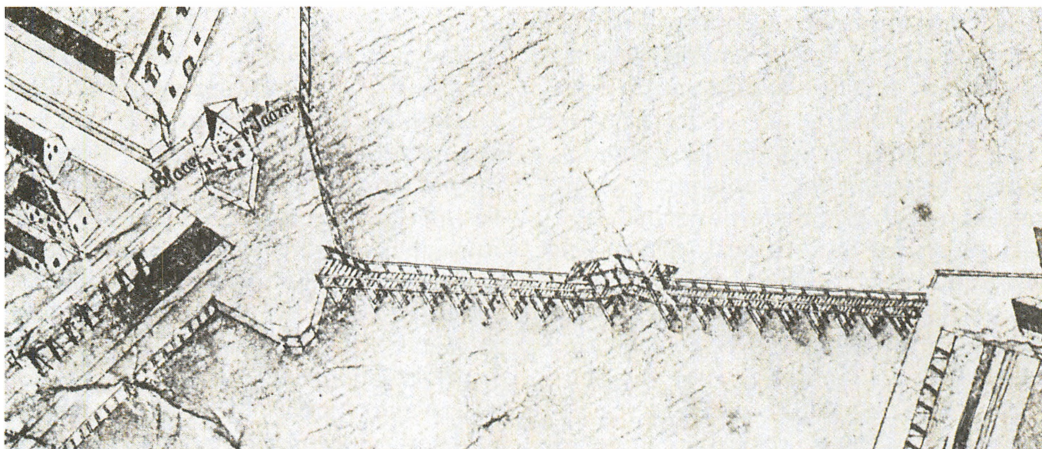
Kommissærernes udgangspunkt var, at kvinden var en svindler, og deres opgave var at afsløre hende. Ikke desto mindre gjorde de en ihærdig indsats for at finde frem til sandheden om Anna Sophia. Forhørene var lange og udmærkede. I kommissionens indberetning om sagens forløb nævnes, at hun har svaret på "... *den 148de Qvæstion, til protocol-*

len ..."²⁰ På dette tidspunkt havde hun givet op. Hun blev syg og blev indlagt på Frederiks hospital i november 1769.²¹ Umiddelbart kunne man tro, at kommissionen benyttede tortur for at tvinge oplysninger ud af den genstridige kvinde, men dette var ikke tilfældet. I kommissionens endelige relation til kongen siges det, at yderligere oplysninger "... *neppe uden haarde Midler saa hastig er at vente ...*"²² Dette må tolkes som, at kommissionen åbnede en mulighed for at anvende tortur, hvis kongen mente, at det var nødvendigt, men at de ikke på eget initiativ ville tage dette skridt.²³

Blandt alle de utroværdige historier fik kommissærerne trukket enkelte relevante informationer ud af Anna Sophia. De fik navnene på nogle af de personer, som hun faktisk havde kendt, og med udgangspunkt i disse navne iværksatte de en undersøgelse, som efter samtidens forhold var enormt omfattende. Disse personer blev tilsendt breve med en række spørgsmål. I de tilfælde, hvor der var tale om borgere, blev magistraten i den relevante by tilskrevet, og denne indkaldte så vidnet til et forhør baseret på kommissionens spørgsmål. Tilsyneladende havde kommissærerne opgivet ethvert hensyn til befalingen om at foretage undersøgelserne i stilhed.

Efterforskningen involverede adskillige personer fra forskellige lag i befolkningen. Grevinde Schacks gamle tjenestefolk på Giesegård blev afhørt, da Anna Sophia påstod at være vokset op på dette gods. En af dem kom oven i købet til København og besøgte Anna Sophia uden at kunne genkende hende. De to administratorer af grevinde Schacks godser stod for disse afhøringer. Også de personer, som Anna Sophia havde delt logi med i Bergen og i København, blev afhørt.

De to skippere, som hun havde mødt i Norge, blev afhørt af magistraten i deres

Det nye "Blåtårn ved Langebrovar ifølge Pontoppidan" ...egentlig alene for udenbyes Misdæere af Kiøbenhavns Amt, skønt det også undertiden logerer nogle Hoff-Tienere af det Slags, som kunne have gjort sig uværdig til bedre Medfart." (Chr. Geddes eleverede kort, 1760)

hjembyer, Nakskov og Korsør. Ligeledes blev en hollandsk skipper udspurgt gennem en dansk diplomat i Amsterdam ved navn Dull.

Den højere embedsstand blev også involveret. Friedrich Carl von Gram, geheimeråd og amtmand i Frederiksborg og Kronborg amt, Pedersen, stiftamtmand og borgmester i Bergen, samt Sjællands biskop, Ludvig Harboe, var behjælpelige med efterforskningen. Også adskillige af de folk, som havde deres gang ved hoffet under Christian 6. og Frederik 5. blev udspurgt.²⁴

Det var altså ikke så få personer rundt omkring i rigerne, som blev involveret i denne sag. Der var tale om en meget omfattende sag, ikke mindst når man tager i betragtning, at denne form for inkvisitorisk efterforskning endnu var i sin vorden.

Den meget omfattende undersøgelse er et udtryk for, at kommissionens viden var begrænset. Den vidner om, at forhørerne over de anklagede havde været af begrænset værdi. Den vidner dog også om noget andet. Nemlig at enevældens

centraladministration forventede at kunne skaffe sig et intimt kendskab til enkeltpersoners livshistorie. Det er tydeligt, at der var grænser for hvilke oplysninger, der kunne skaffes til veje. For eksempel lykkedes det ikke at få troværdig viden om hele Anna Sophias liv, men dette forhold var netop utilfredsstillende for kommissærerne. De havde tydeligvis forventet at kunne skaffe sig sikker viden om Anna Sophias levned, og de forventede, at de personer, som hun havde haft kontakt med, ville være behjælpelige med oplysninger.

Denne vilje til at skaffe viden om enkelte undersåtters liv var noget relativt nyt for samtiden. Mulighederne for at skaffe en sådan viden var betinget af en række faktorer, som virker selvfølgelig i dag, men som ikke var det på dette tidspunkt, hvor administrationen af rigerne endnu var temmelig decentraliseret: Et velfungerende postvæsen, et net af loyale embedsmænd i alle egne af riget og diplomatisk repræsentation i Holland. Endelig krævede denne efterforskning, at der fandtes embedsmænd, som

havde den nødvendige erfaring, de nødvendige forbindelser samt den nødvendige tid og autoritet til at gennemføre efterforskningen.²⁵

Der var tale om en efterforskning, som i omfang langt overgik størsteparten af de politimæssige efterforskninger i samtiden. Resultaterne af undersøgelsen udeblev da heller ikke. Snart kunne kommissærerne rekonstruere dele af Anna Sophias liv. Et liv, der havde bragt hende vidt omkring i Danmark og Norge og sågar til Holland.

Rejsen til Norge

Kommissionen fandt efterhånden frem til en række vidner, der havde truffet Anna Sophia. Den første troværdige vidneforklaring var fra Norge. Det vidne, der først havde mødt hende, var skipperen Niels Just. Anna Sophia kom ombord på hans skib et sted på Norges sydkyst i 1759. Hun fortalte ham, at hun var datter af en oberst, og at hun skulle møde en kaptajn i flåden, som lå med sit skib i Bergen.²⁶ På dette tidspunkt måtte skipperen ikke medtage passagerer, som ikke kunne fremvise gyldigt pas og skudsmål, hvilket Anna Sophia ikke kunne.²⁷ Ifølge skipperens forklaring kunne hun imidlertid fremvise et signet med kongens initialer på. Dette sammen med hendes, åbenbart overbevisende historier om sit adelige ophav, overbeviste skipperen. Han blev endda så besnæret af denne påståede adelsfrøken, at han overlod hende sin egen kahyt på rejsen til Bergen.²⁸

Ankommet til Bergen viste det sig, at der ikke var noget skib med Anna Sophias forlovede ombord. Niels Just præsenterede så sin passager for en anden skipper ved navn Langeland. Denne blev interesseret i den unge påståede adelsfrøkens skæbne. Han fik hende indlogeret

hos en Madame From, som også hurtigt blev overbevist om sandheden i Anna Sophias historier. Det er interessant, at Madame From selv havde haft kontakt med adelige kredse, da hun i sin ungdom havde været kammerjomfru i København for prinsesse Sophia Hedevig i perioden 1723-33.²⁹

Anna Sophia må have været blændende dygtig til at fremføre sine historier, når hun kunne narre ikke bare sømænd, men også folk med førstehåndskendskab til adelen. Gennem vidneudsagnene får man et indtryk af den teknik, hun brugte til at narre folk med. Madame From sagde, at hendes logerende holdt "... *alting hemmelig og var den meste Tid alleene*".³⁰ Skipper Langeland fortalte, at han havde forsøgt at udfritte hende om hendes herkomst, men han sagde selv i sit vidneudsagn, at hun var ham for klog, og ikke lod ham vide noget om hendes liv, udover det allerede etablerede faktum, at hun var en adelig frøken, der havde været ude for anslag, som havde efterladt hende hjælpeløs.³¹ Hendes metode var altså at sige så lidt som muligt og derefter trække sig fornemt tilbage og lade folks egen fantasi arbejde så meget desto mere. På denne måde risikerede hun ikke at blive fanget i selvmodsigelser, og denne reservation overfor almindelige mennesker virkede som en troværdig opførsel fra en adelig.

Da skipper Langeland således var blevet spundet ind i Anna Sophias spind af fantasifulde historier, lod han hende sejle med sig til Kristianssand. Her fik han hende indlogeret hos en enke ved navn Bugge og sagde god for hendes fortæring. Han skaffede hende også nyt tøj og sko. På et tidspunkt lod hun sig, under et eller andet påskud, bringe til Langesund, hvor hun stak af. Den godtroende skipper Langeland måtte året efter betale 30 rigsdaler, som hun havde spist og købt tøj for i Kristianssand.³²

Rejsen til Amsterdam

Det næste, kommissionen kunne finde ud af om Anna Sophia, var, at hun havde været i Amsterdam i 1760. Efter hendes eget udsagn havde hun ingen penge, da hun kom dertil, men måtte sulte. Denne pengemangel drev hende ud i prostitution, hvilket kommissionen tog som endnu et bevis for, at hun var en slet person.³³

Tilsyneladende kunne hun ikke overleve gennem sine velafprøvede svindelnumre i Amsterdam. Måske var sprogbarrieren for stor, måske var indbyggerne i denne metropol mere mistroiske, end de var i Norge, eller måske havde borgere i den hollandske republik ikke den samme ærbødighed overfor adelige, som det var tilfældet i den danske konges riger.

I Amsterdam mødte Anna Sophia den person, som hun senere omtalte som sin "hofmester", Henrik Kirchov. Siden rejste de to sammen. Således rejste de i foråret 1761 til Oldenburg, hvor Anna Sophia blev behandlet for en "*liderlig Sygdom*".³⁴ Den læge som behandlede hende kunne senere fortælle kommissionen, at hun og Henrik Kirchov "*levede heel fortrolig*".³⁵ En oplysning, der yderligere bekræftede kommissionen i, at de havde at gøre med en løgnagtig og syndig kvinde. Bedre blev det ikke af, at Anna Sophia og Kirchov løb fra regningen, da de forlod Oldenburg.³⁶ På trods af sin sygdom havde hun tydeligvis lettere ved at leve af bondefangeri, nu hvor hun var nærmere hjemlandet.

Den falske prinsesse

Det var altså en erfaren svindler, som kom til København i starten af året 1766.³⁷ Netop denne erfaring gør det overraskende, at hun gik så vidt som

til at forsøge at narre penge fra kongens egen kasse. Hidtil havde Anna Sophia narret jævne folk med sine historier, men hvad fik hende til at tro, at hun kunne narre veluddannede embedsmænd? Det er muligt, at hun simpelthen var blevet overbevist om sin egen dygtighed som svindler, men det kunne også tyde på, at hun ikke var helt så tilregnelig, som kommissionen var tilbøjelig til at mene, og som hendes tidligere meritter kunne forlede til at tro.

Anna Sophias henvendelser til centraladministrationen skyldtes i første omgang hendes behov for hjælp i en retssag mod hendes tidligere husvært, Niels Larsen Holm. Hun havde boet hos ham fra juni til oktober 1766, men var blevet smidt ud på grund af en ikke nærmere belyst uoverensstemmelse.³⁸ Under dette klammeri havde Anna Sophia ikke fået sine ejendele med sig fra værelset, hendes klædeskister var blevet stående tilbage. I en tid, hvor tøj var noget af det dyreste et menneske ejede, var dette en katastrofe. Så meget desto mere for Anna Sophia, fordi hun levede af at udgive sig for at være adelig. Det kunne hun vanskeligt gøre uden at have præsenteret tøj. Niels Larsen Holm nægtede siden at udlevere kisterne med tøjet. Dette siger noget om, at det må have repræsenteret en vis værdi. Det giver måske også et fingerpeg om årsagen til de voldsomme optrin og udsmidningen; værten har muligvis haft mistanke om, at han ville få vanskeligt ved at formå sine logerende til at betale, hvad de skyldte ham.

De højere myndigheders indblanding i Anna Sophias liv begyndte altså ikke på grund af hendes svindelnumre, hendes prostitution eller hendes ulovlige løsgængerier. Så grovmasket var myndighedernes net, at de først opdagede hende, da hun selv henvendte sig til majestæten, den nyligt kronede Christian 7., for at bede om hans særlige indgriben i rets-

sagen mod Niels Larsen Holm. Henvedelsen foregik i den traditionelle form for kommunikation mellem undersåt og monark, supplikken. Den 18. december 1766 sendte hun et bønsskrift til kongen, hvori hun kaldte sig Anna Sophia Magdalena Friderica Ulrica von Koppelou.

Anna Sophias påstand i supplikken var, at hun var en adelig frøken, der havde været landflygtig i syv år, og som følge af sine fjenders onde anslag var blevet frarøvet sit tøj. Hun bad majestæten om at gribe ind i sagen til hendes fordel eller i det mindste give hende penge til at betale det, som forlangtes for at hun kunne få sit tøj udleveret.³⁹

Den 20. maj 1767 sendte Niels Larsen Holm en supplik til Danske Kancelli i anledning af Anna Sophias klager over ham.⁴⁰ Han mente formentlig, at det ville være taktisk klogt at angle efter lidt sympati. Dagen før, den 19. maj, havde Anna Sophia imidlertid sat trumf på ved at sende en supplik til kongen, hvori hun for første gang hævdede at være et kongebarn.⁴¹ Efterfølgende sendte hun endnu en supplik, hvor hun gentog sin klage og fastholdt, at hun var af adelig herkomst, men at hun ikke havde kunnet finde ud af noget om sin familie. For at få afklaret spørgsmålet bad hun om, at der måtte blive nedsat en kommission til belysning af hendes herkomst. Hun mente, at det ville være bedst, hvis hun selv måtte udpege upartiske kommissærer. Muligvis var hun godt klar over, at dette ønske næppe ville blive opfyldt, så for en sikkerheds skyld tilføjede hun, at hun også godt kunne forlade landet, dvs. Sjælland eller København, men bad så om at få betalt den gæld, hun havde for kost og logi.⁴²

I sin næste supplik, fra begyndelsen af december 1767, forfulgte hun ideen om, at kongen burde yde hende støtte, og bad om et forskud af kongens egen kasse, partikulærkassen, på ikke min-

dre end 5000 rigsdaler.⁴³ Det fremgår af det korte referat af supplikken, at hun havde tænkt sig at betale pengene tilbage, så snart hendes ”*Sag kand justifice-res*”.⁴⁴ Sagen blev udskudt i kancelliet.

I byretten kom dommerne imidlertid frem til den afgørelse, at Anna Sophia skulle betale Niels Larsen Holm 30 rigsdaler, og han skulle så udlevere hendes tøj. På trods af at han fik pengene, nægtede han dog at aflevere tøjet. Derfor supplikerede Anna Sophia igen til kongen.

Da den ene part i sagen således ignorerede byretsdommen, kunne myndighederne bedre tage stilling. Den 8. februar 1769 kunne Henrik Kirchov oven i købet fortælle magistraten, at Niels Larsen Holm var begyndt at pantsætte Anna Sophias tøj.⁴⁵ Dermed var der tale om noget, der lignede tyveri. Niels Larsen Holm havde ganske tydeligt tabt myndighedernes sympati på dette tidspunkt. På Henrik Kirchovs begæring blev husværtens fængslet i begyndelsen af marts.⁴⁶

På trods af en regn af supplikker fra Niels Larsen Holm og hans datter, Marren Nielsdatter Holm, måtte han forblive i arresten indtil slutningen af december 1769.⁴⁷ Det var først, da Anna Sophia og Henrik Kirchov var blevet arresteret, og dermed ikke kunne betale for Holms kost længere, at han blev sat på fri fod.⁴⁸

Det lange ophold i fængslet havde ødelagt Holms forretning. Han havde ikke penge til at betale husleje og bad gentagne gange om at få økonomisk hjælp til at komme på fode igen. Hans ansøgninger blev dog blankt afvist.⁴⁹ Efter nedsættelsen af undersøgelseskommissionen vil kancelliet tydeligvis ikke have mere med denne sag at gøre.

Den sjette oktober var kommissionen blevet nedsat, formentlig som en følge af, at Anna Sophia nu var gået så vidt

som til at udgive sig for at være kongedatter.

Kommissionens afgørelse

Kommissionen udførte altså ikke sit arbejde i stilhed. Derudover brugte den væsentligt længere tid på undersøgelserne, end man fra højere sted havde forestillet sig. I en skrivelse, som må have været vedlagt den endelige relation om kommissionens arbejde, beklagede de tre kommissærer, at de ikke har kunnet afslutte ”denne ubehagelige Sag” tidligere.⁵⁰

Det var først i maj 1770, at kommissionen havde en indstilling klar til kongelig approbation.⁵¹ Det er denne relation, som i en næsten uændret udgave er optrykt i *Stampes Erklæringer*. Relationen er skrevet i Ditlev Reventlows navn, hvilket er naturligt, da han var kommissionens formand. Det forhold, at Henrik Stampe lod den trykke blandt sine egne arbejder, tyder på, at han spillede en væsentlig rolle i udformningen.

Gennem fire afsnit gennemgik relationen sagen mod Anna Sophia. Hendes egne forklaringer om sin adelige afstamning og bemærkelsesværdige opvækst blev gennemgået, de historier om hendes svindelnumre, som kommissionen havde erfaret, blev gennemgået og endelig redegjordes der for kommissionens opklaringsarbejde. Til slut fulgte kommissionens konklusion: ”*At hendes Foregivende er grundfalsk og opdigtet, og at hun selv er en uforskammet, grov, dumdristig og formastelig Lögner og Oprækkerske, og at hun havde fortient at straffes, som for en overmaade grov Misgierning, i Henseende til de Höje Personer, som der ved ere læderede*”.⁵²

Kommissionen anbefalede, at Anna Sophia skulle dømmes til fængsel på livstid i et afsides liggende tugthus. De men-

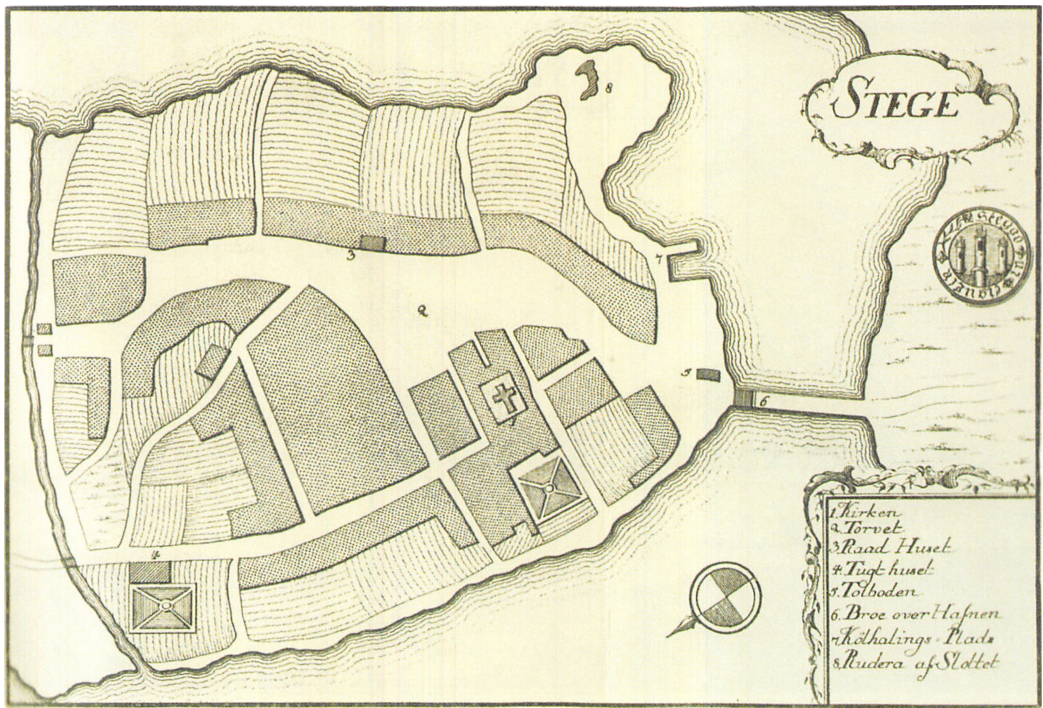
te også, at hun havde fortjent at blive kagstrøget offentligt, men at denne del af straffen burde eftergives af kongen, da sagen allerede havde vakt tilstrækkelig med opsigt i befolkningen.⁵³ Den 8. maj 1770 godkendte kongen denne straf og tilføjede, at det skulle meddeles Anna Sophia, at den eneste måde hun kunne gøre sig forhåbning om løsladelse var, hvis hun afslørede, hvem hun i virkeligheden var, og hvor hun kom fra.⁵⁴

Henrik Kirchov, Anna Sophias ”hofmester”, blev løsladt uden videre påtale. Han havde siddet fængslet i Blåtårn i et halvt år, og dette blev vurderet til at være en tilstrækkelig hård straf for hans medvirken i sagen.

Prinsessen i Møns tugthus

Det blev besluttet, at Anna Sophia skulle sættes i Møns tugthus. Der var flere årsager til, at netop dette tugthus blev valgt. For det første lå Møn så tilpas langt fra København, at yderligere skandale omkring hendes person kunne undgås. Derudover var dette tugthus et sted, hvor man kun indsatte ”ærlige” fanger, dvs. fanger der ikke var blevet kagstrøget eller på anden måde korporligt straffet af skarpretteren. De indsatte var hovedsageligt omstrejfer og løsgængere fra tugthusets opland, men det var også et sted, hvor vanartede borgerbørn kunne indespærres, ligesom der var dårekister til åndssvage og sindssyge.⁵⁵ Det var altså et sted, hvor personer kunne spærres inde, hvis de var for besværlige at have gående frit, men også et mindre hårdt miljø at afsone en straf i end for eksempel børnehuset i København, hvor kvindelige fanger ellers afsønde deres straffe.⁵⁶

I årene efter Anna Sophias ankomst til tugthuset fik danske kancelli tilsendt flere rapporter om hendes forhold der på

Kort over Stege. Tugthuset ses nederst i venstre hjørne som nummer 4. Det er tydeligt, hvordan dette fængsel ligger integreret i den lille købstad, et forhold som gjorde det vanskeligt at undgå fraternisering mellem borgere og tugthuslemmer. (Pontoppidans Atlas, 1767)

stedet. Det fremgik, at hun havde været sengeliggende lige fra hun kom, og hendes sygdom havde skaffet hende megen medlidenhed fra ansatte og indsatte.⁵⁷ Uanset om Anna Sophia virkelig var syg, eller om hun spillede syg for at undgå at arbejde, så viser disse udsagn, at hun endnu forstod at vække omgivelsernes interesse og sympati. I 1772 sendte Anna Sophia en supplik til kongen, hvor hun bad om at blive løsladt, den blev dog afvist. I 1773 blev hun imidlertid bevilget en lille pension på 40 rigsdaler om året og blev fritaget for arbejde.⁵⁸

Ti år senere, i år 1783, sendte Anna Sophia en supplik til kongen med en bøn om at blive frigivet og få lov til at op-

holde sig i Stege. Hun var nu villig til at erklære, at det var Henrik Kirchoff, som havde lokket hende til hendes misgerninger i 1760'erne.⁵⁹

Det blev besluttet, at hvis Anna Sophia skulle gøre sig håb om nåde, måtte hun give en udførlig beskrivelse af hvem hun var og hvor hun kom fra.⁶⁰ Hvis hun gjorde det, ville man tage hendes ansøgning op til overvejelse igen. Det blev altså meddelt Anna Sophia, så klart som det vel var muligt uden decideret at afgive løfter, at hun kunne få sin frihed til at bo i Stege by, hvis blot hun ville fortælle sin historie sandfærdigt. Efter 14 år i tugthuset syntes friheden altså at være inden for rækkevidde.

Stege by. Tugthuset ses længst til venstre. Det består af to bygninger med et solidt hegn omkring. (Pontoppidans Atlas, 1767)

Men Anna Sophia benyttede ikke sin chance. Hun fortalte ikke en troværdig historie om sin opvækst. Man skulle ellers tro, at det ville være nemt at digte en ny og mere troværdig historie op, hvis hun virkelig ikke ville fortælle den rigtige historie. Men hun holdt sig til den oprindelige historie om opvæksten i uvidenhed, og om hvordan hun blev ført til Norge.⁶¹

Benådningen blev afvist, men hun blev dog bevilget endnu 60 rigsdaler om året, så hun nu fik 100 i alt. Ydermere blev det befalet, at hun skulle "... frietaages fra alt Arbejde og omgaaes paa den lemfældigste og Friheds nærkommende Maade med beste Pleie og Leie ..."⁶²

Anna Sophia havde det altså så godt som det nu var muligt som indsat i et

tugthus. Ikke blot havde hun en personlig pension og fik særforplejning. Hun havde også bedre boligforhold end de øvrige indsatte. I regnskabet for 1804 fremgår det, at hun har beboet to værelser med vinduer med tremmer for.⁶³

Forfatteren og samfundsrevseren N.D. Riegels besøgte tilsyneladende Anna Sophia på dette tidspunkt, og han fortæller, at hun levede ganske godt i tugthuset. Hendes pension gav hende en særstilling blandt de indsatte. For eksempel kunne hun forøge sin indtægt ved at låne penge ud mod renter.⁶⁴

Anna Sophias særlige forhold var til gene for tugthusets drift. Det var spild af den trange plads i tugthuset at sætte to gode værelser af til en enkelt indsat, og på grund af sin særlige stilling havde

hun mulighed for at pleje omgang med folk fra Stege by, hvilket krævede øget overvågning.⁶⁵ Derfor havde hun direktionens fulde opbakning, da hun i 1795 og 1799 igen søgte om at få lov til at bo hos en borger i Stege. Anmodningen blev dog afvist endnu en gang.⁶⁶

"Prinsessen" var efterhånden blevet en ældre kone, og hun led stadig af sygdomme. I 1803 led hun tilsyneladende af en langvarig luftvejssygdom. Lægen, der var tilknyttet tugthuset, tilså hende jævnlige, og henover sommeren og efteråret blev hun behandlet med "brystthee", Hoffmannsdråber, pulver, tanddråber osv.⁶⁷

Denne sygdom blev tilsyneladende det lod, der tippede vægten til Anna Sophias fordel. Hun sendte samme år endnu en supplik med anmodning om benådning, og denne gang var embedsmændene positivt indstillede.⁶⁸ De anbefalede kongen at imødekomme det aldrende tugthuslems ønsker. Begrundelsen var, at hun var over 70 år gammel og svækket af sygdom. Det blev fremhævet, at hun ikke " ... kan hielpe sig selv, og behöwer altsaa andres goddædige Hielp og Bistand."⁶⁹ Embedsmændene mente tydeligvis ikke, at det var tugthusets opgave at pleje en gammel kone. Det var blevet meningsløst at fastholde, at hun skulle forblive i tugthuset. Benådningen blev bevilget og hun fik et tillæg til sin pension, så hun nu fik 130 rigsdaler om året.⁷⁰ Efter 33 år i tugthuset kunne Anna Sophia altså leve sine sidste år i relativ frihed i Stege by.

Anna Sophia døde sidst i januar 1805. Hun blev begravet den 28. januar. I kirkebogen for Stege sogn står der, at hun blev "begravet under Sang og Ringen."⁷¹ Der er flere ting, der tyder på, at hendes begravelse var usædvanlig. Normalt når tugthuslemmer blev begravet, blev de betegnet "tugthuslem" i kirkebogen. Anna Sophia står opført som "Fröken Anne So-

phie Magdalene Friderike Ulrikes ... af Stege"⁷². Når fattige døde stod der, at de blev begravet i "de fattiges Jord"⁷³. I Anna Sophias tilfælde stod der ikke noget sådant. Hun må altså have kunnet betale for et ordentligt gravsted. Ydermere er det usædvanligt, at der stod noget om sang og ringen. Dette tyder på, at der blev gjort noget særligt ud af netop denne begravelse. Om Anna Sophia havde lagt til side af sin pension til en fin begravelse, eller om hun havde velyndere, der betalte for arrangementet, kan ikke afgøres, men det er tydeligt, at hun havde forberedt en jordefærd, der var værdig for hendes påståede stand.

Kvindelige svindlere i 1700-tallet

Sagen mod Anna Sophia er usædvanlig, men den er ikke enestående. Hendes sag kan med fordel sammenlignes med andre kvindelige svindlere i 1700-tallet. I det følgende afsnit refereres tre sager, som har træk til fælles med Anna Sophias.

Den første af sagerne ligger tidsmæssigt noget tidligere. Den udspillede sig i begyndelsen af 1720'erne. Der var tale om den såkaldte "jomfru Bielche", som kørte rundt i Jylland og logerede hos folk primært fra de bedre samfundsklasser. Sagen er beskrevet af C. Klitgaard i Personalhistorisk Tidsskrift.⁷⁴

Hun udgav sig for at være af adelig herkomst, hendes navn skulle associere hende med adelsfamilien Bielke. Ifølge vidneudsagn havde hun et behageligt og belevent væsen, hvorfor hun fik lov til at blive boende et par uger hos de familier, hun gæstede. Foruden de slebne manerer må det have bidraget til hendes troværdighed, at hun transporterede sig omkring i egen vogn.

De mennesker, hun boede hos, tilhørte fortrinsvis det lag, som samtiden kaldte

”honnerte” mennesker. Hun kunne dog også finde på at bo hos simple bønder. I de tilfælde fortalte hun, at hun rejste på kongeligt ombud for at se til, at adel og præster opførte sig som de skulle. Dette var uden tvivl den rigtige måde at vinde bondestandens sympati.

På trods af sine gode manerer var jomfru Bielche ikke den standsperson, hun gav sig ud for at være. I begyndelsen af 1720’erne var hendes finansielle situation ikke så god, som hun foregav, og hun benyttede sig af sine værter gæstfrihed til at bestjæle dem. Denne kedelige uvaner blev hendes ruin, da hun blev afsløret og endte i galgen i 1723.

Der er dog noget der tyder på, at hun oprindeligt var rundet af fornemme folk, men havde mistet alt under Store nordiske Krig. Klitgaard mener, at hendes held med at besnære sine værter tyder på ”ikke saa lidt social Politur”.⁷⁵

Den næste sag er samtidig med Anna Sophias sag. I 1765 blev en mandsperson arresteret i Opplands amt i Norge, fordi han udgav sig for at være Sveriges kronprins. Det viste sig siden, at der i virkeligheden var tale om en svensk kvinde, som kaldte sig Stina Friederichsdotter.⁷⁶ I løbet af undersøgelsen skiftede hun forklaring flere gange, ligesom hun kaldte sig ved tre forskellige navne. Fælles for hendes historier var, at hun påstod at være datter af fornemme folk, men var stukket af fra sit hjemland for at undgå et uønsket ægteskab eller for at finde sin kæreste.

I Sverige havde hun så udgivet sig for kronprinsen og fortalt bønderne, at hun, dvs. kronprinsen, pønsede på et oprør mod rigsråderne i Stockholm. Dette var en retorik, som greb direkte ned i en dybtliggende utilfredshed hos mange svenske bønder. Kun 20 år tidligere, i 1743, var det såkaldte ”dalupproret” udgået fra de samme egne som Stina Frie-

derichsdotter nu agiterede i. Dette oprør, som egentlig var en petitionsmarch, bundede i utilfredshed med embedsmandsstyret.⁷⁷

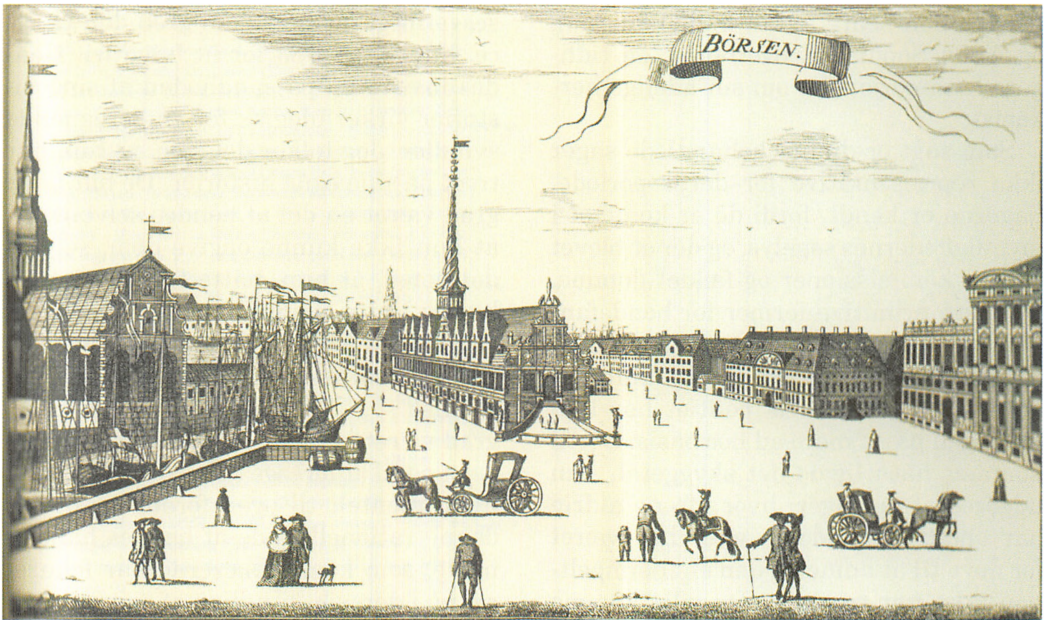
Thomle knytter ikke den falske kronprins sammen med denne generelle stemning blandt svenske bønder. Dette må være grunden til, at han undrer sig over, at den svenske gesandt i København, baron von Sprengtporten, begærede kvinden udleveret. Hun nåede dog at stikke af, før udleveringen kunne finde sted.⁷⁸ I 1786, da den falske prinsesse, Anna Sophia, havde hensiddet i Møns Tugthus i 16 år, blev en kvinde indsat, der stod over hende i rangen: En kvinde ved navn Bodil Sørensdatter havde udgivet sig for at være Christian 7.’s forstødte (og afdøde) dronning, Caroline Mathilde.⁷⁹

Denne kvinde havde narret bønder på Fyn til at tro på hendes historier. Hun fik adskillige trofaste proselytter, som lånte hende store summer penge. Til sidst blev hun arresteret og dømt til kagstrygning og livsvarigt fængsel. Hun blev dog skånet for kagstrygningen, da man vurderede, at hun var åndssvag.

De tre sager er valgt, fordi de har tydelige lighedstræk med Anna Sophias sag. Denne undersøgelse siger altså ikke noget om repræsentativiteten af disse sager i forhold til den samlede mængde af lovovertrædelser i perioden.

Det måske mest åbenlyse fællestræk er, at der i alle fire sager er tale om kvindelige svindlere. Der er også det lighedsstræk, at kvinderne alle udgav sig for at være adelige, eller endog kongelige, for at vække tillid og sympati og dermed opnå nogle af de fordele, som var de adeliges privilegium. Endelig blev alle fire kvinder retsforfulgt, og deres sager er derfor kendt gennem myndighedernes arkivalier.

I 1700-tallet har der, ligesom i andre

Gadeliv i København. Det er kancellibygningen og Christiansborg slot til højre i billedet. Det er let at se forskel på de plumpt fremstillede folk fra de lavere samfundslag og de stoltserende kavalerer. De rigtig fine folk ser man ikke, de sidder tilbagetrukket i deres kareter. (Pontoppidans Atlas, 1764)

perioder, eksisteret adskillige former for bedrageri, svindel og bondefangeri. Et godt eksempel på bondefangeri gav Københavns politimester, Johan Bartram Ernst, i en indberetning fra 1720.⁸⁰ Nogle soldater havde lokket en bonde til at lægge sine penge på et bord, hvor der blev spillet kortspil. Da en af de spillende vandt hånden, tilegnede han sig alle pengene på bordet inklusive bondens.

Denne form for svindel lå ikke langt fra egentligt røveri og kunne kun gennemføres, hvis svindlerne var offeret fysisk overlegne. Ellers ville bonden jo blot tage sine penge tilbage. En sådan fysisk overlegenhed havde kvinder naturligvis ikke. Den mere avancerede form for svindel, at udgive sig for at være adelige, var til gengæld en mulighed for dem.

Metoden, de benyttede, var at gøre

brug af de symboler og de attributter, som adskilte de fornemme folk fra mere almindelige mennesker. Samfundet i 1700-tallet var ekstremt hierarkisk opbygget, dels på det rent materielle og økonomiske plan, men i ligeså høj grad på et mere abstrakt socialt og symbolsk plan. Blot ved at se på personers fysiske fremtoning kunne man normalt indplacere dem i samfundsordenen. En persons tøj, ordforråd, intonation og måden man førte sig på afslørede personens sociale tilhørsforhold.⁸¹

Ingen af de behandlede svindlere kunne narre de mistroiske og veluddannede repræsentanter for myndighederne. Kom det til en retssag, blev de hurtigt afsløret. Det var dog ikke kun uuddannede bønder, som lod sig narre; "Jomfru Bielche" fik overbevist adskillige perso-

ner fra den bedre del af middelklassen, og Anna Sophia fik overbevist en tidligere kammerjomfru om sin adelige herkomst.

Som sagt er de her behandlede sager ikke repræsentative for deres periode. Sagerne er kendt, fordi de er kommet i myndighedernes søgelys, og der er blevet nedsat kommissioner og fældet domme. De mere primitive former for bondefangeri kan kun erfares gennem læsning af underretternes protokoller og muligvis ikke engang der, hvis politiet har klarret sagen på en mere ad hoc basis. Dertil kommer naturligvis det skyggetal, som udgøres af de sager, hvor ofrene aldrig har opdaget svindelene eller har været for flove til at anmelde den eller simpelt hen ikke har troet, at der ville komme noget ud af en anmeldelse. Skipper Langeland, som mistede penge, fordi han fæstede lid til Anna Sophias historier, ville aldrig have fortalt myndighederne om sagen, hvis ikke de selv havde henvendt sig til ham.

Konklusion

Der er flere spørgsmål, som melder sig i forbindelse med den usædvanlige sag om den falske kongedatter, Anna Sophia Magdalena Friderica Ulrica von Koppelou. For det første spørgsmålet om hvorvidt hun selv troede på sine historier. Det kan naturligvis ikke afgøres endeligt, men det er signifikant, at kommissærerne på intet tidspunkt behandlede sagen, som om hun var psykisk syg eller åndssvag. Sagen med den falske Caroline Mathilde viser, at man sagtens kunne have anerkendt Anna Sophia som sindssyg og alligevel have spærret hende inde. Der er altså ingen tvivl om, at kommissionen betragtede hende som beregnende og tilregnelig.

Ikke desto mindre er det bemærkel-

sesværdigt, at hun ikke greb den chance, hun fik i 1783 for at blive fri. Hendes insisteren på sandheden af sine historier virker ulogisk for en beregnende svindler. Jeg tolker det som, at hun har troet på sine egne historier. De har i den grad været en del af hendes selvbillede, at hun ikke kunne opgive dem, selvom det betød, at hun måtte forblive i tugthuset. Dette tvangsmæssige forhold til så usandsynlige historier ville i moderne øjne kvalificere hende til betegnelsen psykisk syg. Hun har dog samtidig i høj grad været i stand til at handle velovervejet og til at forsøge at benytte systemet instrumentelt til egen fordel, og det er denne rationelle side af hendes handlemåde, som kommissærerne har fokuseret på i deres behandling af sagen.

For det andet må man spørge, hvordan Anna Sophia kunne narre helt almindelige mennesker til at tro, at hun var adelig. Hvorfor kunne hun narre penge fra borgere, når kongens embedsmænd med det samme gennemskuede hendes historier som utroværdige? Forklaringen må være, at jævne folk fattede interesse for Anna Sophias historier. De vakte genklang, fordi de lå inden for rammerne af folks forestillinger om adel og fine folk. En løgnehistorie er ikke troværdig hvis den omvælter modtagerens verdensbillede, den er troværdig, fordi den lægger sig indenfor rammerne af modtagerens forestillingsverden. Anna Sophias historier udsprang ikke af et kulturelt vacuum, de refererede tværtimod til forestillinger, ønsker og drømme, som hendes ofre besad. I samtiden var de adelige privilegeret med alle de fortrin, som almindelige mennesker kunne drømme om og stræbe efter. Megen social stræben rettede sig mod at efterligne de adelige mest muligt. Uanset om man har troet på Anna Sophias historier, har de fremstået som et spændende pust i en slid-som hverdag.

I sagen om den falske Caroline Mathilde var der adskillige bønder, som troede fuldt og fast på, at det var deres tidligere dronning, som var vendt hjem fra landflygtighed. Lars Vangen Christensen tolker det således, at svindlerens ord faldt i gødet jord. Bønderne ønskede at hendes historier skulle være sande.⁸² Noget tilsvarende kan meget vel have gjort sig gældende i Anna Sophias tilfælde. Det er vel næppe alle, som direkte har troet på hendes historier, især ikke da hun begyndte at kalde sig for kongedatter, men historierne har vakt interesse og sympati.

Over for de veluddannede embedsmænd derimod fremstod hun som en simpel løgner og svindler. Det eneste, de kunne se, var den manglende troværdighed og konsistens i hendes historier. Jo flere detaljer hun fremlagde om begivenhederne i hendes ungdom eller om mødet med fyrstinden, desto mere urimelige virkede historierne. Dette skyldtes, at detaljerne simpelthen var unøjagtige og afslørede et manglende kendskab til adelens levevis. En levevis som embedsmændene havde et nært kendskab til.

Med dette syn på Anna Sophias historier kunne disse personer ikke andet end at betragte hende som en løgnagtig svindler, der forsøgte at narre penge fra kongen. De kunne ikke engang betragte hende gennem det formildende skær, som galskaben kunne have lagt over hendes handlinger. Hun blev nådesløst bedømt som et skamløst og beregnende fruentimmer.⁸³

I en moderne forståelsesramme virker centraladministrationens reaktion over for Anna Sophia uforholdsmæssigt hård. På et tidspunkt, hvor enevælden

iscenesatte sig selv som oplyst og faderlig, holdt man en forvirret kvinde inde-spærret i 33 år. Det var da også denne synsvinkel, som den samtidige iagttager N.D. Riegels anlagde. Han mente, at sagen var et klart eksempel på hensynsløs magtanvendelse over for en kvinde, som tydeligvis var sindssyg.⁸⁴

Når reaktionen var så hård, må det skyldes, at Anna Sophias påstande blev opfattet som en trussel mod det enevældige monarki. Ikke således forstået at denne ene kvinde alene kunne true systemet, men man har vogtet nidkært over enevældens legitimitet. En stor del af denne legitimitet lå i kongefamiliens nedarvede ret til magten, derfor kunne man ikke tillade, at der blev sat Spørgsmålstejn ved skellet mellem kongefamilien og omverdenen. Forholdet til opinionen var vigtig, man var villig til at gå langt for at forhindre offentlige skandaler, derfor slog man hårdt ned på alle, der udfordrede den officielle fremstilling af enevoldsmagten. I Anna Sophias tilfælde var det ikke nødvendigt at bruge tidens voldsomme og afskrækkende korporlige straffe, som blot ville have henvendt befolkningens opmærksomhed på sagen. Det var langt mere hensigtsmæssigt at lade hende hidsidde i glemsel i en afkrog af riget.

Når Anna Sophia blev frigivet i 1803, skal det ikke ses som et tegn på en opblødning af styrets hårde linie. I den sene enevælde blev kursen mod oprørske elementer snarere skærpet. Frigivelsen skete i erkendelse af, at den langvarige indespærring havde opfyldt sit formål: Anna Sophia var blevet for gammel og svag til at genoptage sine gamle numre. Hun udgjorde ikke længere en trussel.

Noter

- 1 For nemheds skyld benævnes hun herefter ved hendes to første navne. Sagen med den falske prinsesse er nævnt i følgende værker: H. Weitemeyer, Kulturskildringer fra København i det 18. Aarhundrede, 1916; J.P.F. Kønigsfeldt, Genealogisk-Historiske Tabeller, 2. udg. 1856, s. 102; L. Koch, Kong Christian den Siettes Historie, 1886, s. 321 f., Dansk biografisk leksikon, 1-16. Red. af Svend Cedergreen Bech, 1979-84, relevant opslag; N.D. Riegels, Smaa historiske Skrifter, 3. del 1798, s. 294-99; J. Paludan, Beskrivelse af Møen 1822-24, bind 2, s. 360ff.; Jens Møller, Forsøg til en historisk Vurdering af Christian VI og hans Regering, Mnemosyne, II, 1830, s. 57 ff. Denne artikel er dog primært baseret på originalkilder, som har givet et mere nuanceret billede af sagen end de nævnte værker. Hvis intet andet nævnes ligger kilderne på Rigsarkivet.
- 2 Sjællandske Tegnelser 1769-71, nr. 555.
- 3 Arrestationen er beskrevet i følgende kilder: Oversekretærens Brevbøger 1769, nr. 743. Supplikprotokol, 1. halvår 1768, 6K. Nr. 1389.
- 4 Oversekretærens Brevbøger 1769, nr. 695. Supplikprotokol, Danske Kancelli, 1767, 1. halvår, 6H, nr. 1389.
- 5 Dansk biografisk leksikon, relevant opslag. Reverdil, Struensee og det danske hof 1760-1772, 1917.
- 6 Henrik Stampe, Breve, forestillinger og Erklæringer Generalprocureurembedet vedkommede, bd. 1-6, 1793-1807, bd. 6, nr. LVI, s. 214-239. Herefter: Stampe.
Jeg takker historiestuderende Mette Louise Thomsen for at henlede min opmærksomhed på denne kilde og dermed på hele denne sag.
- 7 Stampe, s. 214.
Navnet blev også stavet "Cordsen". Han blev senere vicejustitiarius ved højesteret og sad i landbokommissionen.
Claus Bjørn, Lovene gives kraft, 1995, s. 64, 122.
- 8 I den danske enevælde var kongen indehaver af al magt, i henhold til kongeloven. Oplyste embedsmænd, blandt andre Henrik Stampe, var dog inspirerede af Montesquieus magtadskillelselære og arbejdede på at gennemføre det princip, at kongen ikke udøvede dømmende magt. Ditlev Tamm, Retshistorie, 2002, s. 215-240.
- 9 Stampe, s. 227.
- 10 Aage Roussell (red.), Danske Slotte og Herregårde, 2. udg., bd. 4., s. 71-82.
- 11 Stampe, s. 215, 225-227, 230.
- 12 Supplikker 1773-99, 1783, 1. halvår, 7 L,a. nr. 691.
- 13 Om Sophie Caroline af Ostfriesland og Prinsens Palæ: Erik Pontoppidan, Den Danske Atlas, Tomus II, 1969. (1764), s. 106-107.
- 14 Stampe, s. 219.
- 15 En underlig og dog meget skøn Historie, om den tolmødige Helena af Constantinopel, ..., 1677, 1703, 1729, 1734, 1754, 1757, 1781, En meget kortvillig Historie, om den skønne Magelona, ..., 1690, 1698, 1731, 1755, 1761, En skøn lystig Historie, om Keyser Octaviano, hans Husfrue og to Sønner, ..., 1658, 1697, 1744, 1764, 1785, En smuk Historie om Rosanie, ..., 1708, 1735, 1739, 1753, Bibliotheca Danica, bd. IV, 1963 (1902), spalte 499-502.
- 16 Stampe, s. 233.
- 17 Se f.eks. Ludvig Holberg, Peder Paars, i, Ludvig Holberg, værker i tolv bind, ved F.J. Billeskov Jansen, 1969, 3. bog, 1. sang, s. 172f. Se også: Peter Burke, Popular Culture in Early Modern Europe, 1978, s. 278. Henrik Horstbøll, Menigmands medie, det folkelig bogtryk i Danmark 1500-1840, 1999, s. 25ff.
- 18 Stampe, s. 219.
- 19 Stampe, s. 217.
- 20 Stampe, s. 217. En del af kommissionens papirer er bevarede og ligger på Rigsarkivet. Forhørsprotokollen er ikke bevaret, men er nævnt i den bevarede designation (liste over papirerne). Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1770, nr. 379.
- 21 Oversekretærens Brevbøger 1769, nr. 699.
- 22 Stampe, s. 216.
- 23 Ifølge Danske Lov var det ikke tilladt at anvende tortur mod mistænkte, dette gjaldt dog ikke i sager med forbrydelser mod kongen. Denne sag kunne godt tolkes som *crimen majestatis*, kommissionen valgte dog at behandle sagen som en falsknerisag snarere end som en sag om majestætsfornærmelse. Jf. Stampe, s. 234-35. Danske Lov § 1-20.
- 24 Baseret på: Stampe, s. 225, 226, 227. Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1770, nr. 379.
- 25 Henrik Stampes viden om den inkvisitoriske efterforskningsteknik fremgår af en erklæring fra 1755: Stampe, Bd. 1, XCVIII, 20. maj 1755.
- 26 Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser

- 1770, nr. 379. Stampe, s. 229.
- 27 Forordning om Passer og Skudsmaale, 19/2 1701, forordning af 23/2 1725.
- 28 Stampe, s. 229.
- 29 Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1770, nr. 379. Stampe, s. 229.
- 30 Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1770, nr. 379.
- 31 Stampe, s. 229.
- 32 Stampe, s. 229, 230, 233.
- 33 Stampe, s. 220, 224-225.
- 34 Stampe, s. 225.
- 35 Stampe, s. 225.
- 36 Stampe, s. 225.
- 37 Stampe, s. 230-31.
- 38 Supplikprotokol, 1. halvår 1768, 6K. Nr. 1389.
- 39 Smst.
- 40 Supplikprotokol, 1. halvår 1767, 6H. Nr. 69.
- 41 Stampe, s. 215.
- 42 Supplikprotokol, 1. halvår 1767, 6H. Nr. 69.
- 43 Smst. Til sammenligning fik Henrik Stampe 1400 rigsdaler for sin post som professor ved Universitetet og 1000 rigsdaler for sin post som generalprokurør. J.H. Deuntzer, Henrik Stampe, 1891, s. 23, 33.
- 44 Supplikprotokol, 1. halvår 1767, 6H. Nr. 69.
- 45 Supplikprotokol, 1. halvår 1768, 6K. Nr. 1389.
- 46 Smst.
- 47 Der indkom i alt 6 supplikker fra familien Holm i denne periode. Supplikprotokol, 1. halvår 1768, 6K. Nr. 1389.
- 48 Supplikprotokol, 1. halvår 1768, 6K. Nr. 1389. Det var anmelder, der havde pligt til at betale den anholdtes underhold.
- 49 Supplikprotokol, 1. halvår 1768, 6K. Nr. 1389. Sjællandske og Fynske Supplikker, Danske Kancelli, 1771, 1. departement, nr. 785.
- 50 Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1770, nr. 379.
- 51 Smst.
- 52 Smst. Tilsvarende i Stampe, s. 234.
- 53 Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1770, nr. 379. Stampe, s. 235.
- 54 Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1770, nr. 379. Stampe, s. 236, 239.
- 55 Generalauditøren ved Møns Tugthus 1781-1811, Indgåede Skrivelser 1788-1811 (herefter: Indgåede Skrivelser), nr. 501.
- 56 Se f.eks. Indgåede Skrivelser, nr. 434. Om Møns tugthus generelt se: Fr. Stuckenberg, Fængselsvæsenet i Danmark 1550-1741, 1893, s. 201-214.
- 57 Koncepter og Indlæg til Sjællandske Tegnelser 1770, nr. 379. Sjællandske og Fynske Supplikker 1771-73. Danske Kancelli, 1. departement. 1771, nr. 415.
- 58 Sjællandske og Fynske Supplikker 1771-73. Danske Kancelli, 1. departement. 1771, nr. 415. Møns Tugthus. Reviderede regnskaber 1781-82, bilag nr. 11.
- 59 Supplikker 1773-99, 1783, 1. halvår, 7 L,a. nr. 691.
- 60 Smst.
- 61 Supplikker 1773-99, 1783, 1. halvår, 7 L,a. nr. 691.
- 62 Smst.
- 63 Revideret regnskab for Møns Tugthus 1804, under "Inventarii".
- 64 N.D. Riegels, Smaa historiske Skrifter, 3. del 1798, s. 294-99.
- 65 Indgåede Skrivelser, bilag nr. 506.
- 66 Indgåede Skrivelser, bilag nr. 508 & 579.
- 67 Revideret regnskab for Møns Tugthus 1804, bilag 30, 31, 32.
- 68 Indgåede Skrivelser, bilag nr. 692.
- 69 Danske Kancelli, 2. departement, forestillinger 1803, s. 1043.
- 70 Indgåede Skrivelser, bilag nr. 692.
- 71 Landsarkivet for Sjælland. Kirkebog for Stege sogn år 1805.
- 72 Smst.
- 73 Smst, flere steder.
- 74 C. Klitgaard, "En Landstrygerske. Var hun en Bjelke eller en Rumohr?" i Personalhistorisk Tidsskrift, 10. rk., 4. bd., 1937, s. 131-141.
- 75 Smst. s. 141.
- 76 E.A. Thomle, "Hvem var hun? En svensk Eventyrske i Norge" i Personalhistorisk Tidsskrift 7. rk., 4. bd., 1920, s. 69-74.
- 77 Karin Sennefeld, Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur, Uppsala 2001.
- 78 Thomle, s. 73-74.
- 79 Indgåede skrivelser, nr. 341. K. Carøe, "Dronningen i Odense Tugthus" i Personalhistorisk Tidsskrift 1921, s. 77-105. Lars Vangen Christensen, "Den falske Caroline Mathilde" i Ulrik Langen & Jakob Sørensen: Rygternes magt, 2004.
- 80 Villads Christensen, "Daglige begivenheder i København 1716-22. Indberetninger fra politimester Ernst til kongen" i Historiske meddelelser om København, 7. bd., Kbh. 1919-20, s. 325-383, 405-446. Der er flere eksempler på bondefangeri i indberetningerne. Den nævnte sag er trykt på s. 424-25.

- 81 Den klassiske tekst om social distinktion gennem høvisk og dannet adfærd er: Norbert Elias, *The Civilizing Process*, 1997 (1939). Især: *The History of Manners*, Part one, Chapter One, III, IV & Part Two. Se også: Peter Henningsen, *I sansernes vold*, 2006, kap. 9, 10, 11, 17. *Scandinavian Journal of History*, vol. 30, no. 3/4, 2005. Om eliteforskning.
- 82 Lars Vangen Christensen, "Den falske Caroli-
ne Mathilde" i Ulrik Langen & Jakob Sørensen: *Rygternes magt*, 2004, s. 27.
- 83 Denne tolkning er inspireret af Peter Burkes teori om forskellen på elitens og folkets verdensforståelse i tidligmoderne tid. Peter Burke, *Popular Culture in Early Modern Europe*, 1978.
- 84 N.D. Riegels, *Smaa historiske Skrifter*, 3. del 1798, s. 294-99.

Debatanmeldelse

Vor tids fortid – status på dansk arkæologihistorie

Anne Katrine Gjerløff

Fortid og Nutid, december 2007 s. 285-294

I 2007 markerede Nationalmuseet sin 200-års fødselsdag i anledning af Oldsagskommissionens oprettelse i 1807. Jubilæumsåret blev blandt andet fejret med symposier og udgivelse af arkæologihistoriske værker og artikler. Arkæologihistorie er et af de bredest formidlede og måske også lettest tilgængelige af mange videnskabshistoriske felter. Derom vidner også flere af Skalks arkæologihistoriske udgivelser. En af de nyeste udgivelser er en gennemgang af Runamo-sagen, der også var emne for et symposium på Københavns Universitet i 2007. Udover disse udgivelser og markeringer tyder både nye udstillinger og kommende værker på, at der er grøde i arkæologiens historie i Danmark. Denne debatanmeldelse forsøger at gøre status over feltet.

Anmeldte værker:

Jørgen Jensen: *Et Archæologisk Vikingetog. J. J. A. Worsaaes rejse til England, Skotland og Irland 1846-47*. Nationalmuseet 2007, 310 s.

Nationalmuseets Oprindelse. Oldsagskommissionens mødeprotokol 1807-1848. Særtryk af *Acta Archaeologica* vol. 78:1, 2007. Udgivet af Tove Benedikte Jakobsen, assisteret af Christian Adamsen. Wormianum 2007, 151 s.

Rud Kjems: *Runamo. Skriften der kom og gik*. Wormianum 2006. 168 s.

Anne Katrine Gjerløff, f. 1974. Cand.mag. i historie og forhistorisk arkæologi. Ph.d. i historie med en afhandling om palæoantropologiens historie og opfattelser af abemennesker. Har skrevet adskillige artikler om arkæologiens historie og har udarbejdet konceptet for den netop åbnede basisudstilling på Sønderborg Slot: *Fejder om fortiden – retten til oldtiden*. Den tilhørende bog med samme titel udkom i november 2007. Er for tiden postdoc. på Saxo-instituttet, Københavns Universitet og arbejder med projektet *I løvebur og svinesti – dyrs funktioner og rettigheder i Danmark fra 1850'erne til 1920'erne*.

I 1807 blev der nedsat en kommission til bevaring og indsamling af oldsager. Oldsagskommissionens samling blev med tiden til Nationalmuseet og dens sekretær C. J. Thomsen offentliggjorde i 1836 det epokegørende kronologiske sy-

stem, der omfattede stenalderen, bronzealderen og jernalderen. Thomsens elev Worsaae cementerede i de følgende årtier arkæologiens professionalisering, og han argumenterede overbevisende for, at oldsagerne ikke kunne belyses ved

hjælp af de langt yngre skriftlige kilder.

Så kort (og unuanceret) kan den danske forhistoriske arkæologis historie fortælles, og så ofte er den fortalt, at den kendes af de fleste fagfolk og af enhver der måtte være arkæologisk interesseret. Heldigvis findes der dog en solid tradition for at studere og formidle det arkæologiske fags historie i Danmark, så man har i lang tid kunnet få den korte version af historien uddybet.

Allerede de tidligste udøvere af arkæologien reflekterede over den historiske baggrund for deres studium, og i 1900-tallets første halvdel udgav Victor Hermansen Worsaaes erindringer og udarbejdede selv undersøgelser af baggrunden for Oldsagskommissionen. I videnskabshistorien var det indtil for få årtier siden kotume at et fags historie ofte blev skrevet af fagets meriterede og/eller pensionerede udøvere, og de fleste brede værker om dansk arkæologis historie er da også forfattet af arkæologer, f.eks. Ole Klindt-Jensens *A History of Scandinavian Archaeology* (1975) og Jørgens Jensens *Thomsens Museum* (1992).

Disse to værker var i lang tid nogle af de eneste oversigtværker om emnet, men i de seneste små 10 år er arkæologihistorien blevet en respekteret og udbredt disciplin – også for forskere uden for faget selv. Strømmen af arkæologihistoriske udgivelser omfatter bl.a. Stine Wiells bøger om Flensborgsamlingen, Jørgens Jensens værk om bronzealderens egekistebegravelser, Vibe Ødegaards analyser af Worsaaes nationalpolitiske engagement og en mængde artikler i fest- og jubilæumsskrifter, f.eks. *KUML 2001* der blev udgivet i anledning af Jysk Arkæologisk Selskabs 50 års jubilæum.

Af fremtidige udgivelser kan nævnes Stine Wiells kommende bog om guldhornene, der i dette efterår jo igen er blevet nok så aktuelle.

I dette lys er der ikke noget særligt

overraskende i at 2007 som 200-året for oldsagskommissionens oprettelse også måtte resultere i en række arkæologihistoriske udgivelser og arrangementer som er denne debatanmeldelses fokus.

Hvorfor arkæologihistorie?

Indledningsvis kan man dog spørge, hvad man egentlig skal med dybdegående forskning og formidling af arkæologiens historie – og hvem ”man” i givet fald er.

Det nemme svar er, at det aldrig skader, at en forsker er bevidst om sit fags videnskabelige udvikling, og at det for studerende er et didaktisk fif at inddrage fagets historie og dets sammenhæng med den almindelige samfundsmæssige og politiske historie.

For kredsen af alment arkæologisk interesserede – og den er stor i Danmark – har arkæologiens historie samme fascination som selve det arkæologiske felt; man hører om opdagelser og udgravninger og teorier om oldtiden – og så endda med den ekstra spænding som personkarakteristika og den historiske kontekst giver. Arkæologihistorie er ikke sjældent mere spændende beskrevet end selve arkæologien, på trods af at det ofte er arkæologer, der skriver begge dele. Arkæologihistoriens karakter af en slags hobby (om end normalt bedrevet med faglige standarder) giver frirum for sproglig variation og for oplivende brug af anekdoter og ekskursioner, der generelt er mere læseværdige end publiceringer af selv den mest interessante udgravning.

Det mere komplicerede svar på spørgsmålet om hvad man skal med arkæologihistorie handler om fagidentitet, og om nødvendigheden af at kende sit fags historie og udviklingen af dets metodiske ballast – samt at et indblik i fagets for-

andringer kan give en mere ydmyg opfattelse af sikkerheden af nutidens accepterede viden. Historien viser os, at viden notorisk forældes. Indblik i ældre tiders videnskabs metoder og vilkår, skulle altså kunne give øget refleksion over vore egne tolkninger af oldtiden.

Nytten og nødvendigheden af arkæologihistorien er dog ikke noget der træder stærkt frem i de danske udgivelser, men blandt andet ses der i flere nyere svenske værker en stærk bevidsthed og teoretisk refleksion over arkæologihistoriens betydning og former (se undertegnedes debatanmeldelse i *KUML* 2002).

En almen interesse for emnet skyldes formentlig også, at nok bidrager arkæologihistorie til en stolthed og en identitet inden for faget, men det er også historien om fremkomsten af det videnskabelige felt der er kaldt "Danmarks nationalvidenskab". Arkæologien omfattes af en meget bred interesse, og historien om blandt andet opdagelsen af epokegørende og symboladede fund, Kongefamiliens traditionelle tilknytning til faget og oldtidens rolle i den nationale bevidsthed og retorik, er noget som mange mennesker finder spændende. Og som det kan ses i nedenstående omtale, kan arkæologihistorien også bruges som en prisme, der fanger tendenser i den bredere historiske udvikling, således at det ikke kun handler om gamle oldforskere og stenøkser, men om sociale, politiske og kulturelle forholds historie.

De smalle og de brede

De tre værker, der danner grundlaget for denne samleanmeldelse, kunne dårligt være mere forskellige fra hinanden end de er, og de viser derfor smukt de variationer arkæologihistorien rummer i forhold til publikum, formidlingsmåde, layout og vinkling. De tre værker er Rud

Kjems *Runamo – skriften der kom og gik* (2006), Jørgen Jensen *Et Arkæologisk Vikingetogt* (2007) og Tove Benedikte Jakobsens *Nationalmuseets Oprindelse – Oldsagskommissionens mødeprotokol 1807-1848* (2007).

Mere eller mindre uafhængigt af Oldsagskommissionens 200-års jubilæum, er der i 2007 også sket mange ting med relation til arkæologiens historie. Runamo-sagen var genstand for et minisymposium på Københavns Universitet, Nationalmuseet afholdt jubilæumssymposium om Oldsagskommissionens tidlige historie og Museet på Sønderborg Slot åbnede i september udstillingen *Fejder om fortiden – retten til oldtiden*. Sidstnævnte og den tilhørende bog vil jeg ikke omtale nærmere her, da jeg i højeste grad er inhabil. Det er også langt nemmere at forholde sig til andre menneskers arbejde.

I den yderst seriøse og institutionaliserede ende af disse udgivelser er tidsskriftet *Acta Archaeologica*s udgivelse af Oldsagskommissionens mødeprotokoller, der i selve tidsskriftet ledsages af en artikel af Tove Benedikte Jakobsen om kommissionens historie, medlemmer og arbejde. Det er dog ikke selve historien, men kildematerialet, der er faldet mig i hænde. For de særligt interesserede bør det nævnes at et eksemplar af tidsskriftet er afsindigt dyrt, men at det heldigvis også findes online. Skalks forlag Wormianum har dog udgivet artiklens bilag – mødeprotokollerne – som et selvstændigt værk med titlen *Nationalmuseets Oprindelse*, og forfatteren er da også blevet assisteret af Skalks redaktør Christian Adamsen.

Wormianum har i de sidste år også afsluttet Chr. Adamsens og Vivi Jensens udgivelse af de præsteindberetninger som Oldsagskommissionen udbad sig efter sin oprettelse, og som er et enestående kildemateriale til den generelle opfat-

telse af oldsager og fortidslevn i 1800-tallets begyndelse. Oldsagskommissionens mødeprotokoller er udgivet med krydsreferencer til præsteindberetningerne og til Nationalmuseets genstandskataloger, og interesserede kan derfor let gå til materialet og identificere denne eller hin genstand eller beretning, der omtales i kommissionens mødereferater.

Det må dog nok erkendes, at man skal være mere end almindeligt interesseret i dansk arkæologisk historie, for at læse mødeprotokollerne fra ende til anden. I de første år er referaterne grundige og udførligt skrevet af Rasmus Nyerup, og fra 1816 af den nye sekretær Thomsen. Særligt i de tidlige år handler møderne meget om de indkomne præsteindberetninger, og om hvilke oldtidsminder der skal foreslås til danske kancelli til fredning. Blandt andet nævnes sten anlægget i Gunderslev skov og Christian Molbechs besøg sammesteds. Grundtvig og hans eksalterede digt, der udsprang af samme monument, nævnes af gode grunde ikke. Der er i det hele taget yderst få henvisninger til samtidens politiske og kulturelle liv, men dog noteres at møderne i efteråret 1807 "formedelst Engellændernes Angreb paa Hovedstaden vare blevne afbrudte" (s. 187).

Thomsens system

Grundtvig nævnes dog, da han i 1823 forærer Kommissionen et miniatursværd. Sværdet tolkes som et våbensymbol, ligesom forskellige små ravfigurer blev det. Det er her tydeligt, hvilken epokegørende videnskabelig udvikling opdagelsen af 3-periodesystemet var. At et miniaturrebronzesværd (fra bronzealderen) blev anset for samtidig med jægerstenalderens ravsmykker, var logisk for den tidlige arkæologi, der ikke havde erkendt muligheden for relativ datering

på grundlag af genstandenes materiale, men som i stedet fokuserede på genstandenes formmæssige lighed. Opdagelsen af de "tre aldre" gav helt nye videnskabelige rammer.

Den udvikling startede med ansættelsen af C. J. Thomsen som Oldsagskommissionens sekretær: "den unge Kjøbmand Thomsen" som kommissionen anså for "i flere Henseender særdeles skikket til at kunne paatage sig Secretariatsforpligtelserne" (s. 237). Og de fik jo ret, idet Thomsen i 1836 i forbindelse med samlingernes nyopstilling på Christiansborg udgav en artikel i bogen *Ledetraad til Nordisk Oldkyndighed*, hvor de nye dateringsprincipper blev præsenteret. Desværre mangler protokollerne optegnelser fra perioden 1833-1837, så man får ikke af denne vej yderligere indsigt i Thomsens opdagelse af 3-periodesystemet eller i overvejelserne om flytningen af samlingen til Christiansborg.

Generelt bliver referaterne færre med tiden – fra 1820'erne afholdes kun to årlige møder og i 1840'erne er der blot et notat om vigtige administrative begivenheder i det forløbne år. Den første del af udgivelsen er på denne måde den mest interessante. Til gengæld giver den sidste del indtryk af Thomsens store betydning og magtfuldkommenhed. Således nedfældes opbyggeligt alle samlingens genstande af ædelmetal inden Thomsen tager på udenlandsrejser og overlader sine assistenter at passe på sagerne – og så attesteres det ved hjemkomsten om alt nu var i orden og ingen havde forsynet sig fra montererne!

Worsaae Erobreren

Flere af Thomsens assistenter fik stor betydning for den danske arkæologiske udvikling. Det gælder blandt andet Conrad Engelhardt der i 1840'erne grundlagde

oldsagssamlingen i Flensborg og udgravede de store moseofferfund Nydam og Thorsbjerg. Han nævnes dog tilsyneladende ikke i mødeprotokollerne. Det gør derimod Thomsens nok mest berømte proselyt J. J. A. Worsaae – men kun få gange.

I 1847 omtales han som ”en yngre Mand der har praktisk Erfaring” og som ofte har rejst i Jylland (s.327). Denne kommentar er overraskende for den læser der også netop har stiftet bekendtskab med Jørgen Jensens bog *Et archæologisk Vikingetogt. J. J. A. Worsaaes rejse til England, Skotland og Irland 1846-47*. Da Worsaae nævnes i Oldsagskommissionens protokol er han netop hjemvendt fra en 10 måneder lang rundrejse på de britiske øer, hvor han alle steder blev fejret og modtaget som en vigtig dansk arkæolog. At protokollen blot nævner hans praktiske erfaring fra Jylland er måske et syrligt hint om, at Worsaae og Thomsen ikke altid havde det hjerteligste forhold. Men i samme notat opfordres kongen til at udnævne Worsaae som inspektør over de danske oldtidsminder, idet ”Worsaae har alt foretaget flere reiser for at uddanne sig til Archaeologiens Studium og det glæder os at være forvissede om at deres Majestæt har været tilfreds med de vundne Resultater” (s. 330).

Det var kongen jo nok, idet det var ham, der havde sendt Worsaae af sted til England og i flere omgange havde bevilget penge til rejsen. Det blev dog ikke Christian 8., som døde kort efter, der udnævnte Worsaae til inspektør for oldtidsminderne, men i stedet Frederik d. 7., som i øvrigt blev en endnu større støtte for arkæologien end sin forgænger på tronen.

Ligesom Mødeprotokollerne er Jørgens Jensens bog om Worsaaes rejse udgivet i anledning af Nationalmuseet 200-års fødselsdag. Fødselsdagen er jo rettelig

ikke Nationalmuseets, men Oldsagskommissionens, og dermed institutionaliseret dansk arkæologis fødselsdag i det hele taget. Men da Oldsagskommissionens samling med tiden udviklede sig til Nationalmuseet, skal jubilæet være museet vel undt. Oldsagskommissionens grundlæggelse blev da også markeret ved et jubilæumssymposium 24.-25. maj 2007 i Nationalmuseets festsal, med den mundrette titel *Oldsagskommissionens tidlige år, forudsætninger og internationale forbindelser*. Symposiets talerække var internationalt sammensat og belyste primært de dele af oldsagskommissionens arbejde, der ikke er så velkendte som andre højdepunkter i dansk arkæologis historie. Især blev Biskop Münters indsats fremhævet af flere talere, og kommissionens medlemmers internationale kontakter og interesse for den klassiske oldtid var et gennemgående emne i foredragene. Symposiumet indeholdt også en Antiquarisk vandring i København med andægtige pauser ved lokaliteter der var centrale for medlemmerne af kommissionen, bl.a. Bispegården, hvor en del af Münters samling stadig findes (og hvorfra en del desværre er forsvundet).

Med udgivelsen af Mødeprotokollerne og med afholdelsen af dette symposium, hvis foredrag muligvis udgives, er det svært at komme på emner med relation til oldsagskommissionen, der mangler at blive berørt. De virkelig interesserede, som nok primært tæller fagfolk, burde have fået deres antiquariske lyster stillet for en stund.

Et Archæologisk Vikingetogt er uden diskussion både rettet mod et bredere publikum og er mere lettilgængelig og læseværdig end værket om oldsagskommissionen. Emnet er 10 måneder af en ung videnskabsmands liv tilbragt i udlandet, hvilket umiddelbart godt kan synes lidt snævert for en bog på 300 si-

der i stort format. Det lykkes dog (som sædvanligt) Jørgen Jensen at gøre selv de mest perifere emner interessante, og Worsaaes rejse giver mulighed for at udfolde adskillige emner som f.eks. engelsk industrialisering og jernbaneanlæggelse, kartoffelpest og hungersnød i Irland, Stonehenges funktion og fotografiteknikkens historie.

Worsaae drog af sted med kongens velsignelse og penge, en invitation fra Hertugen af Sutherland der var en af Storbritanniens største jordbesiddere, samt en række introduktionsbreve fra danske antikvarer. Det er forbløffende at læse om, hvor hurtigt og smidigt den 25-årige Worsaae fik adgang til både det videnskabelige og sociale aristokrati, og hvilken velvilje han blev modtaget med. Worsaae var på dette tidspunkt en fremstormende ung forsker, der allerede havde lagt sig ud med flere ærværdige oldkyndige og han havde allerede i 1843 udgivet det banebrydende værk *Danmarks Oldtid*, hvor Thomsens dateringssystem og Worsaaes egne iagttagelser var grundlaget for den første arkæologiske funderede Danmarkshistorie.

Worsaae var som vikingerne ude på at underlægge sig England – det var en parallel han selv drog. Han ville dels udbrede de nye ideer fra den danske arkæologi, dels skulle han undersøge levn fra danske og norske bosættere på de britiske øer. Det gennemførte Worsaae via en imponerende tour de force af en rundrejse fra London, gennem Skotland til Irland og tilbage igen til London og gennem Frankrig på hjemvejen. Alle steder besøgte han, med hjælp fra lokale autoriteter og oldkyndige folk, enorme mængder af oldskrifter og oldtidslevn.

Det mest fængende er dog bogens indblik i det sociale liv, Worsaae indgik i på sin tur. Man får indtryk af, at der ikke er det skotske gods han ikke har drukket whisky på, eller den adelsfamilie

han ikke har flirtet med døtrene i.

Worsaae kom fra en solid borgerfamilie, men mødte i England rigdom og selskabelighed som aldrig før. Han omtales af Jensen som yderst socialt robust, og der er næppe nogen tvivl om, at han både har været charmerende og set godt ud. At han ikke fremstår mere arrogant end tilfældet er, skyldes måske at kilderne til hans opførsel og fremfærd kommer fra hans egen hånd. Efter kort tid i England skriver han f.eks. at det "varede ikke længe, før jeg havde reformeret min Paaklædning og tillige lært at opvarte Damerne med den Lethed" som fordres af en gentleman (s. 42). At det ikke har været "all work, and no play" er også tydeligt i beskrivelsen af opholdet hos en skotsk familie: "I denne glade Kreds, hvor jeg var den eneste unge Hane i Kurven, lærte jeg egentlig først, og i forbavsende kort Tid, at tale flydende Engelsk" (s. 63). Som de fleste udvekslingsstuderende erfarede Worsaae formentlig at mund-til-mund indlæring kan være effektiv.

Jørgen Jensens bog bygger i udstrakt grad på Worsaaes erindringer og på hans breve, der tidligere har været publiceret, og som både er citeret i uddrag og gengivet i deres fulde længde i bogens appendiks. Bogen har også en omfattende litteraturliste og noteapparat, og bogen er gennemillustreret. Trods de 300 sider er bogen altså hurtigt læst – teksten i sig selv fylder vel knap 100 tryksider. Det er en flot bog og en velillustreret bog, hvilket billedredaktørerne Flemming Kaul og Inge Mette Petersen skal have ros for – og mange af billederne er da også taget af Kaul selv og forestiller de oldtidsminder Worsaae besøgte på sin tourné.

Der er dog et enormt irritationselement, som hverken forfatter eller billedredaktører formentlig skal lastes for: Sidepaginering findes kun på bogens højresider – under et fikst lille kronesy-

bol, der også er Nationalmuseets logo. Men det medfører at der ikke er sidetal på de "lige sider" – ganske irriterende når man tager noter. Og ikke mindst belastende når en illustration på højresiderne forhindrer tilstedeværelse af sidetal – så skal man bladre for at finde ud af, hvor man er. Jeg håber ikke det er noget der danner mode.

Land og folk

Worsaaes rejse fungerer som sagt som en indgangsvinkel for alskens andre emner, ikke mindst en redegørelse for opfattelsen af oldtiden i 1800-tallets midte. Det er en situation Jensen beskriver som et sammenstød mellem de romantiske "kæmpedrømme" og den politiske og videnskabelige hårde "virkelighed". Worsaae er af mange arkæologihistorikere (heriblandt jeg selv) blevet tillagt en væsentlig del af æren for, at arkæologien blev en selvstændig videnskab og ikke forblev afhængig af oldskrifternes langt yngre vidnesbyrd. Mange har dog også påpeget, at Worsaae ikke selv kunne leve op til idealet om at lade genstandene tale for sig selv. Det nationalpolitiske klima i 1800-tallets midte attråede arkæologiens udsagn om det danske folks ælde og herkomst, og forskerne – heriblandt Worsaae – leverede gerne varen med tolkninger af folkeslagsvandring og rettigheder til landområder.

Jensen påpeger at denne folkeslagsvidenskab også farvede Worsaaes tolkning af den irske og skotske kultur, der ifølge ham udsprang af den pictiske og keltiske urbefolkning. De var dømt til at gå under i mødet med den engelske overlegne kultur, ligesom folkevandring og gennem forhistorien havde udbredt civilisationen over hele Europa, og med kolonialiseringen over resten af verden, hvorved højere civilisation erstattede lo-

kale og lavere udviklede kulturer. Denne udvikling så man i samtiden og mente man også at kunne se i oldtidens skiftende kulturer. Samtidig er Worsaaes nationale stolthed klart gennemskuelig, når han taler om de danske og norske vikinger, der underlagde sig de britiske øer og hvis efterladenskaber stadig havde så fyldig en plads i landskabet og i kulturen.

Jeg savner lidt mere refleksion over Worsaaes person og baggrund i bogen. Jeg undres ofte over hvordan han kunne være så ung, så uerfaren og alligevel så kompetent og charmerende. Det kan være min egen +30-års-krise, men jeg kunne godt tænke mig at vide, om Worsaae – så at sige – var normal for unge mænd af sin tid. Enkelte steder nærmer Jørgen Jensen sig spørgsmålet om Worsaaes personlighed i forbindelse med, at Worsaae ikke indlever sig i forholdene de steder han besøger – især den irske hungersnød, som han overstår med et skuldertræk. Andetsteds sammenlignes Worsaae med H.C. Andersen, der på samme måde – men fra lavere kår – kom i kongelig gunst og foretog udenlandsrejser. Faktisk gengives i appendiks et brev fra Worsaae til H. C. Andersen hvor HCA får gode råd om påklædning og drikkepenge ved engelske godser, som han selv stod i begreb med at besøge. Men helt ind på livet af Worsaae kommer man ikke, nok fordi det netop er hans egne ord, der hele tiden beskriver historien for læseren. Vi får mange baggrundsoplysninger om de steder, ting og begivenheder Worsaae oplevede, men jeg savner mere om Worsaae selv, som den vigtige og helt sikkert karismatiske skikkelse han var.

Det er altså en velskrevet og præsentabel kaffebordsbog Jørgen Jensen endnu engang har præsteret, men den er svær at placere genremæssigt. Det er ikke egentlig en Worsaae-biografi,

ikke egentlig en gennemgang af nordiske levn på de britiske øer, ikke en redøgørelse for engelsk historie i 1840'erne, ikke helt faglig og ikke helt populær. Men som en slags avanceret biksemad er den ganske appetitlig.

Skriften der blev væk

Worsaae fremhæves ofte og for det meste fortjent som den forsker, der påpegede at norrøne skriftlige kilder ikke uden videre kunne bruges som kilder til oldtiden, og slet ikke til stenalder og bronzealder, men til nød til den yngre jernalder og vikingetid. Worsaae fik dette budskab ud gennem en række debatter med bl.a. historikeren N. M. Petersen, men især i forbindelse med den såkaldte Runamosag.

Sagen om den formodede runeindskrift på Runamoklippen i Blekinge er beskrevet i mange arkæologihistoriske sammenhænge, og blev på et symposium i foråret 2007 udråbt til at være vendepunktet i arkæologiens videnskabeliggørelse. Altså underforstået: Den sag der for alvor fik arkæologer og andre oldforskere til at udvise metodisk sans og skepsis overfor historiske kilder.

I betragtning af at Runamo-sagen i så mange sammenhænge fremhæves som central i den danske arkæologis udvikling, kan det undre, at den ikke tidligere (i hvert fald ikke så vidt jeg ved) har været genstand for en selvstændig udgivelse. Den foreligger dog nu med amatørarkæologen Rud Kjems bog *Runamo. Skriften der kom og gik*. Også denne bog er udgivet af Skalks forlag Wormianum, og man må rose Skalk for at lægge tryk til så forskellige værker som Oldssagskommissionens mødeprotokoller, de tidligere udgivne præsteindberetninger og en lettilgængelig og god historie som Kjems bog.

På en klippe i Blekinge er der en slags bånd i en anden farve end resten af klippen. I dette bånd er en mængde revner og ridser, som med god vilje kan ligne runer. Runamo, som stedet hedder, har æren af at være genstand for den første dokumenterede arkæologiske undersøgelse i Danmarkshistorien, idet Saxo i fortalen til *Gesta Danorum* nævner at Kong Valdemar sendte folk af sted for at tyde indskriften, hvilket dog ikke lykkedes. Andetsteds antyder Saxo at indskriften måske har forbindelse til Harald Hildetand og Bråvallaslaget.

De talrige undersøgelser af tegnene, der siden har været foretaget, har også alle givet usikre resultater og i 1800-tallet opstod tanken blandt svenske forskere, at indskriften måske blot var naturens værk. Det danske Videnskabernes selskab nedsatte derpå en komite for at afgøre spørgsmålet, og klippen blev undersøgt i 1832 af geologen Forchhammer, filologen Magnusen og historikeren Molbech, samt en tegner der af tegnede indskriften som Forchhammer konkluderede var en blanding af naturlige sprækker og menneskeskabte tegn. I de følgende år tydede Magnusen runeindskriften som netop et kvad om Bråvallaslaget, og det hele blev publiceret i et stort værk. Worsaae og andre forskere var dog skeptiske og med bevilling fra kongen besøgte Worsaae i 1844 Runamo og dokumenterede, at alle tegnene var naturskabte. Der var tale om et geologisk fænomen i en såkaldt trapgang – et bånd af anden stenart end klippen selv.

Afsløringen medførte stor skandale og især Magnusen led under påvisningen af, at hans tolkning beroede på ønsketænkning. For Worsaae og hans ligesindede var sagen derimod et eksempel på, hvorledes den arkæologiske videnskab kunne vinde ved at vise fantasi og sagnhistorie bort og i stedet bekende sig til kritisk og logisk sans. Det er i den-

ne optik at nogle arkæologer henviser til Runamo-sagen som den videnskabelige arkæologis fødsel.

Kjems fortæller denne historie godt, og man får et godt indblik i de forskellige forskeres holdninger undervejs i de godt 10 år sagen forløb, bl.a. modsætningerne mellem danske og svenske forskere og forholdet mellem sagnhistorikere og arkæologer. Vigtigst er, at Kjems også opridses de tidligere og senere forsøg på at fortolke "runerne", giver et indblik i den videnskabelige kontekst – bl.a. datidens runeforskning – og ikke mindst i sagens efterliv. Der er således afsnit om den ofte uglesete Magnusens øvrige produktion – hvor der også var andre fejltagelser – og afsnit om Worsaaes øvrige debatter.

Det er godt at den uheldige Magnusen bliver sat i centrum i flere kapitler, hvor hans baggrund, videnskabelige arbejder og sidste år behandles. Magnusen fremstilles ofte som en tragisk skikkelse der ville det bedste, og som det gik grueligt galt for. Her kvalificeres og nuanceres dette synspunkt, og Magnusen fremstår som vellidt af alle i sin samtid; en yderst interessant person, som arkæologihistorien måske ofte har afskrevet lidt vel kvikt. Det er tydeligvis forfatterens mål at rette op på den tilstand: "forhåbentlig kan denne bog medvirke til, at han ikke blot huskes for sin store fiasko" (s. 131).

Samtidig indeholder bogen en god introduktion til de generelle omvæltninger oldtidsforskningen blev udsat for i 1800-tallets midte, og også her er detaljeringensniveauet hverken for højt eller for lavt.

Selve historien er i noget kortere form ofte fortalt før, men er med Kjems bog sat ind i en større sammenhæng. Bogen er relativt kort, sproget er lettilgængeligt og afsnittene tematisk afgrænsede og korte, og de mange illustrationer bidrager til det velformidlede indtryk bo-

gen giver. Forfatteren er heller ikke bange for at lade sine personlige holdninger og egne oplevelser skinne klart igennem – bl.a. i sympatien for Magnusen og i bogens sidste afsnit om Kjems eget besøg ved Runamo, hvor lyden af Haralds krigere der hvisker op gennem historien, i stedet viser sig at være en flok svenske kondiløbere.

Historien om Runamo beskrives ofte som afsluttet i 1840'erne, og derfor er de særligt interessante sidehistorier i bogen dem, der handler om senere opfattelser af Runamo, og især om de, der ikke lod sig overbevise af skepsis, men som stadig mente at se en forhistorisk indskrift i klippen i Blekinge.

Både i samtiden og i det følgende århundrede har der været røster, der klippefast har ment at en korrekt tydning nok skulle lade sig gøre en dag. F.eks. kan jeg ikke stå for den svenske forsker Wieselgrens teori om at sprækkerne i klippen har set naturskabte ud, fordi køers urin havde ætset dem længere ned i klippen end de oprindeligt var hugget af menneskehånd. Også Runamos rolle i skønlitteratur får et afsnit for sig selv, og for undertegnede var det en ny oplysning at sagen har været genstand for to nyere danske romaner: *Skyggers levetid* og *Den haraldiske slange*.

Forfatterens tilknytning til den anti-pseudovidenskabelige skeptikerbevægelse fornægter sig ikke i afsnittet om moderne runeinteresserede. Her kritiseres bl.a. amerikaneren Barry Fell der, om man så må sige, ser runer alle vegne, og som i runamoindekriften læser ordene "Muhammad er Guds budbringer" – unægtelig en uortodoks tolkning...

Runamo-historien er et tydeligt eksempel på, hvorfor videnskabshistorie kan være interessant for den almene læser. Der er helte, skurke, uløste gåder og svimlende teorier om historiens gang. Og når den endda i en faglig identitet

bliver til en god gammeldags oprindelsesmyte om dengang den ægte arkæologi blev til, så er det ikke svært at forstå, at den så ofte fremdrages i behandlinger af arkæologiens historie. Kjems bog har nu givet mulighed for at komme endnu nærmere begivenhederne, og yderligt interesserede er godt hjulpet af litteraturlisten og rejsevejledningen i hvordan man kommer til Runamo.

Status?

Alt i alt har 2007 som forventeligt givet en god høst i den arkæologihistoriske litteratur, men som malurt i overflødhedshornet, har jeg lyst til at vende tilbage til spørgsmålet om, hvad vi egentlig skal med arkæologihistorien, og om de beskrevne værker, der alle i sig selv er gode og solide udgivelser, bidrager til dette mål.

Hvis arkæologihistorien skal bidrage til en større metodisk og samfundskontekstuel bevidsthed for nutidens forskere, og ikke blot være et muntert tidsforliv, synes jeg f.eks. at koblingen mellem arkæologien og det omgivende samfund i endnu højere grad kan betones. Det er godt med detaljerede undersøgelser af fagets historie, men nu hvor man efterhånden er velforsynet med den slags bøger, ville det være spændende med undersøgelser af, hvorledes arkæologien hænger sammen med den historie der har omgivet videnskaben. Arkæologiens betydning og samspil med kultur, politik og sociale forhold er et emne, hvor der stadig er rum for nye undersøgelser. Desuden kunne jeg også godt have ønsket mig mere refleksion i værkerne over det indledende spørgsmål: Hvad skal vi egentlig med arkæologihistorien,

udover at lade os underholde og få en mere eller mindre detaljeret fornemmelse for fagets udvikling? Så relativt store og gode udgivelser måtte godt positionere sig i forhold til den øvrige forskning og litteratur.

Skal jeg gøre status, kan jeg dog ikke undgå at være overvejende positiv overfor udviklingen i arkæologihistorie som en veludviklet sidegren af den danske videnskabshistorie. Især er det positivt at arkæologihistorie er flyttet ud af ikke så udbredte fest- og jubilæumsskrifter og nu kan være genstand for indtil flere store og tiltalende udgivelser. Emnet er ikke længere blot hobby, men en integreret del af det arkæologiske felt og en accepteret syssel for både arkæologiske og historiske forskere.

Det er også yderst positivt at disse værker netop ikke blot er henvendt til fagfolk, men til en bredere kreds af læsere, der således kan få indblik i hvorledes viden og metoder forandres over tid.

Mit håb er dog at arkæologihistorien, selvom den bliver populær og mainstream, forsat vil blive læst af fagets egne udøvere. Det er vigtigt at nutidens forskere og forvaltere af forhistorien er bevidste om den historiske konteksts betydning. Vores samfund påvirker vores tolkninger af forhistorien og vores tolkninger af forhistorien påvirker den måde vi opfatter vores samfund på. George Orwells beskrivelse af historieforvaltning (læs: historieforfalskning?) i romanen *1984* sætter dette på spidsen i det ofte gengivede citat: "Den der kontrollerer fortiden kontrollerer fremtiden, den som kontrollerer nutiden kontrollerer fortiden". Og af den grund er det vigtigt at vide hvordan hver nutid har konstrueret og kontrolleret videnskaben om fortiden.

Anmeldelser

Leonhards Minder – fra københavnerdrenge til landsbypræst i 1800-tallet. Udgivet af Jørgen Ravn Elkjær, Lise Gotfredsen og Lisbeth Skovgaard med forord af Erik Nørr. Syddansk Universitetsforlag 2005, 291 s., ill., indlagt CD-rom, 250 kr.

Biografier, selvbiografier og erindringer er populært læsestof, og måske skal *Leonhards Minder* tages til indtægt for en ny tendens i genren: Nemlig udgivelsen af et manuskript, forfattet i en mere eller mindre fjern fortid af en slægtning som udgiveren blev født for sent til at møde personligt, men som man, dvs. familien, ikke desto mindre synes at kende, eller i hvert fald har et forhold til, som følge af den pågældendes efterladte manuskript. Til genren hører Vibeke Binders "En pioner fra Vendsyssel," 2006, og *Leonhards Minder*. Fælles for de to bøger er, at forfatternes manuskripter, bl.a. pga. de i teksterne udførligt beskrevne gribende kærlighedshistorier, i nogle slægtled er blevet læst af og har fascineret efterkommerne, og at man i begge tilfælde har ment, at manuskripterne kunne interessere en større læsekreds, og derfor har udgivet bøger med udgangspunkt i de efterladte dokumenter. Hvor Binders bog har karakter af en biografi, som ganske vist i udstrakt grad støtter sig til J. K. Larsens efterladte manuskript, er *Leonhards Minder* i højere grad, men ikke blot, en gengivelse af originalmanuskriptet, forsynet med Erik Nørres indsigtfulde forord om "Præstefamilier i 1800-tallet" (s. 15-19), og i øvrigt med imponerende oplysende udenværker, referencer (s. 273-275), redegørelse for redaktionelle overvejelser og principper (s. 277-283), samt ordforklaringer, stamtavle mv. (s. 283-291).

Leonhards Minder er en udgivelse af Hans Abel Leonhard Hansens mere end 570 sider store håndskrevne manuskript, sprogligt bearbejdet i nænsom form, således at teksten på den ene side er tilgængelig for en nutidig læser, men på den anden side gengivet så kildetro som muligt. En ikke uvanskelig opgave, som der da også redegøres grundigt for i bogens efterskrift (s. 277-283). Københavnerdrenge og senere landsbypræsten Hans Abel Leonhard Hansen (Leonhard, som han fra bogens start kaldes

i udenværkerne, hvilket er med til at understrege familiær tilknytning) levede fra 1816 til 1896; altså i en tid, hvor man, som det ofte er blevet påstået, med en vis sandsynlighed kunne støde på Søren Kierkegaard på gaden i København, og i et århundrede, som både bød på store videnskabelige, tekniske og politiske landvinger, men også på de to slesvigske krige, med hvad deraf fulgte. På sin vis kan man sige, at vi får det hele med i *Leonhards Minder*. Geografisk bevæger Leonhard sig – meget – i København, på Fyn og i det østlige Jylland, og der redegøres i manuskriptet indgående for de mange rejser til lands og til vands, og ikke mindst de med disse forbundne besværligheder. Og ganske vist møder vi ikke Kierkegaard, men han er næsten også den eneste der mangler. Koryfæerne findes mangfoldige steder, fra C. F. Allen, J. T. Reinhardt, A. Oehlenschläger, F. C. Sibbern og H. C. Ørsted til digterne P. M. Møller, Chr. Winther og Emil Aarestrup.

Leonhard giver et glimrende billede af sin samtid, allerede i skildringen af barndommens København, som både indeholder gode topografiske beskrivelser og ærlige redegørelser for f.eks. tidens utilslørede antisemitisme (f.eks. s. 40-43). Helt nutidigt bliver det, når Leonhard ærgrer sig over, hvor lidt man i de østjyske købstæder har værnet om købstadskirkegården (s. 122), og når han f.eks. anfører: "I de tider taltes meget om at spare, og en måde at spare på kunne jo også være at nedlægge en af de jyske skoler" (s. 197). Set fra et kultur- og lokalhistorisk synspunkt, er det særligt Leonhards beskrivelse af lokaliteter, som kan være af interesse, særligt steder som Koldinghus (s. 176), og af adskillige kirker, herunder Norup og Hatting, hvor Leonhard selv har været præst (f.eks. s. 126, 238-240, 266-268.) På den ene side kan man med Leonhard ærgere sig over manglende pietetsfølelse over for kirkerne og særligt de gamle genstande i disse. På den anden side giver Leonhards redegørelser for en nutidig læser en god beskrivelse af de pågældende kirkers forfatning, før Nationalmuseet tog fat på de store berajsninger i 1800-tallet. Centralt i bogen står forfatterens familie, men omkring denne skrives så åndsliv, beskrivelser af måltider og mode, klædedragt, bygningsstandard og boligindretning osv. på en måde som gør, at *Leonhards Minder* kan læses med udbytte af

den, der interesserer sig for aspekter af 1800-tallets liv, og ikke mindst livet på præstegårdene i 1800-tallet. Hertil føjer sig så de grundige redegørelser for byer og steder og de indgående rejsebeskrivelser, som f.eks. redegørelsen for en rejse til Lindenberg i Himmerland, hvor der berettes om den primitive færgeoverfart over Mariager Fjord til Hadsund i 1848 (s. 209-211), der først da så småt var begyndt at blive en by.

Leonhards Minder er veltilrettelagt og velillustreret med samtidigt materiale, som sammen med de udførlige billedtekster supplerer Leonhards manuskript. Skulle man ønske at vide mere end det, der er plads til i bogen, er der vedlagt denne en CD-rom med det originale manuskript, portrætter af en del af de omtalte personligheder, kort over Leonhards lokaliteter og udvalgte breve; alt sammen materiale, som ville sprænge rammerne for bogen, men som giver læseren mulighed for yderligere fordybelse, og for at komme tæt på årsagen til bogen: Leonhards håndskrevne manuskript. Og skulle man få lyst til at vide endnu mere, kan henvises til Leonhards hjemmeside, www.leonhards-minder.dk.

Leonhards Minder er sådan set ikke letlæst. Forfatteren taber til tider tråden, viser frem og tilbage, og læseren risikerer derfor også at tabe tråden. Men det er måske netop det forhold, der – trods senere bearbejdnings – bevarer en vis friskhed i manuskriptet. Når hertil så føjes det mylder af steder og personligheder, der mere eller mindre grundigt beskrives, kan man kun give udgiverne ret i, at Leonhards memoirer også har interesse for en bredere kreds af læsere (s. 9), og dertil takke for, at dette bredt anlagte kulturhistoriske dokument for det første ikke er gået til grunde, og for det andet nu har fået en udbredelse i en form, der er *Leonhards Minder* værdige.

Henrik Gjøde Nielsen

Peder Rasmussen: Reistrup. Udsmykninger og keramik, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck 2006, 264 s., 349 kr.

Mange har siddet i læsesalen på Erhvervsarkivet i Aarhus og i tanker ladet blikket glide op mod loftsbuerne. Nogle har kigget væk, kigget en gang til og undret sig. Nogle har måske ligefrem tabt tråden ved synet af de gyldne insektprydede lysekroner, der er hængt op i spindelvæv fastholdt af en kreds af edderkoppelige monstre. Hvad er dog det?

Svaret er: Reistrup.

Og nu er bogen her om denne Karl Hansen Reistrup, keramikker, dekorativ kunstner, maler m.m.m., skrevet af keramikker, udstillingskurator, forfatter m.m.m., Peder Rasmussen. I min paralleliseringen af kunstner og forfatter ligger, at man som læser mærker, at gemytternes overensstemmelse har været befordrende for arbejdet. Bogen er skrevet på begejstring over et livsværk og en indlevelse i en personlighed, der var en mester i sit fag, fremragende i samarbejde, og over al måde finurlig af sindelag. Reistrup skabte i 1890'erne en lang række internationalt anerkendte krukker for Kählers værksted i Næstved. Og i en tiårsperiode derefter (fra 1897) præsterer han den ene bemærkelsesværdige arkitektur- og rumudsmykning efter den anden, og det er denne del af hans værk, der er bogens hovedemne.

De fleste udsmykninger er at finde i bygninger af arkitekten Hack Kampmann, den daværende kongelige bygningsinspektør for det nordlige Jylland. Så nok er der fine eksempler på Reistrups evner som dekorativ kunstner i København (krage- og mågefriserne på Københavns Rådhus og dyreansigterne udvendigt på Hack Kampmanns del af Glyptoteket for at tage de mest markante), men stovværkerne er at finde i Jylland: det gennemdekorerede Kalø Jagtslot, det overdådigt udsmykkede Århus Teater og så altså Erhvervsarkivet, som den gang var statsbibliotek.

Og der er meget mere: pragtværker som f.eks. glasmosaikkerne i Hotel Royal i Århus og andre i Kreditforeningen i Viborg, men også mindre bygningselementer, som de humoristiske betonsnegle på Odders vandtårn, og en kæmpemæssig, doven læknehund udført i flisemosaik over en entrédør i Nørre Sundby. Skønt.

Peder Rasmussen har rejst land og rige rundt og besøgt værkerne. Han har talt med folk, der færdes i bygningerne til daglig, og han har lyttet til fortællinger om visse værkers omskiftelig liv.

Hans forudsætninger er blandt andet den vidende og kyndige kunsthåndværkers. Hans begejstring for Reistrup skyldes således i høj grad dennes professionelle dygtighed på det keramiske område, som når han hylder ham for den tekniske præstation i udførelsen af Lorenz Frøhlichs "Ægirs bryllup" på Københavns Rådhus.

Den samme reverens gives til Reistrups evner for samarbejde. Man forstår hans respekt for en mand, der tilpasser sine forslag til arkitektens rammer, men som også kan overraske sin arbejdsgiver med forslag på et niveau, der bringer bygningsværket op i et helt uventet luftlag.

Dertil kommer relationen til de mange lokale, kyndige og kreative håndværksmestre, der

f.eks. leverede delelementer. For i Reistrups udsmykninger finder man ikke bare keramik og glasmosaikker, men også stuk, freskomaleri og metalarbejder, og Reistrup indgik, forstår man, glad og gerne både i samarbejdet med mestrene og i sjakket på byggepladsen.

Men der er ingen tvivl om, at det er hans fortjeneste, at tingene hænger sammen. Og hænge sammen gør ikke bare den enkelte dekoration, dekorationen hænger også sammen med arkitekturen. Ikke bare afhjælper dekorative detaljer her og der et arkitektonisk problem, der skabes også glidende overgange fra mursten til dekoration og omvendt. Dekorationen er ikke blot et værk sat op i en bygning, Der dannes i stedet en helhed, idet dekorationen er indtænkt i selve bygningskonstruktionen, som det også dokumenteres af Jens Lindhes fotos, der bidrager formidabelt til bogens formidling af stoffet.

Det tredje element i Reistrup -karakteristikken, der ifølge Peder Rasmussen giver hans værk som dekorativ kunstner dens særpræg, er det humoristiske islæt. Det kan være i form af en mus i stuk anbragt på gesimsen i den fornemme teaterfoyer eller i udtrykket af doven arrogance hos hans elskede løver. Peder Rasmussen undersøger ikke dette karaktertræk separat, men det antydes, at det kommer stærkest til udtryk, når Reistrup indgår i en gruppe. Det patetiske får større råderum, når han arbejder alene, på bekostning af charmen, drilleriet, vitsen.

Peder Rasmussen fører en fortrinlig pen. Præcise beskrivelser veksler med venlige vurderinger. Han er mild og munter i mælet, som når ørne i en frise kaldes "*temmelig terrængående*". Han kommer helst forbi det mindre heldige i en fart eller citerer højst en andens negative dom. Men det fremgår dog, at forfatteren trods mange mesterværk-prædikater kun har ét værk, nemlig Erhvervsarkivet, som han vurderer som 'Verdensklasse'. Og det gør han altså.

Lavere i hierarkiet står udsmykningen af Marselisborg Slot. Men desværre er dette værk beskrevet så ufuldstændigt og vurderet så forsigtigt, at man får mistanke om, at der her tages hensyn til den royale ejer, eller at samme ikke har ladet 'vor udsendte' få tilstrækkelig adgang til bygningen. Ærgerligt.

Fælles for de dekorative værker i Reistrups storhedstid er præget af art nouveau. Peder Rasmussen gør således meget fint opmærksom på samspillet mellem Hack Kampmanns klassicisme og Reistrups svungne, vildtvoksende stil. I mange år har det fejlagtigt heddet sig, at art nouveau-stilen ikke havde rod fæste i Danmark. Godt at få noget andet dokumenteret så omhyggeligt som her.

At mange kritikere og kunsthistorikere har forsøgt at forbigå den pågældende periode og dens udøvende kunstnere i tavshed, imødegås bedst ved, som Peder Rasmussen gør det her, at omskrive historien. Stor ros til den indsats.

Mindre heldigt er det, at Peder Rasmussen videregiver den opfattelse, at Reistrup ikke var vellidt af de toneangivende kunstnere i samtiden, og at dette skulle være årsag til den manglende anerkendelse i det meste af et århundrede. Det er da muligt, at der ikke var stor hjertelighed mellem alle samtidens kunstnere. Men den eneste gengivne kilde til synspunktet er et Politikencitat fra 1902, som også Thirslund gengav i sin bog om Kählerværkstedet fra 1939. Så hvis det er, hvad der kan findes af dokumentation, er der snarere tale om en myte, som burde dø en stille død.

Jeg er helt enig i, at Reistrup har været uberegtiget skrevet ud af historien. Men i mine øjne deler Reistrup skæbne med mange andre art nouveau-kunstnere i ind- og udland. Der skete et formidabelt skred i formsproget op mod 1. verdenskrig. Et skred væk fra det slyngede, farverige, vilde. Men en fornyet interesse for art nouveau-kunsten opstod i 60'erne og – efter en mindre bølgedal – igen hen mod årtusindskiftet, hvor interessen for dekorationen, det kulørte og legende igen fik indpas. Peder Rasmussens egen udstilling om Kähler-keramikken på Kunstindustrimuseet i 2002, den her omtalte bog og endnu en udstilling, denne gang om Reistrup selv (Vejen Kunstmuseum, sommer 2007) har kunnet realiseres netop på grund af et sådant smagsskifte.

Tove Bendtsen

Gert Jensen: Børglum Kloster – fra kongsgård til herregård. Forlaget Vestvendssyssel, 2006. 48 s., 118 kr. *Gert Jensen: Christian Michael Rottbøll – manden bag myten.* Forlaget Vestvendssyssel, 2007. 60 s., 118 kr.

Det er en i alle måder nydelig bog Gert Jensen har leveret med *Børglum Kloster*, og tillige både god og grundig, veltilrettelagt og velillustreret. I sig selv er det en præstation at få den store og stofmættede historie fra dette stormomsuste sted presset ned på blot 48 sider, og så få både det væsentlige, hovedtræk og detaljer med: Fra vikingetidens kongsgård over middelalderens katolske bispesæde til herregården Børglum Kloster. Man kan med føje både undre sig

over den tidlige bebyggelse og at man dernæst valgte at placere et bispesæde i dette yderste, nordvestlige Danmark, hvilket skal forklares ved Børglums centrale beliggenhed, med gode transportmuligheder via Ryå, der forbandt Limfjorden med Vesterhavet.

I en række korte og koncise kapitler fortælles stedets historie, fra Kongsgård og konge (s. 6-8), over Kloster og kannikker (s. 9-18), Bispesæde og biskopper (s. 19-25), Tiden ved Reformationen (s. 26-30), og endelig Herregård og Herremænd (s. 31-46). Det lykkes Gert Jensen at trække hovedlinierne op, dygtigt suppleret med et godt billedmateriale, der giver indblik i det imponerende bygningsanlægs udvikling og egenart. Brødteksten brydes tillige af oplysende inserater eller faktabokse, eksempelvis om den interessante indridsning af en kirkegrundplan i en munksten (s. 11), om Helligkilden og kildeområdet (s. 14), om Antonius von Fürstenberg og Styggerne (s. 23), verdens første brevbombe (s. 38), og om hoveri (s. 41). Inseraterne er en god løsning, idet forfatteren på den måde både giver baggrundsviden og fortæller historier af næsten anekdotisk karakter med tilknytning til stedet; historier, som ville bryde kontinuiteten i brødteksten. Og naturligvis får vi også beskrevet H. C. Andersens besøg på Børglum Kloster i 1859 (s. 43). Blandt mange fremtrædende ejere findes generalbygmester og arkitekt Laurids de Thurah, som ejede stedet 1750-1756; siden 1835 har Børglum Kloster været ejet af slægten Rottbøll.

Forfatteren er opvokset på egnen og er, som alle der har set det, blevet fascineret af bygningsværket Børglum Kloster, med dets kirke og klosterbygninger m.v. Siden blev Gert Jensen rundviser på Børglum Kloster, og som sådan opfordret til at skrive en oversigt over stedets historie. Det har han så gjort, "ikke ment som det store faglitterære værk, men min fortælling om et sted, der står mit hjerte nært" (s. 3). Med *Børglum Kloster* viser Gert Jensen, at man godt kan skrive en lille bog om et stort sted og en stor historie med et uprætentøst udgangspunkt, på en måde, så resultatet bliver elegant. Man bliver klogere på Børglum Kloster af at læse bogen, og de læsere, der endnu ikke har fundet vej så langt mod nord, må nødvendigvis føle sig draget af stedet. Gert Jensens fascination er smittende. Og der er mere i den historie.

Bogen om Børglum Kloster har på bagsiden et fotografi af klosterets mølle i modlys, med vingerne i korsstilling. Sådan har de stået siden 1942, da godsejer Rottbølls søn blev myrdet af dansk politi. Og ligesom bogen om Børglum Kloster havde et personligt udgangspunkt, hvilket bestemt ikke er det værste, knytter der sig

også erindringer om lege i forfatterens barndom til *Christian Michael Rottbøll*. Han var og er helt en på egnen, hvor der i øvrigt var "forholdsvis mange medlemmer af det nationalsocialistiske parti" (s. 7). Her er det, emnet til trods, en mere komprimeret historie Gert Jensen binder an med, primært bygget på de erindringer som forfatteren fra barnsben har kunnet samle om Christian Michael Rottbøll, kaldet Mik, og ikke mindst på Rottbølls mange breve til forældrene, der fortsat findes i familiens arkiver.

I kronologisk form følges den unge Rottbølls liv, som tager nogle overraskende vendinger. Der redegøres for slægten Rottbøll, Miks opvækst, skole- og soldatertid (s. 10-21). Herefter er det så, at et par overraskelser indfinder sig: Mik tager på ophold på Ollerup Gymnastikhøjskole 1937-1938, hos den nazistisk orienterede Niels Bukh (s. 22-23), og han tager på sportsakademi i Berlin 1938 (s. 24-25), hvor han bl.a. overværer den "Deutsches Turn- und Sportfest" i Breslau, på samme balkon som Hitler, som han da også fotograferer på stedet (s. 24), mens de overværer en gymnastikopvisning af 30.000 gymnaster på én gang. Ingen af disse oplevelser får dog Mik, skønt han mærker fascinationen, over på den side af kridtstregen, nærmere tværtimod. Mik rejser til Argentina, vender tilbage til Europa og deltager i Den Finske Vinterkrig 1940, rejser hjem til det besatte Danmark, og når via Sverige til England i 1941 (s. 26-41). I april 1942 bliver Mik nedkastet med faldskærm i Danmark, og bliver leder af SOE her. Han deltager i modstandsbevægelsens arbejde (s. 42-47), indtil han i september 1942 bliver skudt af to danske politibetjente på en måde, der minder om en likvidering: Af de 12 skud, der blev affyret, er de seks affyret mens pistolløbet berørte kroppen (s. 48-50). Mik blev begravet på Børglum Kloster 4. november 1942 (s. 51), og i resten af bogen følger forfatteren dels Børglum Kloster under sidste del af besættelsen, dels hædringen af Mik i tiden efter befrielsen (s. 52-58). Forfatterens sans for de skæve vinkler kommer særligt til udtryk her, hvor han bl.a. redegør for den skideballe, som feltmarskal Erwin Rommel under sin inspektion af de danske dele af Atlantvolden i 1944 øser ud over en af sine officerer, idet Rommel er stærkt utilfreds med de pansergrave, der spolerede jorden omkring Børglum Kloster. Rommel kunne ikke vide, at den underlige bue, som pansergraven slog et sted, skyldes den historisk interesserede værnemagtsmajor Schumann, som af hensyn til et formodet fortidsminde ikke blot stoppede gravearbejdet i en måneds tid, for at en arkæolog fra Nationalmuseet kunne undersøge området nærmere, men altså også lod pansergraven slå en bue, for ikke at ødelægge det som skulle vise sig at være et

ganske betydeligt broanlæg, Snesbro eller Kongebroen (s. 55).

Bogen *Christian Michael Rottbøll* er af en ganske anden karakter end *Børglum Kloster*. Hvor *Børglum Kloster* er elegant, er *Christian Michael Rottbøll* allerede i sit emne dunkel, men grundig. Gert Jensen viser også her, at han kan forme sit stof til en helstøbt historie, fortalt bl.a. på baggrund af kilder, som andre ville have vanskeligt ved at tilvejebringe. *Christian Michael Rottbøll* har da også fået velfortjent udbredelse i hele landet. Udbredelsen skyldes måske, at det er en elementært god historie, næsten en "grundhistorie," om en helt. Gert Jensen skriver i forordet (s. 7), at han gerne ville have kendt Mik, og at han har haft svært ved at finde noget ufordelagtigt om sin hovedperson. Han antyder dog en til tider noget stridbar karakter (f.eks. s. 20-21), måske uden selv at bemærke det, eller måske bærer forfatteren bare over med Mik, båret som han er af fascinationen af den unge Rottbøll. Fascinationen er nemlig udgangspunktet for begge bøger, som – de mange forskelle til trods – viser hvor langt man kan komme med fascinationen, når man behandler den fornuftigt. Med den konstatering in mente, kan man kun se frem til Gert Jensens næste bog.

Henrik Gjøde Nielsen

Karen Gram-Skjoldager: Grænsen ligger fast. Det sønderjyske spørgsmål i dansk udenrigs- og indenrigspolitik 1920-1940. Historisk Samfund for Sønderjylland 2006, 167 s., 188 kr.

Grænsestrid er et blodigt kapitel i det 20. århundredes historie. Mest berygtet er vel Hitlers stadige stormløb imod Versailles-grænsedragning. At spørgsmålet om den dansk-tyske grænse var det centrale udenrigspolitiske problem for Danmark i mellemkrigstiden, forekommer således ikke overraskende for eftertiden. I samtiden blev spørgsmålet fra de skiftende danske regeringer og ikke mindst hele det administrative apparat i offentligheden nærmest forsøgt tiet ihjel. Bogens første del er viet grænse spørgsmålet i udenrigspolitikken. Forfatteren dokumenterer overbevisende, hvorledes spørgsmålet i hele perioden havde den allerstørste bevågenhed bag de lukkede døre. De i samtiden fortrolige akter giver et spændende og til tider også ganske kynisk billede af en behård – eller om man vil – realistisk og professionel håndtering af spørgsmålet langt fra offentlighedens

søgelys. Det er Karen Gram-Skjoldagers store fortjeneste, at hun i bogens anden del udvider perspektivet og dokumenterer, at grænse spørgsmålet også indenrigspolitisk var af allerstørste betydning. Hendes omfattende gennemgang af arkivmateriale fra centraladministrationens aktører følges eksemplarisk op af en undersøgelse af lokaladministrationens virke, mens inddragelsen af de vigtigste sønderjyske foreninger er mere sporadisk.

Karen Gram-Skjoldager følger fagets krav om en klar problemstilling, og hun har en skarp analytisk sans. I tilgift er afhandlingen velskrevet. Bogen er på godt og ondt en revideret udgave af hendes speciale ved Århus universitet. Processen med at skrive et historisk speciale inkluderer også en forskningsoversigt herunder en mere teoretisk fundering af emnet. I en bogudgivelse som denne forekommer de lidt umotiverede, da forskningsoversigten inddrager litteratur, der som regel har et helt andet sigte end det, der er Karen Gram-Skjoldagers, og den teoretiske del er på ingen måde bærende i hendes arbejde. Et afsæt i litteraturen om de øvrige grænser, der kom ud af Versailles traktaten, kunne have været mere perspektivrigt i forhold til det foreliggende arbejde. Det er i analyserne af det historiske materiale og aktørerne bag disse, at hun viser sin styrke - ikke i de generelle udsagn. Som i al god historisk forskning er der konklusioner, der kan diskuteres. At f.eks. Udenrigsministeriet spillede 1. violin hvad angik den førte udenrigspolitik, synes klart nok, men at ministeriet også skulle fungere som uformel konsulent for de indenrigspolitiske fagministerier i sønderjyske sager, synes at være at spænde buen lovlig hårdt. Forfatterens egne udmærkede analyser synes også at vise det modsatte. Statsministeriets væsentlige funktion dokumenteres og ikke mindst Justitsministeriet og Undervisningsministeriet, der var de direkte ansvarlige for håndteringen af de væsentligste nationalpolitiske problemer i Sønderjylland. Grænse spørgsmålet var væsentligt, men det sønderjyske spørgsmål var ikke kun et spørgsmål om grænsen.

Et andet forhold, der også anskues lidt for snævert, er spørgsmålet om de såkaldte urolove fra 1934. Nok var forholdene i Sønderjylland med den spirende nazisme hos det tyske mindretal den direkte anledning til strammingerne, men netop formuleringen om at forbyde sammenslutninger, der havde til hensigt ved ulovlig magtanvendelse at øve indflydelse på politiske eller offentlige anliggender, var i mindst lige så høj grad rettet imod den kommunistiske trussel i hele landet. En trussel der blev opfattet som reel i store dele af mellemkrigstiden. Det herlige omslagsbillede fra Blæksprutten 1930,

der viser Stauning på talerstolen ved genforeningsfesten i Dybbøl i 1930 og frygten for, at tyske kommunister fra Hamborg ville forstyre festlighederne, kunne ellers have ledt hende på sporet.

For bogen som helhed gælder det, at Karen Gram-Skjoldager skriver med et imponerende udsyn, som i sjældnen grad er baseret på en solid kildemæssig grundforskning. Vi har ikke med en forsker in spe at gøre, men med en forsker der skriver på et højt fagligt niveau.

Peter Fransen

Nordatlanten og Troperne. Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne, redigeret af Erik Nørr og Jesper Thomassen. Selskabet for Udgivelse af Kilder til Dansk Historie. København 2007. 416 sider.

Nordatlanten og Troperne. Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne er det femte og sidste bind af værket *Kilder til dansk forvaltningshistorie*. Som noget usædvanligt har redaktørerne husket på, at Danmark tidligere bestod af andre områder end Danmark-Norge og Slesvig, og at forvaltningshistorien også bør rumme en række øer i Nordatlanten foruden tropekolonierne. Ved at inddrage kilder fra disse områder, udgør de fem bind i serien derfor mere end en kilde-samling – det er også en introduktion til den komplekse enhed, som den danske konglomeratstat udgjorde.

Kilderne i bogen er organiseret efter geografisk område, og hvert afsnit indledes med en kort introduktion til stedets forvaltningshistorie, så læseren kan forstå områdets tilknytning til Danmark, forvaltningens opbygning og baggrunden for de trykte kilder. Disse beskrivelser er korte, præcise og velskrevne og udgør i sig selv en væsentlig del af bogen, fordi de skaber den sammenhæng, som kilderne alene ikke er i stand til. Kildebeskrivelserne i bogen følger det samme mønster. Først kommer en kort præsentation af kilden, hvor baggrunden for kilden bliver beskrevet. Dernæst følger transskriptionen og i de tilfælde, hvor originalteksten er på færøsk, islandsk eller grønlandsk findes også en dansk oversættelse, efterfulgt af korte kommentarer og ordforklaringer. Kildebeskrivelserne slutter med en beskrivelse af lovgrundlaget, forslag til anvendelse, oplysninger om, hvor kil-

den findes, samt angivelser af relevante bøger og artikler, hvor kilden er anvendt. Bagerst i bogen findes en oversigt over mål, vægt og mønt i henholdsvis Færøerne, Grønland, Island og tropekolonierne, foruden en oversigt over generel litteratur og et register, som går på tværs af alle fem bind i serien. Den stramme linje i bogens opbygning og de tilhørende beskrivelser gør, at den er let tilgængelig på trods af, at kilderne er meget forskelligartede.

Bogen er ment som en præsentation af forskellige forvaltningshistoriske kilder, og det er derfor ikke så meget indholdet som de forskellige typer kilder, der har været grundlag for udvælgelsen. Målgruppen er historikere og historiestuderende, foruden slægtsforskere og lokalhistorikere. Det er dog spørgsmålet, hvor mange danske historikere og slægtsforskere, der vil være i stand til at give sig i kast med islandske og færøske kilder, hvor sproget ikke er dansk, og hvor det da også har været nødvendigt med oversættelser. Det skal dog ikke skygges for det faktum, at bogen trods alt giver en god introduktion til alle de kilder, der bliver bragt, og at man evt. kan tyde kilderne ved hjælp af en ordbog.

Det er ved første øjekast ikke nogen underholdende bog, og det kræver da også en vis ihærdighed at læse den fra ende til anden. Gør man imidlertid det, får man et enestående indblik i livet i de forskellige dele af riget. Man får således at vide fra det færøske sjæleregister over ungdommen i Kollafjørður menighed i 1759, at Lisbet Didricsdatter på 17 læser i bog, kan katekismus og omtrent de ti bud, og desuden er skikkelig (s. 29-30). Læseren kan se, hvilke nyheder, der blev bragt i Grønlands radioavis i 1929, hvor en brand i et firetages hus i Oslo bliver omtalt (s. 190). I Dansk-islandsk Nævn i 1944 beklagede Jens Sørensen Vanggaard efter Islands løsrivelse, at man ikke havde sørget for at "kolonisere" landet, og at Islands eksempel sandsynligvis ville sprede sig til Færøerne og Grønland. (s. 294-295). Og i 1770 blev det indført i negotiebogen for snoven Eleonora, at man den 22. januar havde købt en pigeslave med stående bryster for 159 rd. (s. 340). Det er således en broget samling oplysninger, læseren bliver præsenteret for i *Nordatlanten og Troperne*. I sin helhed giver bogen et billede af et forvaltningssystem, som på mange punkter var præget af ensartethed. Det giver forskellige tællinger over indbyggerne i de forskellige dele af riget således udtryk for. Det er på den anden side også tydeligt, at myndighederne på en lang række områder måtte tilpasse sig de lokale forhold.

Christina Folke Ax

Rasmus Mariager: I tillid og varm sympati. Dansk-britiske forbindelser og USA under den tidlige kolde krig. Museum Tusulanums Forlag, 2006, 574 sider, 348 kroner.

I tillid og varm sympati er den publicerede version af forfatterens ph.d.-afhandling. Det fremgår ikke helt klart, i hvilken grad der er tale om en revideret udgave, men placeringen af især teoretiske og metodiske afsnit bagest i bogen kunne tyde på, at i hvert fald en vis revision har fundet sted. Ligeledes kunne det tyde på, at målgruppen ikke alene er akademisk, men også den såkaldt alment interesserede læser. Disse bliver præsenteret for en omfattende og grundig analyse af udvalgte dansk-britiske politiske, økonomiske og kulturelle relationer samt USA's opfattelse af og rolle i heri i perioden 1945-55. Hovedsigtet er at udrede Danmarks og Storbritanniens politiske og økonomiske målsætninger. Den kulturelle vinkel fylder derfor mindst. Bogen er kronologisk disponeret i tre dele: 1) 1945-47, 2) 1948-50 og 3) 1951-55. Inden for hver periode analyseres de dansk-britisk-amerikanske relationer på de tre nævnte felter ligesom sammenhængen mellem disse indbyrdes samt en indenrigspolitisk vinkel inddrages i analysen. Analysen af disse landområder anvendes ydermere til at belyse mere overordnede forhold som karakteren af samarbejdet i NATO og efterkrigstidens Europa mere generelt. Især spørgsmålet om, hvilke lande der spillede den primære rolle står her centralt. Analysen gennemføres på grundlag af eksisterende forskningslitteratur, trykt kildemateriale samt et omfattende materiale fra danske, britiske og amerikanske arkiver.

Hovedsynspunktet er, at Danmark og Storbritannien efter 1945 genetablerede de politiske og økonomiske forbindelser, der havde eksisteret før krigen. I tiden lige umiddelbart efter krigen var forbindelserne særlig tætte, hvorefter der opstod uenighed på flere områder, fx i forhold til repatriering af tyske flygtninge i Danmark, et dansk militært bidrag til den britiske besættelseszone i Tyskland og en dansk-britisk handelsaftale. Forfatteren sammenfatter udviklingen i 1945-47 som en periode med genetablering og normalisering af relationerne. Storbritannien vedblev grundet delvis sammenfaldende interesser med Danmark med at være Danmarks vigtigste økonomiske samarbejdspartner frem til midten af 1950'erne. Og selv om USA overtog Storbritanniens plads som den vigtigste sikkerhedspolitiske samarbejdspartner, hvad angik det at yde Danmark reel sikkerhed, blev Storbritannien ved med at ind-

tage en vigtig rolle for Danmark både specifikt sikkerhedspolitisk og mere generelt udenrigspolitisk. Denne rolle bestod i at udgøre en modvægt til amerikanske udenrigspolitiske initiativer, der af både Danmark og Storbritannien blev opfattet som risikable for den verdenspolitiske udvikling eller den bestod – som i forbindelse med Marshall-hjælpen – i at kunne undgå at gå ind på en række amerikanske betingelser. Styrken i de nære dansk-britiske relationer lå således i et pragmatisk samarbejde, når det var i begge landes interesse. I og med at hverken Danmark eller Storbritannien havde et formuleret endemål med deres samarbejde, må dettes pragmatiske karakter understreges, konkluderer forfatteren. Danske hensyn til nordisk samarbejde inddrages også i analysen. Her er det bogens vurdering, at hensynene til Norden og Storbritannien i bund og grund ikke var modsatrettede, da det i begge tilfælde handlede om at muliggøre samarbejde med lande, der kunne udgøre formentalt modvægt til USA.

Forholdet mellem Danmark og Storbritannien må trods de fælles interesser ikke romantiseres, mener bogen, og karakteriserer derimod relationen som "asymmetrisk". Storbritannien indtog en privilegeret stilling i dansk udenrigspolitik, men Danmark indtog ikke en tilsvarende privilegeret stilling i britisk politik. Storbritannien havde lige så tætte forbindelser med lande som Norge, Sverige og Benelux for ikke at tale om Commonwealth-landene og USA, og flere af disse spillede en langt vigtigere rolle for både britisk sikkerhedspolitik og udenrigsøkonomi. Den amerikanske opfattelse af de nære forbindelser mellem Storbritannien og Danmark (og Skandinavien i øvrigt) var generelt positivt. I et delvist neutralistisk Skandinavien var tætte relationer mellem de skandinaviske lande og Storbritannien en fordel i forhold til at knytte Vesteuropa sammen.

Bogen beretter og argumenterer gennemgående ganske overbevisende. For den alment interesserede læser er der barberet pænt ned i metodisk-teoretiske overvejelser og dem, der står tilbage er placeret bagest i bogen. For denne målgruppe kunne der måske være luget lidt mere ud i fremmedord som de ofte benyttede 'animositet', 'accentuere', 'asymmetri'.

Fra en historiefaglig betragtning savner man derimod udbredte redegørelser for bogens metodisk-teoretiske tilgang, et analyseapparat med definitioner af en række centrale begreber og betegnelser samt parametre til at karakterisere og vurdere det dansk-britiske forhold. Afsnittet om hvad udenrigspolitik er for en størrelse er næsten overraskende kort, 2½ side i en bog på 574 sider alt inkl. I disse år, hvor dansk sikkerhedspolitisk forskning jo ellers diskutere-

rer forholdet mellem ideal- og realpolitik, overrasker det, at bogen uden videre hævder, at ideopolitik ikke er sikkerhedspolitik.

Hvad angår analyseapparat og definitioner til analysen af bogens hovedemne, de dansk-britiske relationer mere specifikt, savnes også flere definitioner. Hvad betyder det fx, at det dansk-britiske forhold ikke skal "romantiseres" og at det var "asymmetrisk"? Betegnelsen "asymmetrisk" om det dansk-britiske forhold er klart for så vidt der er tale om, at der er en ubalance i forholdet, men betegnelsen siger ikke meget om, hvori ubalancen mere præcist består og i hvor høj grad, endsige hvornår, balancen tipper helt. Betegnelsen stemmer heller ikke altid overens med andre betegnelser som "dansk-britisk blokdannelse" (22), der i hvert fald umiddelbart snarere giver indtryk af et harmonisk og ligeværdigt forhold. Hvad ligger der mere præcist i betegnelser som "størst betydning", "nært forhold", "centrum for [udenrigspolitisk] orientering"? Bogen går i rette med den finske historiker Juhana Aunessluomas (JA) brug af begrebet "akse" både om forholdet mellem Storbritannien og Sverige, som JA har skrevet afhandling om, og om det dansk-britiske forhold (493). Bogen mener, at det er for stærk en betegnelse at bruge. Men hvorfor præsenteres vi ikke for en definition af aksebegrebet, ikke mindst JA's, forud for denne afvisning?

I debatten om hhv. USA's og Storbritanniens rolle i Europa efter 1945 støtter bogen synspunktet om, at de europæiske lande havde en "vigtig betydning" (504). Her savnes igen en understregning af hvilken betydning, der var tale om, hvilken rolle eller effekt, de europæiske lande konkret havde. Generelt tror jeg, at det kunne have styrket bogen, hvis den havde koblet sine empiriske analyser af landenes relationer med nogle teoretiske overvejelser om og systematiske analyser af deres "handlerum".

Disse indvendinger ændrer imidlertid ikke på, at bogen repræsenterer et omfattende arbejde og et flot stykke historisk håndværk, som ingen med interesse for dansk udenrigspolitik under den tidlige kolde krig kan komme uden om.

Kristine Midtgaard

Ole Rønne: *Den dømt eskadrille – en beretning om engelske flyvere der mødte skæbnen over Aalborg*. Lindtofte Forlag 2006, 96 s., 135 kr.

I 1978 blev kriminalassistent ved Aalborg Politie Ole Rønne sendt til Store Vildmose i Vendsyssel. Et i 1940 nedstyrtet britisk fly lå under mosens overflade, indeholdende bl.a. en 250 pounds-bombe og en stor mængde maskingeværammunition, til fare for arbejdet i mosen. I 1981 måtte endnu et flyvrage fjernes ved Limfjordens sydside ved Aalborg, hvilket Rønne ligeledes blev involveret i. Fundene af de forkrøblede vrage fik Rønne til at beslutte, at han ville skaffe sig mere viden om vrage og deres historie. Det er denne viden, samt beretningen om øvrige RAF-angreb 1940-1945 på tyskernes installationer i og ved Aalborg, der præsenteres i den foreliggende bog. *Den dømt eskadrille* har været meget længe under vejs og forelå i foreløbigt manuskript i det mindste allerede i 1990. Det er forfatteren Bjarne Wagner-Augustenburgs fortjeneste at manuskriptet nu ser dagens lys, bragt til torvs af Forlaget Lindtofte. Rønne angiver beskedent sig selv "som amatør med hensyn til behandling af historisk materiale" (s. 6); en ganske unødvendig beskedenhed. Rønne har skrevet en grundig og god bog om de nedskudte flyvere ved Aalborg. Det er altså ikke samtlige angreb på Aalborg 1940-1945 der behandles, men de nedskudte fly og deres besætnings skæbne.

Emnet i sig selv er for så vidt ikke nyt. På nationalt plan foreligger Anders Bjørnvalds uomgængelige "Faldne allierede flyvere 1939-1945," 1978, og på lokalt og individuelt plan findes bl.a. Kenneth Kristensens "Norman Powell krydser sine spor," Vendsyssel Årbog 2006 s. 111-124. Det nye og anderledes ved Rønnes bog er for det første at han inddrager og behandler nedstyrtede RAF-flyvere i en særlig afgrænset lokalitet, og for det andet i udstrakt grad fremstiller episoderne set fra engelsk, dansk og tysk side. Med noget som må have været meget stædig vedholdenhed har Rønne opsporet øjenvidner i Danmark og England, og ofte også ført flyvere og danske hjælpere sammen til gensyn med årtiers afstand i tid, mens det øjensynligt har været vanskeligt at opspore tyske øjenvidneskildringer, hvilket dog er lykkedes i en del tilfælde. Anstrengelser har resulteret i en bog, som tillige er elementært spændende.

Straks fra besættelsens begyndelse tog den tyske besættelsesmagt fat på at etablere en mægtig base på nordsiden af Limfjorden ved Aalborg, og næsten lige så hurtigt blev RAF opmærksom på nødvendigheden af at angribe ba-

sen, ofte med skæbnsvangre følger for flyverne. Bogen følger de enkelte angreb med grundige øjenvidneskildringer fra dansk og engelsk side, og tillige med redegørelser for hvad der skete med ligene af de omkomne flyvere og hvad der skete med de overlevende. Hvor sådanne skildringer typisk standser med at konstatere, at denne eller hin blev afhentet af tyskerne, følger Rønnest de overlevende gennem hospitalsophold og på deres videre færd gennem de tyske krigsfangelejre, til deres død der, deres befrielse i sommeren 1945, eller, for enkeltes vedkommende, på deres vellykkede flugt fra lejrene. De mange øjenvidneberetninger, som Rønnest har indsamlet, giver til tider forbløffende og meget detaljerede oplysninger. I en grundig beskrivelse af luftkampen over Aalborg og Nordjylland i august 1940 (s. 23-50), beretter agterskytten John Bristow, at han – da han ville springe ud af det brændende fly – kom til at hænge fast i lugen med hovedet nedad, hvorved han tabte sin chokoladeration ud af lommen, hvilket han ærgrede sig over. Bristow kom i øvrigt kun fri af flyet, fordi han havde for vane ikke at snøre sine støvler, så han kunne sparke sig fri. Bristows fly indgik i en eskadrille, der to gange på tre måneder blev udslettet. Den tyske side er sagen er som nævnt lidt underbelyst, men tilgodeses ikke desto mindre af Bauleiter Karl Bruns detaljerede beretning (s. 53-70) om sit virke på Luftwaffes base ved Aalborg, og sine oplevelser af luftangrebene på denne. Fra dansk side kan de mange øjenvidneberetningers detaljeringsgrad illustreres ved et eksempel fra Dorf (s. 87-88) hvor en RAF-flyver levede i skjul nogen tid i 1944. Da den pågældende blev hentet af modstandsbevægelsen, skrev han nogle ord på et stykke papir, som blev gemt i en flaske gravet ned i haven, for at skjule alle spor for tyskerne. Da befrielsen kom i maj 1945 gravede familien flasken op, og på papiret havde den canadiske flyver bl.a. skrevet en hjertelig tak for venligheden, og udtrykt sit ønske om at han og værtsfolkene måtte mødes under mere behagelige forhold. Det skete faktisk for en del, bl.a. ved Rønnests mellemkomst.

På Vadum kirkegård ved den nuværende flyvestation Aalborg, ligger 30 RAF-flyvere begravet, alle omkommet under angreb på Luftwaffes base ved Aalborg. I Rønnest bog får vi også forklaringen på, hvorledes de seks af flyverne endte der. I efteråret 1944 omkom seks flyvere under angreb i det nordjyske, og tyskerne kastede ligene ned i et hul i området ved deres baraklejr mellem Nørhalne og Vadum. I maj 1945 overtog det lokale vagtværn bevogtningen af de tyske soldater i lejren, og et øjenvidne, Jens Tjell, beretter (s. 88-89), at han havde set da tyskerne kastede de seks lig i hullet i efteråret 1944, og

nu i maj 1945 gik han rundt i lejren og spurgte soldaterne, hvor de havde begravet flyverne, men ingen ville svare. Aftenen før tyskernes afrejse bankede en tysk soldat imidlertid på ruden i den barak, hvor vagtmandskabet befandt sig, vinkede Tjell ud og gjorde ham begribeligt, at han skulle følge med. Soldaten førte Tjell ud i åbent terræn, stoppede, pegede ned mod jorden og slog derefter et kryds i luften over stedet, og hviskede med en finger for munden: "Morgen Früh – Ssss!" Et par dage senere foretog Tjell en prøvegravning på stedet, og fandt en flyverstøvlé på et ben. Natten til den 2. juni 1945 bjærgede man så de seks lig fra hullet, der var så lille, at ligene ikke kunne ligge udstrakt, og søndag den 3. juni 1945 blev de behørigt begravet på Vadum kirkegård.

Ole Rønnest bog er spækket med dramatiske begivenheder og detaljer, grundige redegørelser og udredninger, der i visse tilfælde går fra klokkeslæt og angrebstidspunkter under besættelsen, og frem til årtier senere, hvor overlevende fra besættninger besøger de områder og mennesker, som de ufrivilligt måtte stifte bekendtskab med under krigen. Bogen er rigt illustreret med at enestående billedmateriale, af hvilket en stor del ikke tidligere har været publiceret. Den eneste indvending mod bogen er, at den fuldstændigt mangler en oversigt over anvendt materiale, såvel publiceret som upubliceret. Ganske vist gøres der rede for, hvem der leverer øjenvidneskildringerne i bogens brødtekst, men en samlet fortegnelse havde dog været ønskelig. Det kunne dels hjælpe dem, som måtte ønske at gå videre med Rønnests arbejde lokalt, og dels inspirere dem, der måtte ønske at udarbejde en lignende redegørelse for deres område. Det inspirerer *Den døpte eskadrille* nemlig til. Og da mere end 1.000 allierede flyvere mistede livet ved nedstyrtninger på dansk område 1940-1945, er der nok af spændende, gripende og uhyggelig lokalhistorie at tage fat på. Og hvordan det kan gøres på vellykket vis, kan man få et godt indtryk af i Ole Rønnests glimrende bog.

Henrik Gjøde Nielsen

Jens Andersen & Rudi Rolf: German Bunkers in Denmark. PRAK publishing, 2006. 240 s. 299,00 kr.

En af de subkulturer i Danmark, der trives i det stille men i bedste velgående og som er fortsat voksende, er bunkerentusiaster: Folk, som travler bakke op og klitter ned for at studere

nogle bygningsværker, som primært befinder sig ved den jyske vestkyst. For de fleste er bygningsværkerne blot nogle betonklodser, men for entusiastene er der tale om resterne efter den mest monumentale og ambitiøse militære operation nogen sinde; skønt i meget en torso, fortsat uovertruffen. Der er tale om den danske del af Hitlers Atlantvold, der strakte sig fra Nordkap til Pyrenæerne.

Om denne del af Atlantvolden har chefen ved MuseumsCenter Hanstholm Jens Andersen sammen med den hollandske bunkerekspert Rudi Rolf skrevet bogen *German Bunkers in Denmark*. Og det er virkelig bogen om tyske bunkere 1940-1945. Bogens klangbund præsenteres på effektiv vis i det informative forord: De mange betonblokke "... are the ruins of what was once the Atlantic Wall..." (s. 5). Umiddelbart efter krigen blev de fleste bunkere forseglet og hurtigt dækket af sand. Mange danskere havde foretrukket at få fjernet bunkerne – en idé som visse også i dag fra tid til anden forsøger at score politiske points på – hvilket viste sig at være for dyrt. Bunkerne blev dels opfattet som grimme ar i naturen, dels mindede de danskerne om de fem mørke år. Bunkerne repræsenterede både det nazistiske regime, og samtidig kunne de ikke indgå i den kollektive opfattelse om de tapre frihedskæmpere, som man foretrak at forbinde med perioden, al den stund bunkerne også mindede om samarbejdet med besættelsesmagten, idet bunkerne ganske vist var designede af tyskerne, men næsten udelukkende opført af danske entreprenører og af dansk arbejdskraft. Man lod i hovedsagen bunkerne ligge, og i dag er bunkerne de eneste autentiske spor i det danske landskab efter besættelsestiden. Bunkerne "... form a direct link back in history," (s. 5) som med tiden påkaldte sig stadig mere interesse, og i slutningen af 1980'erne tog Skov- og Naturstyrelsen initiativ til en omfattende registrering af anlæggene. Meningen var, at registreringen skulle munde ud i en database, hvilket aldrig skete. Til gengæld anvendes materialet så i *German Bunkers in Denmark*, og det er glimrende. Naturligvis følger Atlantvolden mest, men også østkystanlæg som f.eks. Frederikshavn (s. 104-110), og alle anlæg inde i landet, fra befæstningen af Limfjordsbroerne som f.eks. Odesund (s. 160-162) over Luftwafes baser som f.eks. Aalborg (168-173) til det meget begrænsede antal i København (s. 236), er behandlet i bogen.

Bogen indledes med en kort redegørelse for Danmarks militære geografi, danske befæstningsværker, april 1940 og den tyske militære organisation i Danmark 1940-1945 (s. 9-10), hvorefter følger en generel fremstilling af baggrund m.v. for de tyske befæstningsanlæg i

Danmark 1940-1945, herunder situationen på fronterne i Europa og dennes betydning for forholdene i Danmark (s. 11-23). Herefter gennemgås i en række relativt korte kapitler hovedlinierne for anlæggene i Danmark, herunder konstruktionstyper, planlægning, konstruktion og konstruktører, forsvarsenheder, hovedkvarterer og kommandoposter, samt anlæg for artilleri, infanteri og operationelle anlæg (s. 24-53), alt holdt på det overordnede niveau, således at f.eks. forskellene på infanteriets og Luftwaffes behov i forbindelse med fæstningsbyggeri (s. 48-53), kortfattet men glimrende sammenfattes.

Herefter er det så, at *German Bunkers in Denmark* træder i karakter som bogen om bunkere. I Danmark opførtes omtrent 1781 bunkere (s. 27), og af disse findes langt de fleste fortsat, idet man i modsætning til i Holland og Tyskland ikke har gennemført store kampagner for at fjerne dem; imidlertid er mange af bunkerne i Danmark i dag skjult under klitter, og ved kysterne er der mange steder opført huse oven på bunkerne (s. 54). Men naturligvis har vej- og havneanlæg medført, at adskillige bunkere er blevet fjernet, og en glimrende oversigt over, hvad der er tilbage, herunder i hvilken stand, gives i koblingen mellem bogens generelle og specielle del (s. 54-56). I den typologiske oversigt (s. 57-101) præsenteres læseren for plantegninger af hver eneste bunkertype, som indgik i den danske del af Atlantvolden, hvilket i hovedtræk vil sige i hele Atlantvolden. Hovedparten drejer sig om bunkere fra de tyske standardbyggeprogrammer, "Regelbau," men også ikke-standardtyper og specialkonstruktioner (s. 98-101) er anført. For hver bunkertype findes en plantegning og oplysninger om, hvor mange af typen der blev bygget, hvor mange der er bevaret, hvor mange der var planlagt, type og medgået mængde beton. Hertil kommer lister over, hvor i landet og i hvilke anlæg den enkelte bunkertype indgik. For hver type henvises der i plantegningen ved et nummer til hver enkelt rums funktion. Funktionen må man så finde i en særlig liste (s. 57), der rummer 113 numre; måske lidt besværligt for læseren, men den eneste mulige praktiske løsning. Efter den typologiske oversigt følger så den geografiske oversigt (s. 102-237), hvor hvert eneste forsvarsområde, støttepunktgruppe, modstandsrede og enkeltanlæg i Danmark gennemgås. Her redegøres indledningsvis for befæstningshistorien for den pågældende lokalitet, og for hvert enkelt anlæg i lokaliteten, rigt illustreret med nye fotografier af anlæggene, plantegninger og et godt kortmateriale med angivelse af de enkelte bunkeres placering. Bogen afsluttes med en litteraturliste (s. 238) og et stednavneregister, som også inkluderer de tyske kodenavne (s. 240), samt en

fortegnelse over den tyske fæstningsterminologi og forkortelser (s. 239).

Her er altså noget for enhver bunkerentusiast: Mulighed for at få overblik over det tyske fæstningsprogram i Danmark, mulighed for at fordybe sig i de enkelte typer hjemme i lænestolen, og mulighed for samme sted at få klarhed over, hvad der endnu findes af både synlige og mindre synlige spor, inden turen går ud i landskabet, for med bogen i hånd at undersøge ruinerne af det kolossale fæstningsbyggeri. *German Bunkers in Denmark* er uomgængelig for

enhver besættelsestidsinteresseret i almindelighed, og for enhver fæstnings- og bunkerentusiast i særdeleshed. Desuden bør den almindeligt lokalhistorisk interesserede stifte bekendtskab med bogen i de egne af landet, hvor der findes rester af de tyske befæstninger, som jo ikke kun ligger ovre i Jylland, nede på stranden. Mange vil formentlig blive overraskede over, hvilke omkostninger og hvilken historie betonklodserne er levn af. *German Bunkers in Denmark* kan på det stærkeste anbefales.

Henrik Gjøde Nielsen

Referat af repræsentantskabsmødet 15.9.2007 på Hornstrup-Centret.

Formanden bød velkommen

1. Dirigent

Susanne Conradsen blev valgt som dirigent og konstaterede repræsentantskabsmødets lovlighed.

2. Godkendelse af forretningsordenen.

Dagsorden blev godkendt. Harriet Hansen blev valgt som referent.

3. Beretning.

Beretningen blev fremlagt af formanden. Nedenfor bringes den trykte beretning:

Beretning DHF for 2006

Først tak til SLA, fordi DHF kan knytte sit repræsentantskabsmøde til SLA's årsmøde. Der er tradition for, at vi hæfter os på en af landsorganisationerne, hvorfor der også er et uens antal måneder mellem hvert repræsentantskabsmøde. Det er således 1½ år siden det sidste – og kun et halvt år til det næste! DHF har også forsøgt at afholde repræsentantskabsmøde for sig selv – med et forudgående arrangement – men vi må nok konstatere, at vores årlige møde ikke er noget tilløbsstykke. Vi er ramt af den generelle afmatning i foreningslivet og det faktum, at folk får mere og mere travlt og dermed ikke har tid til at deltage i paraplyorganisationens repræsentantskabsmøde. Det kan vi nok ikke umiddelbart gøre så meget ved – men

om to år har vi et arrangement, som gerne skulle samle alle medlemmerne – nemlig DHF's 100 års jubilæum. Den tid, den glæde.

Som sædvanlig kan man konstatere, at historien fylder meget i det offentlige rum. Der arrangeres en masse gode udstillinger, som har godt besøg; der udgives en masse historiske bøger, som sælges godt – og historiske argumenter anvendes ofte i medierne og af politikere, hvad enten man taler kulturkamp, forskellige former for kanon'er og meget andet. Danmarks Radio planlægger oven i købet en historiekanal, og DR2 har allerede mange programmer. Det er naturligvis godt, men det harmonerer så ikke så godt med, at DR's arkiv skæres til sokkeholderne. Skær nogle bolig- og gør-det-selv-programmer i stedet!

Men lad os glæde os over, at der over hele landet er de entusiastiske mennesker, der på frivillig eller professionelt plan dyrker lokalhistorie, slægtshistorie eller national og international historie. De bør hædres og fremhæves. Jeg synes ikke, det står så galt til med vores fag, skønt DHF ikke kan trække så mange medlemmer til repræsentantskabsmøde.

Dansk Historisk Fællesråd har nogle hovedområder, som jeg kort skal komme ind på.

Udgivelsesvirksomhed

Det er ved at være mange år siden, DHF har udgivet bøger, men i 2006 skete det. Peter Korsgaards længe ventede bog om anvendelse af kort blev udgivet i samarbejde med SLA. Bogen blev både flot og meget indholdsrig, og det var meget fortjent, at salget også blev ganske flot. I første omgang havde vi fået lavet et lidt for lille oplag, så vi måtte til at lave 2. oplag. Det er jo i virkeligheden lidt for dyrt at lave et 2. oplag, men det var nødvendigt og løb vist også nogenlunde rundt. I hvert fald har mange mennesker fået gavn af bogen, og vi har stadig et restoplag.

Skal vi her meget hurtigt tage fremtiden med, så er den næste kortbog, nemlig bogen om Gliemanns amtskort over Sønderjylland fra 1820'erne, ved at være klar, så den kan udkomme i 2008.

Fortid og Nutid

Danmarks bedste historiske tidsskrift plejer vi at sige – med god grund. For i de fire årlige numre kan læses interessante artikler om mange forskellige historiske perioder og forhold: I 2006-årgangen fx om flyvepioneren Ellehammer, om patron-klient-forholdet i senmiddelalderen, om ufrivillig barnløshed, om tolkning af jernalderens våbenofferfund, om de første jødiske bosættelser og meget mere. Dertil naturligvis debatarikler og anmeldelser. Det er altid spændende at blade igennem et nyt nummer af Fortid og Nutid og finde lige den del, som bare skal læses.

Desværre er der færre og færre, der har lyst til at abonnere på sådan et tidsskrift. Det er nok et tidens tegn, som ikke kun går ud over Fortid og Nutid, men et faktum er det i hvert fald, at abonnenttallet viger stille og roligt – ikke med voldsomme spring, men en sikker 'siven'.

Fremtiden må derfor også se lidt speget ud for tidsskriftet, og måske må vi på et tidspunkt til at tænke i mere digitale baner.

Herfra skal det lyde en tak til Fortid og Nutids ihærdige redaktion for et godt stykke arbejde.

Historie-online.dk

En genuin succes, som en masse danske går ind på hver dag – finder oplysninger, underholder sig, læser anmeldelser af de nye bøger osv. Antallet af unikke brugere i 2006 var på næsten 700.000, abonnenterne, dvs. modtagerne af det ugentlige nyhedsbrev lå på 4.255. I årets løb blev der bragt 435 nyheder fra den historiske verden, 162 boganmeldelser og tre nye moduler kom til: Historiske haver, læsetips og Vikingetid.

Historie-onlines toppunkt er ikke fundet endnu. Der kommer fortsat nye brugere – og mange er interesserede i at få deres nyheder ud på siden. Men hvis vi fortsat skal holde os på det høje niveau, er det nødvendigt, at vi får mere økonomi i historie-online. Siten køres nu næsten på frivillig basis, og for at der kan blive tid til videreudvikling og forbedringer, så må der ske en form for professionalisering. Og det er også et område, som styrelsen arbejder på for øjeblikket.

Taksigelsen går her til webmaster Charlotte S.H. Jensen, hvis indsats er uundværlig – og til Henrik Olsen, som også er med til at holde historie-online kørende hver eneste uge.

Årets historiske bog 2006

For fjerde gang uddelte DHF og historie-online prisen for årets historiske bog. Prisen, der er på 25.000 kr., uddeles efter at nomineringskomiteen har fundet fem kandidater, som historie-onlines

brugere så kan stemme på. Kulturministeren forestod overrækkelsen af prisen plus hyldest til både vinderen og de fire øvrige gode bøger – og vinderen blev Hans Bondes bog ”Fodbold med Fjenden”, der samlede mere end 50% af de i alt 1.086 godkendte stemmer. Teatermuseet i Hofteatret lagde inspirerende rammer til uddelingen, der nu må siges at være blevet en fast tradition i den historiske verden. Nomineringskomiteen er allerede begyndt at læse de nye bøger, så den kan være godt forberedt til de hårde forhandlinger om, hvilke bøger skal nomineres i år.

Så der er sket en masse i Dansk Historisk Fællesråd i 2006. Og antallet af medlemmer ligger også konstant lige over 70. I styrelsen, hvis medlemmer skal have tak for konstruktivt samarbejde, har vi afholdt møder rundt i landet, og der haft inspirerende diskussioner om alt det ovenstående + en hel del mere. For øjeblikket tænker vi jo bl.a. på, hvordan 100 års jubilæet skal fejres. Det skulle jo gerne være med bravour!

Formanden takkede SLA for at DHF måtte være med i Hornstrup. Beretningen blev godkendt.

4. Regnskab

Regnskabet blev fremlagt og godkendt

5. Indkomne forslag

Ingen forslag indkommet

6. Budget 2008

Fremlagt budget med uændret kontingent blev vedtaget

7. Valg til styrelsen

På valg: Gunnar Jacobsen, Charlotte Jensen. Begge villige til genvalg, begge genvalgt

Som suppleant blev valgt Søren Bitsch Christensen, Dansk Center for Byhistorie.

Som revisor blev valgt Ernest og Young.

8. Eventuelt

Formanden takkede Charlotte Jensen for den store, løbende indsats med historie-online med en gave.

Formanden takkede Nina Koefoed for hendes engagement som suppleant med en gave.

Søren Bitsch spurgte til arbejdet med digitalisering af Fortid og Nutid. Kim Furdal fortalte om tidsskriftet Slesvigland, der ligger på nettet. Alle havde troet, at det var gået ind, men det viste sig, at det faktisk eksisterer på internettet. Han opfordrede til at gennemtænke pr-siden nøje.

Mødet sluttede med, at formanden takkede dirigent og forsamling.

Ref. HH

Meddelelser fra DHF

Dansk Historisk Fællesråd

Budget for 2008

Styrelsen

Indtægter	44.000 kr.
Udgifter	
Møder	10.000 kr.
Adm. (inkl. løn, revision m.m.)	24.000 kr.
I ALT	10.000 kr.

Fortid og Nutid

Indtægter	228.625 kr.
Udgifter	
Trykning og distribution m.m.	226.800 kr.
Andet (inkl. løn, revision, m.m.)	22.000 kr.
I ALT	20.175 kr.

Boglageret

Indtægter	200.000 kr.
Udgifter	200.000 kr.
I ALT	0 kr.

Historie-online

Indtægter	40.000 kr.
Udgifter (inkl. løn og revision)	30.000 kr.
I ALT	10.000 kr.

Årets historiske bog

Indtægter	6.000 kr.
Udgifter	
Pris til forfatteren	10.000 kr.
Administration	500 kr.
I ALT	4.500 kr.

Finansiell indtægt -31.000 kr.

At overføre til næste år -35.675 kr.

Dansk Historisk Fællesråd

Rigsdagsgården 9, 1218 København K
CVR-nr.22223917

Årsrapport

for 2006

Godkendt på fællesrådets ordinære generalforsamling,
den / 2007

.....
dirigent

Oplysninger om selskabet

Dansk Historisk Fællesråd
Rigsdagsgården 9
1218 København K

Bestyrelse

Poul Porskær Poulsen
Gunnar Jakobsen
Leif Juul Pedersen
Michael Bregnsbo
Aase Windeballe
Harriet Hansen
Erik Nørr
Charlotte S. H. Jensen
Nina Koefoed
Knud Rahbek Frederiksen

Revision

Ernst & Young Statsautoriseret Revisions aktieselskab

LEDELSESPÅTEGNING

Ledelsen har aflagt årsrapport for 2006. Årsrapporten er behandlet og vedtaget dags dato.

Vi anser den valgte regnskabspraksis for hensigtsmæssig og de udøvede regnskabsmæssige skøn for for-
svarlige, ligesom årsrapporten efter vores opfattelse indeholder de oplysninger, der er relevante for at be-
dømme fællesrådets økonomiske forhold. Det er derfor vores opfattelse, at årsrapporten giver et retvisende
billede af fællesrådets aktiver og passiver, den finansielle stilling samt af resultatet af fællesrådets aktivi-
teter for regnskabsåret 2006.

Årsrapporten indstilles til generalforsamlingens godkendelse.

Vejle, den 31. maj 2007

Styrelsen:

..... Poul Porskær Poulsen formand Gunnar Jakobsen Leif Juul Pedersen
--	--------------------------	-----------------------------

..... Michael Bregnsbo Aase Windeballe Harriet Hansen
---------------------------	--------------------------	-------------------------

..... Erik Nørr Charlotte S. H. Jensen Nina Koefoed
--------------------	---------------------------------	-----------------------

.....
Knud Rahbek Frederiksen

DEN UAFHÆNGIGE REVISORS PÅTEGNING

Til styrelsen i Dansk Historisk Fællesråd

Vi har revideret årsrapporten for Dansk Historisk Fællesråd for regnskabsåret 1. januar -31. december 2006, omfattende ledelsespåtegning, anvendt regnskabspraksis, resultatopgørelse, balance og specifikationer. Årsrapporten aflægges efter regnskabsprincipperne anført på side 5.

Ledelsens ansvar for årsrapporten

Ledelsen har ansvaret for at udarbejde og aflægge en årsrapport, der giver et retvisende billede i overensstemmelse med årsregnskabsloven. Dette ansvar omfatter udformning, implementering og opretholdelse af interne kontroller, der er relevante for at udarbejde og aflægge en årsrapport, der giver et retvisende billede uden væsentlig fejlinformation, uanset om fejl i informationen skyldes besvigelser eller fejl, samt valg og anvendelse af en hensigtsmæssig regnskabspraksis og udøvelse af regnskabsmæssige skøn, som er rimelige efter omstændighederne.

Revisors ansvar og den udførte revision

Vores ansvar er at udtrykke en konklusion om årsrapporten på grundlag af vores revision. Vi har udført vores revision i overensstemmelse med danske revisionsstandarder. Disse standarder kræver, at vi lever op til etiske krav samt planlægger og udfører revisionen med henblik på at opnå høj grad af sikkerhed for, at årsrapporten ikke indeholder væsentlig fejlinformation.

En revision omfatter handlinger for at opnå revisionsbevis for de beløb og oplysninger, der er anført i årsrapporten. De valgte handlinger afhænger af revisors vurdering, herunder vurderingen af risikoen for væsentlig fejlinformation i årsrapporten, uanset om fejlinformationen skyldes besvigelser eller fejl. Ved risikovurderingen overvejer revisor interne kontroller, der er relevante for virksomhedens udarbejdelse og aflæggelse af en årsrapport, der giver et retvisende billede, med henblik på at udforme revisionshandlingerne, der er passende efter omstændighederne, men ikke med det formål at udtrykke en konklusion om effektiviteten af virksomhedens interne kontrol. En revision omfatter endvidere stillingtagen til, om den af ledelsen anvendte regnskabspraksis er passende, om de af ledelsen udøvede regnskabsmæssige skøn er rimelige samt en vurdering af den samlede præsentation af årsrapporten.

Det er vores opfattelse, at det opnåede revisionsbevis er tilstrækkeligt og egnet som grundlag for vores konklusion. Revisionen har ikke givet anledning til forbehold.

Konklusion

Det er vores opfattelse, at årsrapporten giver et retvisende billede af fællesrådets aktiver, passiver og finansielle stilling pr. 31. december 2006 samt af resultatet af fællesrådets aktiviteter for regnskabsåret 1. januar - 31. december 2006 i overensstemmelse med regnskabsprincipperne anført på side 5.

Århus, den 31. maj 2007

Ernst & Young

Statsautoriseret Revisions aktieselskab

Erling Mortensen
statsautoriseret revisor

LEDELSESBERETNING

Præsentation af fællesrådet

Dansk Historisk Fællesråd er en paraplyorganisation, der har til formål at støtte og styrke interessen for historie ved at fremme samarbejdet mellem de forskellige historiske institutioner, organisationer og foreninger, søge at tage politiske initiativer til gavn for medlemmerne, afholde møder og seminarer, udgive publikationer og være kontaktorgan til tilsvarende internationale organisationer.

Udviklingen i økonomiske aktiviteter og forhold

Fællesrådets resultatopgørelse for 2006 udviser et underskud på ler. 29.334, og fællesrådets balance pr. 31. december 2006 udviser en egenkapital på ler. 413.744.

Begivenheder efter balancedagen

Der er efter regnskabsårets afslutning ikke indtruffet begivenheder, der væsentligt vil kunne påvirke vurderingen af fællesrådets finansielle stilling.

ANVENDT REGNSKABSPRAKSIS

Resultatopgørelse

Nettoomsætning

Indtægter ved salg af handelsvarer indgår i nettoomsætningen på tidspunktet for risikoens overgang. Omsætningen opgøres efter fradrag af moms, afgifter og rabatter.

Omkostninger

Udgifter til regnskabs assistance og revision er fordelt på aktiviteter i forhold til omsætning.

Finansielle poster

Finansielle indtægter og omkostninger indregnes i resultatopgørelsen med de beløb, der vedrører regnskabsåret. Finansielle poster omfatter renteindtægter og -omkostninger, deklarerede aktieudbytter.

Balancen

Værdipapirer og kapitalandele

Værdipapirer måles til anskaffelsessum.

RESULTATOPGØRELSE

1. januar - 31. december

	Regnskab 2006	Budget 2006	Regnskab 2005
DHF Styrelsen			
Indtægter	43.584	42.000	57.286
Udgifter:			
Møder m.v.	-9.632		-9.036
Administration	-22.651	-77.000	-28.334
DHF Styrelsen i alt	11.301	-35.000	19.916
Fortid og nutid			
Indtægter	177.525	168.000	190.543
Udgifter:			
Trykning og distribution	-151.271	148.000	-145.439
Andre omkostninger	-61.496	-48.000	-71.528
Fortid og Nutid i alt	-35.242	-28.000	-26.424
Boglageret			
Indtægter	277.691	25.000	13.364
Udgifter:			
Omkostninger bogekspedition	-277.245	-25.000	-25.847
Boglageret i alt	446	0	-12.483
Historie - online			
Indtægter	40.000	50.000	7.500
Udgifter:			
Administration	-25.209	-30.000	-22.881
Historie - online i alt	14.791	20.000	-15.381
Årets historiske bog			
Indtægter	6.000		0
Udgifter:			
Pris forfatter	-10.000		0
Administration	-410		0
Årets historiske bog i alt	-4.410		0
Resultat af ordinær drift	-13.114	-43.000	-34.372
Finansielle indtægter og udgifter	-16.220	14.000	9.113
Samlet resultat at overføre til næste år	-29.334	-29.000	-25.259

BALANCE

pr. 31. december

	2006	2005
	kr.	kr.
Aktiver		
Likvider		
Mellemværende med bogekspedition	4.724	1.021
Nordea, driftskonto	105.674	25.798
Nordea, abonnementskonto	23.504	25.228
BGBanlc	199.376	6.486
<i>Værdipapirer -</i>		
Investeringsbeviser -		
71 stk. Nordea Invest Direct, anskaffelsessum (kursværdi kr. 6.958)	7.528	366.855
1.469 stk. Nordea Invest aktiv rente, anskaffelsessum (kursværdi kr. 153.804)	148.736	148.736
	<u>489.542</u>	<u>574.124</u>
 Debitorer		
Medlemmer	350	1.750
Tilgodehavende bogsalg	28.215	460
Momsmellemværende	21.278	13.891
Forsknings- og innovations s tyreisen	25.000	0
	<u>74.843</u>	<u>16.101</u>
 Boglager (ikke værdisat)	0	0
Inventar (ikke værdisat)	0	0
(DHF ejer telefax og andel i kopimaskine købt i 1996 samt PC og printer til brug for bogekspeditionen købt i 2000)		
Aktiver i alt	<u><u>564.385</u></u>	<u><u>590.225</u></u>

BALANCE
pr. 31. december

	Note	2006 kr.	2005 kr.
Passiver			
Egenkapital			
Driftskapital, primo		443.078	468.337
Årets driftsresultat -		29.334	-25.259
Egenkapital i alt		<u>413.744</u>	<u>443.078</u>
Hensatte forpligtelser			
Fremtidige aktiviteter - primo		30.000	30.000
Nyudgivelser - primo		50.346	50.346
Hensatte forpligtelser i alt		<u>80.346</u>	<u>80.346</u>
Gældsforpligtelser			
Mellemværende med Det kongelige danske Selskab		0	0
Skyldige omkostninger		68.470	65.018
A-skat og AM-bidrag		1.825	1.783
Gældsforpligtelser i alt		<u>70.295</u>	<u>66.801</u>
Passiver i alt		<u><u>564.385</u></u>	<u><u>590.225</u></u>

SPECIFIKATIONER

	2006	2005
	kr.	kr.
Fordeling af bogføring, regnskabsassistance og revision		
<i>DHF Styrelsen</i>		
Andel bogføring og anden regnskabsmæssig assistance	1.467	2.880
Andel ekstern revision	1.509	3.060
 <i>Fortid og Nutid</i>		
Andel bogføring og anden regnskabsmæssig assistance	5.135	12.000
Andel ekstern revision	5.282	12.750
 <i>Boglageret</i>		
Andel bogføring og anden regnskabsmæssig assistance	9.349	800
Andel ekstern revision	9.616	850
 <i>Historie - Online</i>		
Andel bogføring og anden regnskabsmæssig assistance	1.347	320
Andel ekstern revision	1.385	340
 <i>Årets historiske bog</i>		
Andel bogføring og anden regnskabsmæssig assistance	202	0
Andel ekstern revision	208	0
	<u>35.500</u>	<u>33.000</u>

English summary to Fortid og Nutid

Peter Henningsen

The Patriots in Lyngby. A Small Tale About Acts So Noble And Unselfish That It Is Hardly To Be Believed. North Zealand 1807

In August 1807 the British occupied Zealand, and in September they subjected Copenhagen to a devastating bombardment. The British feared that Napoleon would assume control of the country and use the substantial Danish navy in the struggle against Great Britain. They therefore determined on a pre-emptive strike in order to appropriate the navy for themselves. The British fielded a massive army and navy against Denmark, and Zealand was occupied in a matter of days. But an army requires supplies, and a huge logistical task had to be completed, before the British troops could prepare for battle. In Lyngby, north of Copenhagen, they received unexpected assistance from the local rector, who voluntarily undertook to supply the British army in the entire northern part of Copenhagen County. "Treason" was the opinion of some. "An example of patriotism and love of one's country" was the opinion of others. Judge for yourself!

Rune Windfeld

The Princess In Prison. Investigation Of A Female Swindler At The Time Of King Christian VII

On 6th October 1769 a royal warrant was issued for the appointment of a committee to look into a most unusual case. As commissioners were chosen three of the most experienced and trusted civil servants of the realm; nothing less would suffice in such a delicate matter. Their brief was to examine a woman who called herself Anna Sophia Magdalena Friderica Ulrica von Koppelou. They were to find out who she really was, and where she came from, and they were to prove that her allegations were false. For several years this woman had sent petitions to the King as well as to high-ranking civil servants, in which she claimed to be an illegitimate daughter of Christian VI and thus a great-aunt of the reigning, absolute monarch, Christian VII.

In reality, the woman was a professional swindler, who for many years had lived by travelling far and wide in Norway and Denmark, defrauding people of their money by posing as noble. When she claimed to be of royal descent, however, she went one step too far and finished up by being locked away in Møn's prison for 33 years.

The article describes the imaginative tales of this charlatan and the somewhat more prosaic story that was revealed by the committee's investigations.

Medvirkende ved dette nummer

Christina Folke Ax, f. 1969, ph.d., forskningsadkunkt., Saxo-instituttet, Københavns Universitet

Tove Bendtsen, f. 1946, cand.mag., projektleder, Kunstindustrimuseet

Peter Fransen, f. 1962, ph.d., seniorforsker, Landsarkivet for Fyn

Anne Katrine Gjerløff, f. 1974. ph.d., post.doc., Saxo-instituttet, Københavns Universitet

Peter Henningsen, f. 1964. dr. phil., arkivar ved Københavns Stadsarkiv.

Carsten Jahnke, f. 1968, dr.phil.habil, adjunkt, Saxo-instituttet, Københavns Universitet

Kristine K. N. Midtgaard, f. 1971, ph.d, adjunkt, Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse, Syddansk Universitet

Henrik Gjøde Nielsen, f. 1960, cand.phil., museumsinspektør, Hals Museum

Rune Windfeld, f. 1978, stud.mag. i historie på Københavns Universitet

Vejledning til forfatterne

Fortid og Nutid udkommer i marts, juni, september og december. Manuskripter kan indsendes løbende til redaktionen, hvis adresser findes i kolofonen. En udførlig forfattervejledning findes på tidsskriftets hjemmeside, www.fortidognutid.dk – nedenfor anføres blot enkelte overordnede retningslinier.

Artikler bør ikke være længere end 20-25 A 4-sider og bedes skrevet i pkt. 12 med halvanden linies afstand. Debatindlæg bør ikke være på over 10 sider. Alle artikler forsynes med en kort manchete, hvori artiklens/debatindlæggets tema og hovedresultater præsenteres. Desuden skal artiklen/debatindlægget være forsynet med en kort forfatterpræsentation.

Gældende retskrivning skal følges, og anvendelsen af fremmedord begrænses til det strengt nødvendige. Særlige udtryk, som ikke kan forudsættes almenkendte, bør forklares første gang de optræder.

Citater sættes med citationstegn og i kursiv. Er citaterne hentet fra fremmedsprogede værker, oversættes de til nudansk, evt. med en henvisning i en fodnote til, at det er forfatteren, som har foretaget oversættelsen.

Artikler bør – så vidt muligt – være skrevet i Microsoft Word.

Notehenvisninger foretages ved tal, som sættes højt hævet over linien, og altid efter evt. tegnsætning. Noterne sættes som fodnoter nederst på siden i en mindre punktform og uden linieskift mellem noterne. Som hovedregel bør noter alene indeholde litteratur- eller kildehenvisninger. De skal altid være så fyldige, at den interesserede læser uden besvær vil kunne finde frem til den benyttede litteratur og det anvendte kildemateriale.

Forfatteres navne og titlerne på den anvendte litteratur skrives altid fuldt ud første gang de nævnes. Herefter kan der foretages forkortelser og henvises til den note, hvori den fulde reference optræder. *Fortid og Nutid* anvender ikke litteraturoversigter.

Artiklerne forsynes med illustrationer. Det er op til forfatteren at komme med et udspil til, hvilke illustrationer der skal benyttes. Ligger man selv inde med billedmaterialet, kan der, ved artiklens fremsendelse, medsendes en fotokopi af illustrationerne med reference til, hvor originalen findes, og hvorledes den kan rekvireres eller evt. scannes fra originalmaterialet.

Indhold

Artikler:

- Peter Henningsen: Patrioterne i Lyngby. En liden fortælling om handlinger så ædle og uegennyttige, at det turde være løgn. Nordsjælland 1807..... 243
- Rune Windfeld: Prinsessen i tugthuset. En undersøgelse af en kvindelig svindler på Christian 7.s tid..... 263

Debatanmeldelse:

- Anne Katrine Gjerløff: Vor tids fortid – status på dansk arkæologihistorie 285

Anmeldelser:

- Leonhards Minder – fra københavnerdreng til landsbypræst i 1800-tallet. Udgivet af Jørgen Ravn Elkjær, Lise Gotfredsen og Lisbeth Skovgaard med forord af Erik Nørr. (Henrik Gjøde Nielsen)..... 295
- Peder Rasmussen: Reistrup. Udsmykninger og keramik. (Tove Bendtsen) Volker Vogel (red.), Holzfunde aus dem mittelalterlichen Schleswig. Ausgrabungen in Schleswig, Berichte und Studien, bd. 17. (Carsten Jahnke)..... 296
- Gert Jensen: Børglum Kloster – fra kongsgård til herregård & Gert Jensen: Christian Michael Rottbøll – manden bag myten. (Henrik Gjøde Nielsen)..... 297

- Karen Gram-Skjoldager: Grænsen ligger fast. Det sønderjyske spørgsmål i dansk udenrigs- og indenrigspolitik 1920-1940. (Peter Fransen)..... 299
- Nordatlanten og Troperne. Forvaltningshistoriske kilder fra Færøerne, Grønland, Island og Tropekolonierne, redigeret af Erik Nørr og Jesper Thomassen. (Christina Folke Ax)..... 300
- Rasmus Mariager: I tillid og varm sympati. Dansk-britiske forbindelser og USA under den tidlige kolde krig. (Kristine Midtgaard)..... 301
- Ole Rønnest: Den dømte eskadrille – en beretning om engelske flyvere der mødte skæbnen over Aalborg. (Henrik Gjøde Nielsen)..... 302
- Jens Andersen & Rudi Rolf: German Bunkers in Denmark. (Henrik Gjøde Nielsen)..... 303

Meddelelser fra DHF:

- DHF Repr.møde 2007..... 306
- Budget 2008..... 309
- Årsrapport 2006..... 310

Abstracts..... 319

Medvirkende ved dette nummer.. 320